

ELS DRETS CIVILS SOTA AMENAÇA

Anaïs Franquesa

“Una societat segura és aquella en què qualsevol persona és lliure d'exercir els seus drets i llibertats a tot arreu”

Una conversa amb Ernest Maragall

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENT

Josep Bargalló

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETARI

Eduard López

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Núria Cuenca

Josep Hugué

Georgina Linares

Enric Marín

Isabel Nonell

Miquel Pueyo

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Arnau Albert

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas

COMUNICACIÓ

Aida Martori

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

eines³¹

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-07

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5502

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Arnau Albert
aalbert@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

SUBSCRIPCIONS
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

sumari

ELS DRETS CIVILS SOTA AMENAÇA

4

PORTAL

Drets i estats: el retrocés europeu

Raül Romeva

6

CONNEXIONS

Escac a la llibertat d'expressió

Catalina Gayà

16

La paraula lliure contra les noves blasfèmies

Daniel Gamper

26

L'eina en mans equivocades. Privacitat i vigilància en l'era digital

Ferran Esteve

36

Llibertats civils i seguretat: és possible l'equilibri?

Marta Galceran

46

NAVEGADOR

Hongria: democràcia il·liberal al si de la UE

Marta Brik

56

FÒRUM

Anaïs Franquesa: "Una societat segura és aquella en què qualsevol persona és lliure d'exercir els seus drets i llibertats a tot arreu"

Una conversa amb Ernest Maragall

70

VARIABLES

**Gènere i temps: en què
inverteixen les hores
les catalanes i els catalans?**

Mireia Duran
Silvia Carrillo

84

FULL DE CàLCUL

**Turisme identitari i diversitat
cultural a la Unió Europea.
Aplicació a Catalunya**

Laura Foraster

98

ARXIU

**Els Catorze Punts
de Woodrow Wilson**

Joan Villarroja

106

EXPLORADOR

**Alternative für Deutschland:
un nou actor d'extrema dreta
a la política alemanya?**

Adam Holesch

116

FINESTRA

**"Feminisme, republicanisme
i democràcia"**

Anne Phillips

130

CLÀSSIC

**Regulació de la competència
vs. regulació del monopoli**

Louis D. Brandeis

140

TRIBUT

Mercè Rodoreda

Marc Artigau

142

FILMOTECA

En el nom del pare

Laura Pinyol

144

LLIBRERIA

portal

Drets i estats: el retrocés europeu

Raül Romeva

Conseller d'Afers i Relacions Institucionals i Exteriors
i Transparència de la Generalitat de Catalunya

@raulromeva

L'auge dels totalitarismes i els populismes d'extrema dreta ha esdevingut, els darrers temps, un fenomen global del qual no se n'escapa ni tan sols la UE. La UE és un projecte construït sobre la base del respecte dels drets humans, i la seva promoció, dins i fora de les seves fronteres. Recordem, sinó, el contingut de l'Article 2 del Tractat de la UE: «La Unió es fonamenta en els valors del respecte de la dignitat humana, llibertat, democràcia, igualtat, estat de dret i respecte dels drets humans, inclosos els drets de les persones pertanyents a minories. Aquests valors són comuns als estats membres en una societat caracteritzada pel pluralisme, la no discriminació, la tolerància, la justícia, la solidaritat i la igualtat entre dones i homes».

Una llambregada a la realitat europea actual, tanmateix, posa de manifest que entre la retòrica jurídica i la pràctica governamental hi ha un enorme, i creixent, desfasament.

Són nombroses les denúncies relatives a restriccions a llibertats diverses –com per exemple d'expressió, de reunió i de manifestació–, o a

respostes violentes de part de forces i cossos policials contra persones i col·lectius que pacíficament defensen l'exercici d'aquestes llibertats. Així mateix, resulta altament preocupant la impunitat amb què aquestes mateixes estructures tracten determinades actituds, de caràcter violent, xenòfob, racista o directament feixista.

L'estat de dret es troba intrínsecament lligat amb el respecte dels drets fonamentals. El menysteniment d'aquests posa en risc la credibilitat d'aquell.

La vulneració de drets i llibertats està posant en risc la pròpia credibilitat del projecte europeu. I és que, si el problema és greu, en la mesura que proliferen vulneracions d'aquesta índole, encara ho és més quan les institucions europees es mostren silents o incapaces d'aturar-les.

Per això mateix és necessari recordar, com fa el Parlament Europeu en un informe recent, que ni la sobirania nacional ni la subsidiarietat poden justificar ni legitimar que un estat membre s'aparti de manera sistemàtica dels valors fonamentals de la UE, que en van inspirar la redac-

ció d'articles com l'esmentat més amunt.

No oblidem que tots els estats varen subscriure aquests principis de manera voluntària, i es van comprometre a respectar-los. Quan ignorar-los no comporta cap reacció per part de les institucions europees, la reacció dels qui pateixen aquestes vulneracions és fàcil d'imaginar: desafecció i pèrdua de confiança.

És hora, per tant, de reprendre els principis fundacionals de la UE, i de recuperar, sobretot, l'esperit que va permetre que gent amb sensibilitats ben diverses trobessin el punt d'acord necessari per bastir els fonaments d'una estructura avui més necessària que mai. És hora de reinventar la UE, per garantir l'exercici dels drets i les llibertats que li donen sentit. ■

connexions

Escac a la llibertat d'expressió

vista prèvia >

Podem dir lliurement el que pensem? Podem expressar-nos amb total llibertat? Podria semblar que en plena revolució tecnològica les llibertats de pensament, opinió i expressió estarien més garantides que mai. Però fent una petita ullada als països occidentals, i al món sencer, es comprova fàcilment com dia rere dia un tel d'autoritarisme i de control va caient sobre la ciutadania.

Catalina Gayà

Professora del Departament de Mitjans, Comunicació i Cultura de la UAB

@catalinagaya

La germana de Valtònyc,¹ el raper condemnat a tres anys i sis mesos de presó, parla amb el megàfon a la mà. Parla, és clar, del seu germà, d'aquell jove que ara té 25 anys i que, als 19, va fer pública a Youtube una cançó que, segons la sentència del Tribunal Suprem, suposa «un enaltiment del terrorisme, calúmnies i injúries greus a la Corona». Hi ha una cinquantena de persones envoltant la germana; a ella se li romp la veu quan li cau la primera llàgrima, aplaudeixen i ella segueix. La majoria de la gent té 40 o 50 anys. Només tres o quatre adolescents, acompanyats pels pares. La majoria són mestres, professors, funcionaris. És dissabte, i fa fred, comença una onada de fred siberià a Mallorca. Ella acaba. Aplaudiments. Un jove agafa el micròfon i entona «Bella Ciao», el famós càntic partisà, i es poden contar amb els dits d'una mà les persones que saben la lletra. Aquesta és gent que va sortir al carrer, per primera vegada, per protestar contra la política de persecució del català que l'expresident del Govern de les Illes Balears, José Ramón Bauzá (1970) va dur a terme entre

2011 i 2015. Va ser al 2012, el mateix any que Valtònyc va fer un *click* i va pujar a Youtube, a *La Tuerka Rap*, la cançó «No al Borbó». Era, segons la plataforma Youtube, un 19 d'abril. Sis anys després acumula 65.912 visualitzacions i desenes de comentaris com: «¿A la cárcel por esto?».

Tenc 42 anys; vaig néixer 25 anys abans del canvi de segle, l'any que morí Franco, en fa 21 que publico com a periodista a mitjans: locals, estatals i internacionals i, al febrer 2018, tenc molt clar que allò que podia publicar al 1997 —quan vaig fer la primera crònica sobre el túnel de Sóller, un cas de corrupció que canviaria el panorama polític balear— no és el mateix que puc escriure públicament com a periodista avui dia, ni a Catalunya ni a revistes internacionals. Tampoc puc expressar-me, com a ciutadana de l'Estat espanyol, de la mateixa manera a les xarxes com ho fèiem al 1999, quan la xarxa semblava que seria el nou centre d'organització social i, sobretot, un espai de llibertat i construcció de coneixement cooperatiu.²

2 CASTELLS, *Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de Internet*.

M'han censurat com a periodista? No. Hi ha hagut un canvi explícit de les regles del joc? Sí.

El gener del 2015, la redacció de la revista satírica francesa *Charlie Hebdo* va viure un atac extremista que va costar la vida de dotze persones, una xifra que va elevar-se fins als disset assassinats. Europa ho va viure en directe, com un malson televisat segon per segon i narrat a les xarxes per testimonis, pels qui eren als carrers de París. Després d'aquest atac, a diferència d'altres atemptats extremistes anteriors, es va encendre un debat a Occident: el de si la llibertat d'expressió ha de de tenir límits i quines són les obligacions morals que ha de tenir l'individu per fer-ne ús.

Ens fixam en una imatge. Uns dies després de la massacre, quatre milions de persones van sortir el carrers del món protestant contra aquells assassinats. Mandataris de tot el món van assistir a la manifestació de París. Entre aquells mandataris, representants d'alguns països com Rússia o Turquia on hi ha periodistes i activistes empresonats. O Mariano Rajoy (1955) que, només uns mesos

1 Nom artístic de Josep Miquel Arenas (1993).

Podem entendre internet com una eina que fomenta la democràcia si està en mans privades i si els estats han desenvolupat mecanismes de control de la llibertat d'expressió?

després, aprovaria la controvertida Llei de protecció de la seguretat ciutadana, coneguda com la «lleï mordassa», una reforma del Codi Penal per introduir una esclatxa que, en teoria, prometia perseguir les manifestacions d'odi per motius com el color de pell, l'origen, el gènere o l'orientació sexual i que, per algunes organitzacions, suposa el principal retrocés democràtic que ha viscut l'Estat espanyol des de la fi de la dictadura.

La Llei de protecció de la seguretat ciutadana endureix les sancions per organitzar manifestacions no autoritzades, negar-se a dissoldre una concentració o, entre d'altres, provocar aldarulls. Les multes van des dels 600 als 600.000 euros pels incidents més greus. A més el text estableix càstigs econòmics per a qui difongui imatges de les forces de l'ordre, faculta els agents dels cossos de seguretat per a realitzar escorcolls al carrer i legalitza les denominades devolucions en calent que el Govern espanyol porta realitzant en els últims anys i que contravenen el fixat per diverses directrius de Drets Humans previstes en tractats internacionals.

L'ús de la xarxa per a difondre un discurs d'odi és perseguit, amb diferències, a totes les democràcies occidentals, però, a l'Estat espanyol, els casos en què s'ha aplicat la legislació posen en qüestió la pròpia llei vigent, és a dir, la «lleï mordassa». Escriu Moha Gerehou (1992), periodista i president de SOS Racisme a Madrid a *Eldiario.es*: «És hora de posar els punts sobre les is en les lleis que protegeixen la llibertat d'expressió i lluiten contra els delictes d'odi per evitar que unes amenaces de mort racistes surtin impunes mentre es condemna a César Strawberry per sis tuits i un retuit».³ El 2016, un grup de persones van simular la seva subhasta a Twitter. En la investigació policial, denuncia Gerehou a l'article, no es va plantejar el component racista.

Tres anys després de l'entrada en vigor de la llei, l'anàlisi d'alguns dels casos més mediàtics en què s'ha aplicat la norma a l'Estat espanyol deixa dues certeses: la ineficàcia

en la protecció de les anomenades minories i el debat continu sobre els límits de la llibertat d'expressió que suposa la interpretació d'aquesta. El PEN internacional,⁴ per exemple, va denunciar l'any passat que la llei criminalitza la protesta, la crítica i la dissidència. La Plataforma en Defensa de la Llibertat d'Informació va qualificar el 2017 de «molt mal any per a la llibertat d'expressió»,⁵ especialment per les condemnes per terrorisme a persones sense cap relació amb activitats violentes i només per les seves opinions en xarxes socials o en versos i cançons.

Amnistia Internacional denunciava a l'informe del 2017,⁶ entre d'altres atropellaments dels Drets Humans, la restricció «desproporcionada» de la llibertat d'expressió a l'Estat espanyol. «Alçar la veu s'ha tornat cada vegada més perillós en les xarxes: estan sent criminalitzades lletres de cançons i bromes sota categories vagues», es llegeix. A l'informe es

3 César Strawberry, nom artístic de César Montaña Lehmann, va ser detingut durant l'Operació Araña per la Guardia Civil per enaltiment del terrorisme, incitació a l'odi, humiliació a les víctimes del terrorisme i insults a la Corona, a causa de sis tweets. Ha estat condemnat a un any i sis mesos de presó pel TS.

4 PEN INTERNACIONAL. «Resolución sobre el Estado Español».

5 «2017, el año de los delitos de opinión».

6 AMNISTIA INTERNACIONAL, «La situación de los derechos humanos en el mundo».

La llibertat d'expressió ha de de tenir límits? Quines són les obligacions morals que ha de tenir l'individu per fer-ne ús?

qualifica l'ús excessiu de la força en relació a les càrregues policials de l'1 d'octubre a Catalunya i titlla «d'excessiva i desproporcionada» la presó preventiva decretada per Jordi Cuixart (1976) i Jordi Sànchez (1964), presidents d'organitzacions independentistes acusats de sedició, un delictes, segons la seva opinió, «definit de forma molt general».⁷

L'informe també denuncia que, al 2017, desenes de persones van ser processades i vint van ser declarades culpables per «enaltiment del terrorisme» i «humiliació a les víctimes» a les xarxes socials. I denuncia que periodistes i ciutadans particulars van ser sancionats per la Llei de protecció de la seguretat ciutadana. El document recull, entre d'altres, el cas de Cassandra Vera, tuitaire condemnada a un any de presó pels seus acudits sobre Luis Carrero Blanco i que, finalment, va ser absolta pel Tribunal Suprem.

Recuperant l'informe de Reporters Sense Fronteres del 2017, es cons-

tata que l'Estat espanyol es troba en el número 29 de la llista i s'enumeren un seguit de preocupacions pel que fa a l'augment de pressions després de l'aplicació de la Llei de protecció de la seguretat ciutadana que, segons afirma Reporters Sense Fronteres, ja «va començar a afectar els professionals de la comunicació el 2016».

L'ONG destaca que «almenys sis periodistes van ser sancionats amb multes, acusats d'impedir la tasca dels agents de la policia o d'haver-los pres fotografies». També recull les acusacions de «tots els partits de l'oposició» sobre el «control escandalós en la informació a RTVE».

A nivell internacional, el 2017, segons el mateix informe, 65 periodistes van ser assassinats —aquesta xifra inclou periodistes professionals, periodistes no professionals (també anomenats «periodistes-ciutadans») i col·laboradors dels mitjans de comunicació. D'aquests, 26 van perdre la vida quan exercien la seva tasca informativa, víctimes col·laterals de bombardejos o atemptats; i altres 39 van ser assassinats de manera

intencional, per la seva feina de recerca, que afectava els interessos de les autoritats polítiques, religioses, econòmiques o de grups criminals.

De fet, fins l'1 de desembre de 2017, a tot el món, 326 periodistes estaven detinguts per haver exercit la seva tasca informativa.

Uns noms: Caruana Galizia (1965-2017), la periodista d'investigació més famosa de Malta. Javier Valdez (1967-2017), cronista del narcotràfic a Mèxic, un país que acumula 105 periodistes assassinats en els últims disset anys. I, per desgràcia, la llista continuarà el 2018 amb noms com el del jove periodista eslovac Jan Kuciak (1990-2018), conegut per les seves investigacions sobre corrupció per al portal de notícies *Aktuality.sk*, assassinat el febrer del 2018.

L'objectiu comú dels seus detractors: fer-los callar.

A la introducció de l'informe de Reporters sense Fronteres s'afirma que la llibertat de premsa «mai havia estat tan amenaçada» al món. A la cua, hi continuen Corea del Nord, Eritrea i Turkmenistan, però l'informe també

⁷ En el moment d'escriure l'article Cuixart i Sànchez són acusats d'un delictes de rebel·lió, amb penes de presó molt més altes que el delictes de sedició.

Reporters sense Fronteres afirma que la llibertat de premsa «mai havia estat tan amenaçada» al món

adverteix que «l'obsessió per la vigilància» i la vulneració del respecte al secret de les fonts ha portat a països com els EUA (43è), Nova Zelanda (13è), Regne Unit (40è) o Xile (33è), a baixar posicions a la classificació.

Busco a la BBC i a *The Guardian* —té una secció sencera sobre *freedom of speech*—, a *El País*, a *Eldiario.es*, a *Il Corriere della Sera* o al *The New York Times*, i en el debat a l'entorn de la llibertat d'expressió apareixen tota l'estona dos conceptes: la propaganda i la postveritat.

A l'epicentre de la propaganda: un grup terrorista, Daesh, que utilitza internet com a eina de captació a l'estil d'una secta. En un debat públic de més d'una hora, la BBC analitza si el reclutament per part de Daesh de joves a Occident a través d'internet i la publicació de la seva revista *Rumiyahs*, —que es publica en àrab, francès, anglès, alemany, rus, indonesi i uigur, entre d'altres— ens ha de fer plantejar els límits de la llibertat d'expressió a internet. És cert que l'aparell propagandístic de Daesh té similituds amb la propaganda exercida per l'Alemanya nazi, però el debat de la BBC planteja quin

panòptic han d'utilitzar estat i govern per a garantir la seguretat ciutadana a la xarxa.

No arriba a cap conclusió, però treu al debat públic el concepte «guerra de narratives» i el fet que l'amenaça terrorista i la lluita contra el terrorisme hagi restringit la llibertat d'expressió a molts països occidentals.

De fet, el gener de 2015,⁸ l'Exèrcit britànic havia anunciat que la seva 77a Brigada «se centraria en operacions psicològiques no letals utilitzant xarxes socials com Facebook i Twitter per lluitar contra els enemics guanyant el control de la narrativa en l'era de la informació».⁹

El 2017, la Oxford University publicava un estudi on a la pàgina 3 es llegeix «les tropes cibernètiques són equips governamentals, militars o de partits polítics compromesos amb la manipulació de l'opinió pública sobre els mitjans socials».¹⁰ El treball

denuncia l'existència d'organitzacions específiques creades, sovint amb diners públics, per ajudar a definir i gestionar el que es considera com «millor per a l'interès del públic». L'estudi es duu a terme a 28 països i demostra que «molts països diferents utilitzen un nombre important de persones i recursos per administrar i manipular l'opinió pública en línia, de vegades dirigida al públic domèstic i, de vegades, dirigida a públics estrangers». En una de les conclusions de l'estudi s'apunta: «No hi ha dubte que els usuaris de mitjans socials poden difondre el discurs d'odi, controlar altres usuaris o configurar campanyes de comunicació política automatitzades. Lamentablement, això també és un fenomen organitzat, amb importants recursos significatius a l'ús de mitjans socials per a la manipulació de l'opinió pública». I segueix: «La manipulació de mitjans socials organitzats es produeix a molts països de tot el món. En els règims autoritaris sol ser el govern que finança i coordina campanyes de propaganda

8 EUROPA PRESS, «El Ejército británico crea una división de 'soldados de Facebook' para los nuevos retos militares».

9 SOLON, «Cyber warfare: Army seeks Twitter troops and Facebook warriors».

10 BRADSHAW i HOWARD, «Troops, Trolls and

Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation».

Amb les xarxes socials, internet deixa de ser l'eina somiada que havia de tenir un paper fonamental en el suport dels valors democràtics per a convertir-se en un terreny abonat al control

a les xarxes socials. En les democràcies, solen ser els partits polítics que són els principals organitzadors de la manipulació de les xarxes socials. En molts països, les tropes cibernètiques tenen múltiples afiliacions, finançadors o clients. Així, mentre que els principals organitzadors de la manipulació de mitjans socials poden ser agències governamentals o partits polítics, també és important distingir aquells països on molts tipus d'actors fan servir les tropes cibernètiques. Sens dubte, l'organització de les tropes cibernètiques seguirà evolucionant. És probable que segueixi sent un fenomen global».

El debat entorn al retrocés evident de la llibertat d'expressió, al meu parer, és paral·lel a entendre com internet —que consideram l'esfera pública global del món actual— s'ha convertit en un doble camp de batalla. Primer, com ja hem esmentat, una batalla de narratives. Segon, una lluita entre una ciutadania conscient i apoderada del potencial de la xarxa com a eina de difusió global; una ciutadania usuària i utilitzada segons uns interessos «ciberneoliberals»¹¹

i uns partits polítics i uns estats que han desenvolupat mecanismes de control d'internet, en connivència de les empreses privades —grans portals, plataformes, empreses de dispositius, empreses de sistemes operatius i empreses de telefonia— que controlen les principals xarxes de comunicació al món.

El tema és vertaderament complex. Des del 2009, quan apareixen les primeres xarxes socials, internet deixa de ser per a molts l'eina somiada que havia de tenir un paper fonamental en el suport dels valors democràtics per a convertir-se en un terreny abonat al control, tant de la iniciativa privada com del govern. És cert, des del nostre punt de vista, que internet és un dels avenços en comunicació més important de la història de la humanitat, que, com ja hem dit, segueix sent el centre de l'organització social,¹² però també que és un gran panòptic social, tant per governs com per empreses. El recent anunci¹³ de l'aliança entre

el governamental Institut Nacional d'Estadística de Mèxic, i Facebook, una empresa privada amb seu als EUA, per a, en teoria, fomentar la participació en les properes eleccions n'és un exemple.

Pedro Macías, doctor en Cognició i Evolució Humana per la Universitat de las Illes Balears, considera que, avui dia, internet «és un instrument totalment desenvolupat i això ha fet que el poder polític i econòmic s'hagin apropiat del mitjà».¹⁴ Recorda Macías que, ja al 1887, Friedrich Nietzsche (1844-1900) va escriure: «La causa de l'origen d'una cosa i la seva eventual utilitat, el seu ús real i el seu lloc en un sistema d'intencions, són mons diferents; tot el que existeix, havent cobrat existència de qualsevol manera, es pot reinterpretar una i altra vegada d'acord amb noves finalitats, adoptat, transformat i redirigit per algun poder superior». La reflexió del filòsof apareix a *La genealogia de la moral*. El 2011, Jaron Lanier (1960) escriu un llibre interessant en què, considero, es pot esta-

nuevo sujeto político.

12 CASTELLS, *Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de Internet*.

13 MENESES, «Facebook, el INE y la democracia

mexicana».

14 Conversa duta a terme amb Pedro Macías per a l'elaboració d'aquest article.

11 MACÍAS, *Esfera pública y sociedad en red. El*

Molts països utilitzen un nombre important de persones i recursos per administrar i manipular l'opinió pública en línia

blir un paral·lelisme amb Nietzsche. Lanier es lamenta del que Nietzsche anomena «l'eventual utilitat d'una cosa», en el cas que ens ocupa d'internet. Lanier és un dels pares de la realitat virtual i, al 2011, era considerat per la revista *Time* una de les 100 personalitats més influents del món. A *El rebaño digital*, Lanier recorda que, a principis del segle XXI, la «noosfera», concepte que ell utilitza per anomenar a internet, es presentava en el discurs públic com la solució al control dels monopolis mediàtics, però mentre es multiplicaven els bloguers, escriu, el Govern de George W. Bush (1946) prenia «decisiones econòmiques i polítiques ruïnoses». «En lloc d'haver de fer front a una premsa dura, el Govern va començar a adquirir una vaga consciència de l'existència de multituds de bloguers que s'oposaven amb molt de soroll, però que s'anul·laven els uns als altres. [...] L'efecte de la blogoesfera en el seu conjunt va ser neutre».

El poder polític al 2003, just quan George W. Bush, Tony Blair (1953) i José Maria Aznar (1953), declaraven la guerra a Iraq començava a entendre que el «soroll» a l'esfera pública global els beneficiava. Després vendrien

les *fake news* i l'era de la postveritat, terme que ja apareix als anys 1990 i que el 2016 eclosiona amb força.

Parlam del referèndum del Brexit, considerat per autors com Katharine Viner (1971) com la primera votació política en la nova era.¹⁵ Els defensors del Brexit van argumentar que la Gran Bretanya li costava 350 milions de lliures a la setmana ser membre de la UE, però no van explicar els diners rebuts a canvi.¹⁶ Després vendria, ja al 2017, l'elecció de Donald Trump (1946) com a president dels EUA, que va arribar a declarar que «[Barack] Obama va gastar \$4 milions en honoraris legals per ocultar els fets veritables del seu naixement».¹⁷ Trump, segons *The Economist*, és el principal exponent de la política de la postveritat. I, no volem deixar de mencionar, el procés de pau a Colòmbia: 50,2% dels colombians van rebutjar els acords entre el Govern i les FARC en el plebiscit celebrat a l'octubre del 2016.¹⁸

15 VINER, «How technology disrupted the truth».

16 DAVIES, «The age of post-truth politics».

17 FREEDLAND, «Post-truth politicians such as Donald Trump and Boris Johnson are no joke».

18 LAFUENTE, «Colombia dice 'no' al acuerdo de

Arribats aquí semblen remotes, sobretot en l'esperit de comunicació horitzontal i participativa, experiències com *Indymedia* als EUA o *OhmyNews37* a Corea del Sud. *Indymedia* va ser una primera experiència del que es coneixerà després com periodisme ciutadà: l'apoderament de la ciutadania per a denunciar. Va néixer per donar veu a les protestes que tingueren lloc durant la conferència de l'Organització Mundial del Comerç, celebrada entre el 29 de novembre i el 3 de desembre del 1999, a Seattle. *OhmyNews37* es va considerar com el primer mitjà ciutadà i que es presentava amb el lema: cada ciutadà és un reporter. Va arribar a influir els resultats electorals de les eleccions del 2002.

Dan Gillmor (1951) establiria l'11 de setembre del 2001, amb els atacs d'Al-Qaeda a Nova York, com la data clau per a la consolidació del periodisme ciutadà i exposaria llavors que aquest era un fenomen comunicacional imparable a la xarxa.¹⁹ Després vendrien les Primaveres Àrabs

paz con las FARC».

19 GILLMOR, *We the media: grassroots journalism by the people for the people*.

Habermas qualifica com a violència aquella comunicació distorsionada que impedeix que els individus percebin els seus propis interessos, sense ser conscients que estan sent coaccionats

(2011), el 15-M a l'Estat espanyol (2011), el Movimiento #Yosoy132 a Mèxic (2012)... És a dir, moviments ciutadans que van fer trontollar les formes d'organització política tradicional i els pilars dels quals va ser una ciutadania mobilitzada per i des de la xarxa. Entre el 2011 i el 2012, la xarxa era un espai d'apoderament i de comunicació d'una ciutadania que exigia canvis polítics i trobava, a internet, l'eina per reclamar-los.

Què ha passat amb la *netsociety* en un món en el que la llibertat d'expressió avui està en retrocés? Podem seguir parlant d'una ciutadania apoderada? I, sobretot, podem redefinir el concepte d'esfera pública i seguir plantejant internet com una eina que fomenta la democràcia si està en mans privades i si els estats han desenvolupat mecanismes de control de la llibertat d'expressió de la ciutadania a internet?

Avui dia, les denúncies d'Edward Snowden (1983) o de Chelsea Manning (1987), o fins i tot de Wikileaks, —quan van sorgir tot un escàndol que podrien haver provocat un escàndol que canviés ja no l'status quo, sinó les formes tradicionals d'organitza-

ció política— ens semblen només la punta de l'iceberg del control d'organismes estatals sobre una ciutadania que s'expressa globalment i, moltes vegades, sense haver-se preocupat ni pel que implica expressar-se en xarxa ni ha seguit els canvis legislatius que molts governs han promogut.

No estam parlant de casos extrems com a la Xina, on el Govern paga 50 cèntims a ciutadans xinesos que denunciïn a altres ciutadans que participin en fòrums crítics amb l'executiu. Altres casos extrems són, com hem vist, l'empresonament i assassinant d'activistes i periodistes a Mèxic, Turquia, Veneçuela... Parlem de la censura a països occidentals: dels EUA, del Regne Unit o de països membres de la UE, també l'Estat espanyol.

Mentre la germana de Valtònyc lleigeix: «La Justícia l'ha utilitzat com a cap de turc per donar una lliçó a tots els que dia rere dia vam demostrar el nostre descontent contra els que ens governen. No ens queda més alternativa que plantar clara a través de la mobilització social». Entre la gent hi havia cartells en defensa de *Fariña*, el llibre de Nacho Carrete-

ro (1981), publicat a Libros del K.O que feia només uns dies havia estat segrestat de les llibreries de l'Estat espanyol. Alguns comentaven la censura a Arco, la Fira d'Art Contemporani de Madrid, de l'obra de Santiago Sierra (1966) anomenada «Presos Polítics espanyols contemporanis».

En només 24 hores, entre el 20 i el 21 de febrer, la «lleï mordassa» havia actuat sobre el camp cultural i ara, tres anys després de la publicació, ja no només era camp de batalla d'activistes a favor de la llibertat d'expressió. Els 13 i 14 de febrer, sindicats i associacions ciutadanes havien convocat concentracions massives a diferents ciutats de l'Estat espanyol en defensa de cantants, periodistes, tuitaires, artistes i creadors sancionats per expressar la seva opinió a internet en els últims tres anys. Les concentracions havien passat sense massa renou.

Després de les 24 hores negres, Valtònyc, *Fariña* i «Presos Polítics espanyols contemporanis» havien convertit només quatre dies després la defensa de la llibertat d'expressió en tema d'editorial de gairebé tots els diaris de l'Estat, en tema de

conversa dels bars i en tema per a la premsa internacional.

Podria ser jo objecte de censura? Fets: Sóc ciutadana de l'Estat espanyol i, al segle XXI, tenc disponible com a mínim fins a tres plataformes —tenc un compte a Facebook, Twitter, Instagram, i he signat amb aquestes un contracte d'usos i responsabilitats, encara que no n'he llegit la lletra petita— per expressar la meva opinió, però, des de ja fa mesos, quan arriba un gag del Polònia, el programa de sàtira política de TV3, sobre la família real m'ho penso dues vegades abans de penjar-lo a les meves xarxes, encara que no he dubtat ni un segon de tuitejar i retuitejar la censura exercida a Libros del K.O. Més fets: sóc periodista, en algun moment he fet fotos a policies a manifestacions o durant el 15-M, a Barcelona, he publicat un llibre a Libros del K.O i era una de les persones que envoltaven la germana de Valtònyc.²⁰

La teoria de l'acció comunicativa i de la democràcia deliberativa de Jürgen Habermas (1929) és, al meu parer,

encara vigent en aquesta segona dècada del segle XXI. Hem de recordar que és també Habermas qui qualifica com a violència aquella comunicació distorsionada que impedeix que els individus o els grups percebin els seus propis i veritables interessos, sense ser conscients que estan sent coaccionats.²¹

Tres punts, doncs, són claus per entendre la situació de la llibertat d'expressió a Occident: a) internet és una eina privada per a la comunicació i el foment i debat de l'interès general com ho són els mitjans de comunicació si hi ha una ciutadania apoderada; b) internet és un espai de negoci; i c) internet és també un espai de control per part d'un poder polític, que ha desenvolupat eines legislatives que no serveixen per a fomentar la convivència sinó per controlar una sèrie de postures polítiques que no interessin al poder polític.

Però no ens deixam vèncer pel ciberpessimisme: la xarxa és, i malgrat tot, el centre d'organització global i un espai de llibertat i construcció de coneixement cooperatiu. ■

■ Bibliografia

AMNISTIA INTERNACIONAL. «La situación de los derechos humanos en el mundo» [en línia]. 2017. Disponible a : <www.amnesty.org>.

BRADSHAW, Samantha i HOWARD, Philip N. «Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulations» [en línia]. University of Oxford. Disponible a : <www.blogs.oii.ox.ac.uk>.

CASTELLS, Manuel. *Redes de indignación y esperanza. Los movimientos sociales en la era de Internet*. Madrid: Alianza Editorial, 2012.

DAVIES, William. «The Age of Post-Truth Politics» [en línia]. A *New York Times*, de 24 d'agost del 2016. Disponible a : <www.nytimes.com>.

EUROPA PRESS. «El Ejército británico crea una división de 'soldados de Facebook' para los nuevos retos militares» [en línia]. 31 de gener del 2015. Disponible a : <www.europapress.es>.

FREEDLAND, Jonathan. «Post-truth politicians such as Donald Trump and Boris Johnson are no joke». A *The Guardian*, de 13 de maig del 2016. Disponible a : <www.theguardian.com>.

20 El raper Valtònyc va ser condemnat a tres anys i mig de presó pel contingut de les seves cançons.

21 MACIAS, *Esfera pública y sociedad en red. El nuevo sujeto político*.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

connexions

La paraula lliure contra les noves blasfèmies

vista prèvia >

Ha de tenir límit la llibertat d'expressió? Les religions són intocables? La intolerància envers la crítica a la religió ha anat guanyant espais en els últims temps. «Allò sagrat» sembla intocable, fins i tot, arribant a coartar la llibertat d'expressió. S'ha de callar per no molestar? O «la paraula lliure» és una condició bàsica de la democràcia? Preguntes que ens interpel·len sobre com construir el futur de les nostres societats.

Daniel Gamper

Professor de Filosofia Moral i Política de la UAB

@DanielGamper

La llibertat

El terme «llibertat d'expressió» ens indueix a pensar que el dret que es protegeix és el de cadascú a aparèixer en públic amb paraules que manifestin les seves opinions. Només exterioritzant-se, expressant-se l'individu es fa present entre els altres, com a portador d'una convicció pròpia, fundada o no. És el que el pensament jurídic italià anomena «llibertat de manifestació del pensament». Aquest terme beu de la concepció romàntica de la subjectivitat, segons la qual els individus són éssers únics i originals, i la seva creativitat no ha de quedar limitada per intervencions externes. El propi John Stuart Mill (1806-1873) parteix d'aquest principi quan sosté que el propòsit de no limitar la llibertat de les persones, llevat d'aquells casos en què hi hagi un dany a altri, és oferir les condicions perquè les individualitats es despleguin orgànicament. Només si les persones no troben traves il·legítimes als seus pensaments i accions poden esdevenir la millor versió de si mateixos i per tant contribuir a la felicitat de la societat.

L'àmbit d'acció de la llibertat d'expressió és la política. Podem re-

muntar-nos als seus orígens amb el reconeixement de la llibertat de premsa i la prohibició de la censura prèvia, és a dir, quan es tutela la crítica als poderosos i es pren seriosament el paper democràtic del quart poder. L'expressió anglòfona *free speech* capta millor que «llibertat d'expressió» el vessant polític d'aquesta llibertat. És la «paraula lliure» que les democràcies necessiten per mantenir la vitalitat de les seves tensions internes i equilibrar els biaixos del poder. Paraula que no atén a les convencions, que va a la recerca de la seva llibertat i que sempre ha de dubtar de les obediències a què es deu sense voler-ho o saber-ho. L'ús col·lectiu de la paraula lliure provoca la confrontació i el fre-gament sense els quals no hi ha un avançament en el saber. El conflicte és l'estímul del coneixement comú, i és també l'horitzó de futur.

Com pot el ciutadà certificar la seva pròpia llibertat? Com assegurar-se que els seus pensaments són realment seus? Qui actua quan actuen? Aquestes qüestions només es poden resoldre mitjançant la confrontació dialògica amb els altres, de la qual solen sorgir desacords els quals pro-

voquen transformacions recíproques. Aquesta reciprocitat és el germen per a la formació de la voluntat col·lectiva. Tal vegada, quan els ciutadans es creuen lliures no fan res més que sotmetre's a una obligació que han interioritzat. Les societats massificades i capitalistes creen els desigs i les condicions per satisfer-los, els ciutadans els interioritzen i s'hi sotmeten, car així és com s'expliquen i es justifiquen a si mateixos.¹ Per a la mirada política, la llibertat entesa en termes psicològics no és central, car qüestiona el principi d'igualtat en què es basa la democràcia i el poder judicial: tothom igual davant la llei, ergo tothom igualment responsable dels seus actes. Una igualtat, d'altra banda, que vol impedir que qui té la força sigui també qui pot censurar, i que protegeix als més petits de l'abús dels poderosos. La democràcia pressuposa normativament una deliberació pública sense barreres específiques per a ningú, sense discriminacions injustificables i, per tant, confia que l'argumentació funcioni com a legítimadora de les polítiques públiques, tot garantint el principi d'autonomia dels ciutadans.

1 HAN, *Transparenzgesellschaft*.

La llibertat d'expressió és la «paraula lliure» que les democràcies necessiten per mantenir la vitalitat de les seves tensions internes i equilibrar els biaixos del poder

Però quina paraula circula, en l'àgora plural i centrada en si mateixa, disgregada i uniforme alhora, especialitzada i vulgar, simplíssima i complexíssima? La paraula intercanviada en l'espai públic, la paraula embrutada en la cacofonia global, la paraula que ha perdut el seu significat després de passar per tantes mans, és també la paraula a la qual cal confiar l'èxit de la democràcia, és a dir, que s'assoleixi una voluntat col·lectiva com a resultat de la deliberació formal i informal sobre el bé comú. La paraula lliure s'ha fet obedient i per salvar-se només depèn de si mateixa.

Les concrecions de la llibertat

Les democràcies liberals parteixen d'una acceptació unànime de les llibertats però en el seu desenvolupament i execució deixen en mans de la política la discussió sobre els seus límits. Per tal que no es doni una traïció interessada políticament a les llibertats fonamentals calen mecanismes de control, barreres infranquejables, un *coto vedado* com el que proposa el filosof argentí

Ernesto Garzón Valdés (1927).² Això es concreta en una fixació de les essències constitucionals bé sigui mitjançant poders contramajoritaris bé sigui amb la jurisprudència. En els debats legislatius es manifesta la tensió entre aquests valors constituents i els interessos del present. Les necessàries relacions entre els poders separats sovint s'intensifiquen i es fan incestuoses de manera que els guardians de les essències constitucionals passen a fer la feina política. En aquests casos, els límits de la llibertat d'expressió pateixen regressions i són manipulats en nom d'hegemonies que pel fet de ser-ho fan de la seva parcialitat interpretativa un bloc granític constitucional que reforça sense esquerdes l'acció del govern de la majoria.

Aquest perill és la demostració a la contra del fet que l'opinió pública i la jurisprudència de les democràcies liberals, tendeixen a atorgar un predomini a la llibertat d'expressió en la ponderació amb altres béns en joc. Les llibertats religiosa i de consciència són fonamentals també

i poden topar en ocasions amb els usos radicals de la paraula lliure, com és el cas de la blasfèmia, però atès que l'única manera de perseguir la veritat en un món plural és mitjançant l'intercanvi lliure, i atès el compromís, formal però nuclear, de la democràcia amb la recerca de la veritat, no ha d'estranyar que, en casos de conflicte, es consideri que en el joc de ponderacions la paraula lliure sigui el trumfo que se sobreposa als sentiments religiosos, els quals no mereixen una tutela que pugui perjudicar la vitalitat democràtica.

Aquest és el motiu pel qual en moltes democràcies europees es discuteix sovint la conveniència de mantenir la protecció dels sentiments religiosos i la penalització de la blasfèmia. Efectivament, els codis penals porten encara romanents d'èpoques en què els sentiments religiosos eren dignes d'una protecció preferent, ja que d'aquesta manera es volia evitar la disgregació social fruit de la falta de respecte per allò sagrat. Tanmateix, la modernització de les societats europees s'ha manifestat en la forma de transformacions legislatives que han desconfessionalitzat els codis penals —distinció entre pecat i càs-

² GARZÓN VALDÉS, «El consenso democrático: fundamento y límites del papel de las minorías».

Les democràcies liberals parteixen d'una acceptació unànime de les llibertats però en el seu desenvolupament i execució deixen en mans de la política la discussió sobre els seus límits

tig— i que responen millor a la secularització de la societat. La separació entre el poder polític i el religiós, base de la laïcitat, ha de concretar-se i adaptar-se als canvis de la societat, d'aquí que una major secularització social es tradueixi en un més intens secularisme polític —que és el terme que utilitzen els anglosaxons per designar la laïcitat.

Una societat secular és aquella en la qual la majoria dels ciutadans, tinguin o no una afiliació o un vincle religiós, desconeixen el sentit d'allò sagrat. «Res no és sagrat», de «tot es pot parlar», «res pot quedar fora de la crítica», són frases moltes vegades repetides en les societats en què s'han liberalitzat els costums i la religió ha deixat de ser omnipresent en la seva funció coercitiva. El fet mateix que es parli de llibertat religiosa indica, no només que les religions han de ser lliures de les interferències il·legítimes de les institucions i la societat, sinó també que la religió és el fruit d'una elecció lliure i que per tant, és competència de cadascú adherir-se o no a una determinada concepció del món en què eventualment encara hi bateguin vestigis d'allò sagrat.

Les formes de vida religiosa o d'espiritualitat que en resulten tenen una concepció del sagrat atenuada, debilitada. D'aquí que siguin encara més pregones les reaccions airades dels que no volen veure maltractats els seus símbols, mots i creences. O també que destaquin per la seva raresa els actes de resistència de les minories religioses que en nom de les seves creences estan disposats a passar penalitats, com els Testimonis de Jehovà empresonats durant el franquisme que no reconeixia l'obligació de consciència al servei militar obligatori. Fins que no es va consumir el vincle entre el fonamentalisme islàmic i el terrorisme, aquestes minories, com el gitanos, eren merament tolerades i convenientment retratades en termes denigrants. Avui, el vilipendi d'allò sagrat d'altri ha deixat de ser una hipòtesi oblidada o un acte amb què es referma la quotidiana discriminació i ha passat a ser un acte de coratge, de solidaritat, d'emfàtica llibertat, de denúncia, de propaganda, en definitiva, un acte ambivalent i perillós.

La secularització és també la generalització de l'humor, la relativització del solemne. Però, com sosté el filò-

sof Richard Rorty (1931-2007), no cal només una relaxació dels dogmes, sinó també unes condicions que permetin aquesta relaxació i el consegüent distanciament humorístic: la inseguretat és el límit de l'humor. El desvalgut té por de riure i suscita un humor indigne. Només en l'estat excepcional que crea la distància sadomasoquista és possible una certa forma d'humor sòrdid. Però hi ha altres límits discutibles, la transgressió dels quals no ens fa caure la cara de vergonya. És justament contra el sentit de l'humor exercit de manera radical, en les sàtires i burles antireligioses, per exemple, que es mobilitzen les forces que proven a mantenir els límits de la llibertat d'expressió allà on ja són i a no permetre'n l'expansió.

Aquesta consideració sobre la seguretat és rellevant quan es tracta de valorar els diversos contextos en què es dona la burla o l'escarni i se susciten les consegüents ofenses a sentiments religiosos. El cas clau en el context europeu és el de les caricatures de Mahoma que van detonar un afer que ha demostrat la transformació radical del significat de l'ofensa avui. En primer lloc, es tractava

Les llibertats religiosa i de consciència són fonamentals i poden topar en ocasions amb els usos radicals de la paraula lliure, com és el cas de la blasfèmia

d'un exercici per posar a prova la salut de la discussió pública danesa, proposada pel *Jyllands-Posten*, un diari que s'havia alineat amb les crítiques a la immigració amb què el Dansk Folkeparti [Partit Popular Danès] anava guanyant més i més escons fins a fer-se imprescindible per garantir la governabilitat. Els redactors comentaven en el text que acompanya les famoses vinyetes que l'autor d'un llibre sobre Mahoma no havia trobat cap artista que volgués il·lustrar-lo, i d'aquí que ells mateixos proposessin a diversos dibuixants si gosarien fer-ho. Es tractava de fer un test de vigor de la llibertat d'expressió en aquest liberal país escandinau. D'aquesta manera també contribuïen a la fàcil campanya contra la «correcció política», és a dir, estaven provant de desemascarar un monstre que ells mateixos havien creat.³ Aquest és el context de justificació d'unes caricatures que quedaven alliberades d'*animus iniuriandi* [intenció d'injuriar], com efectivament

va reblar la sentència d'un tribunal d'Aarhus després que una associació de musulmans denunciés el diari per ofenses als sentiments religiosos: les caricatures no perseguïen l'insult ni l'escarni, sinó la discussió sobre els límits d'allò discutible.

Un altre aspecte rellevant d'aquest fenomen el trobem en el fet que la suposada expressió ofensiva es transmetia a través d'imatges, les qual permeten una forma de comunicació gairebé automàtica. El seu missatge sembla clar, però no es pot reduir a un eslògan ni molt menys a un contingut proposicional, sinó més aviat a un estereotip, de manera que la seva naturalesa és la de confirmar els prejudicis socials.

En tercer lloc, cal subratllar que el debat va explotar a les mans de qui el va suscitar, va anar molt més enllà de la península jutlandesa i més enllà encara del món escandinau, fins a abastar tot el món. En poques setmanes tothom havia vist les vinyetes repetides infinitament per la xarxa. Un discurs local destinat a reflexionar sobre si és o no un anacronisme mantenir la penalització per blasfèmia en el propi sistema legal, acaba

adreçat a tot el globus i esdevenint un conflicte mundial. En última instància, efectivament les vinyetes van estimular un debat europeu sobre com pensa, parla i actua la majoria en societats diverses, sobre qui ha de participar en el procés legislatiu i com ha de fer-ho, sobre si tal vegada hem de recordar què vol dir el sagrat si ens volem fer càrrec dels destins dels refugiats que venen de societats no secularitzades. Aquesta finalitat va ser assolida gràcies a la provocació utilitzada en clau política. La llibertat artística es manifesta així com una útil i èticament delicada drecera en la deliberació pública.⁴

La reacció de l'opinió pública de Dinamarca es va veure immediatament condicionada pels actes violents contra ambaixades daneses i un conflicte internacional que el govern del país va cavalcar amb poca habilitat. La publicació de les caricatures va suposar una ratificació de la tesi que es volia demostrar: que l'exploració dels límits del que es pot dir mitjançant la burla de les creences que altres persones consideren sagra-

3 Com escrivia ja a principis dels anys 1990 Stanley Fish (1935), la correcció política «es troba a la banda dels que criden 'correcció política' i no en la d'aquells als quals se'ls llença aquest epítet». FISH, *There's No Such Thing as Free Speech and it's a Good Thing, Too*, p. 54.

4 GAMPER, «La llibertat d'expressió en la societat tolerant: el cas de les vinyetes de Mahoma».

La llibertat d'expressió en la societat mercantilitzada no obté la seva especificitat dels temes que tracta, sinó del volum amb què els transmet, com si fos més lliure qui crida més fort

des, molt probablement, generarà reaccions violentes, represàlies comercials o conflictes de política internacional. Es prova, per tant, que el debat sobre els límits de la paraula lliure només es pot realitzar transcendint els límits sobre els quals es vol debatre. Si aquesta transgressió suscita reaccions, és perquè aquesta és la naturalesa de les transgressions, que sorgeixin veus discrepants que es considerin atacades i faltades al respecte.

En la societat secularitzada la paraula es guia pel principi segons el qual, d'entrada, res no mereix respecte. I com que res no mereix respecte, la paraula pot també ser utilitzada per aconseguir, no només l'exploració exitosa dels límits del que podem dir sinó també la publicitat gratuïta que dona l'escàndol. La paraula lliure no és tan lliure com per quedar aliena al poder del mercat. O potser és que, colonitzada pel model capitalista de llibertat, la paraula lliure se sotmet també al principi de la competència, és a dir, qui fa més soroll és qui guanya. La llibertat d'expressió en la societat mercantilitzada obté la seva especificitat no dels temes que tracta, sinó del volum amb què els trans-

met, com si fos més lliure qui crida més fort. És usual que els artistes facin un ús abusiu de la paraula quan busquen la provocació per aconseguir ressò social, el qual no discrimina entre l'art excel·lent i l'oportunista, sinó que cau de quatre grapes en les trampes del màrqueting de la provocació. També la publicitat explora els límits de l'estirabot: sota el rètol de l'autoregulació busquen una provocació rendible tot buscant un escàndol controlable, i acceptant que la llei de l'oferta i la demanda és una forma de censura acceptable.

En aquest context, ressonen les paraules del filòsof belga Raoul Vaneigem (1934) qui, des del situacionisme, sosté que tot ha d'estar permès i que la solució dels conflictes no és una legislació que dicti de manera heterònoma a la societat quins són els límits del camp on pastar, sinó una societat en la qual les «calúmnies caiguin pel seu propi pes», en la qual la cortesia entre ciutadans emancipats sigui la moneda d'ús social reconeguda i no hi hagi paraules que es posin sistemàticament a la banda del poder.⁵

5 VANEIGEM, *Nada es sagrado, todo se puede decir*.

L'ideal republicà es troba en aquesta línia cívica. Sense un poble unit no hi ha república que se sostingui. El republicanisme qüestiona el capteniment liberal que tutela de manera preferent les llibertats individuals i que per tant incentiva la diversitat social. La república, quan es tracta de la seva unitat territorial i uniformitat popular, demostra que no té sentit de l'humor. Per romandre en el temps de manera estable, la república ha de convertir aquesta falta de sentit de l'humor en solemnitat ciutadana, no en censura externa. Igual que el llenguatge políticament correcte no persegueix altra cosa que impedir que l'ús habitual del llenguatge sigui un mirall de les dominacions del passat, també la república es basa sobre un llenguatge compartit i assumit sense dominació externa. La llibertat de la república, la seva força, es fonamenta en la unió interna, la qual no pot viure simplement reprimint la diversitat interna, sinó que ha de minimitzar-ne els seus efectes disgregadors, per exemple, amb canals deliberatius en què els exabruptes i els estirabots no trobin ciutadans dèbils que els sentin com atacs personals i que, per tant, demanin un tractament especial als seus sentiments.

La provocació és un estímul que ens porta a parlar de la veritat i de la mentida i fa trontollar els dogmes

Altres repúbliques, les islàmiques, com l'Afganistan, l'Iran, Mauritània o el Pakistan fan una interpretació més regressiva dels drets individuals, els quals han de plegar-se a les exigències d'uniformitat social. No és estrany que els mitjans occidentals prestin una atenció especial a les restriccions penals a la llibertat d'expressió per blasfèmia.⁶ En aquests contextos, la política està en sintonia amb les autoritats religioses, i només la tolerància amb què les majories tractin les minories salvaguarda la pau social. En aquest cas, els límits de la llibertat d'expressió estan marcats no només per garantir l'estatu quo polític, sinó també per motius religiosos. Les minories religioses no passen de ser permeses, és a dir, tolerades, impedides de fer proselitisme. La llibertat d'expressió, en aquests contextos, està directament vinculada a la llibertat religiosa, de manera que si estan prohibides o castigades determinades opinions sobre dogmes de fe és perquè la diversitat social no està reconeguda i es considera un destorb per a la cohesió social. La limitació de la lli-

bertat religiosa es manifesta en una ulterior limitació de les paraules que no es posen al servei de la manera de viure socialment i institucionalment acceptada. A les repúbliques islàmiques els preceptes religiosos determinen els límits de la política i d'aquesta manera persisteixen en l'intent de sobreviure tot reprimint les veus discordants. La legislació contra la blasfèmia que retalla la paraula lliure és una conseqüència de les precàries circumstàncies de la llibertat religiosa: no només les minories d'altres religions es troben en una situació de precarietat, sinó també els crítics ateu i agnòstics, així com de retruc també la racionalitat científica.

La llibertat i els seus límits

El 2007, el cantant polonès de heavy-metal Adam «Nergal» Darskin (1977) va estripar una Bíblia i va criticar l'església catòlica durant un concert. Tres anys més tard el Tribunal Suprem del seu país el va processar per ofenses als sentiments religiosos. El Tribunal sostingué que una persona pot ser acusada d'ofendre els sentiments religiosos encara

que no sigui aquesta la seva intenció, ja que no pot desconèixer que hi haurà persones que seran ofeses. El que en realitat vol dir la sentència és que si bé no va fer aquestes accions per provocar, sí que les va fer perquè provocaven. És el caràcter provocador de trencar una Bíblia el que el cantant no pot desconèixer, per tant, l'ofensa que sap que causarà és el que motiva la seva acció. Tanmateix, atès que es dona en un concert, en una situació artística, i que no és només un insult sinó un insult en el marc d'una situació peculiar, no estrictament deliberativa, no estrictament comunicativa, sinó artística, l'ofensa que eventualment van patir alguns ciutadans catòlics més que l'efecte intencionat de l'acció del cantant, n'és un de secundari.

Cal destacar, però, que el cantant va decidir maltractar la Bíblia en públic perquè era una Bíblia, perquè sabia que allò provocaria malgrat que no sigui aquesta provocació la seva intenció primordial. És a dir, que si va triar la Bíblia és perquè així es faria sentir més que si hagués utilitzat qualsevol altre llibre no connotat religiosament. La reacció dels ofesos i la consegüent acció dels tribunals

⁶ Veure, per exemple, *Annual Report of the U.S. Commission on International Religious Freedom*.

Qualsevol interacció humana que estigui sotmesa a regles, bé sigui un partit de futbol o un intercanvi de parers sobre qüestions polítiques, s'executa posant a prova el límit d'aquestes regles

és contraproduent per a les persones pretesament ofeses, atès que les mesures repressives posteriors el que fan és suscitar un debat sobre la seva mateixa licitud i multiplicar el ressò de l'acció provocativa. Desconec si la música d'aquest cantant se sosté per si sola, però en el món de l'art hi ha molts exemples de pretesos artistes que han aconseguit el seu renom a base de dir-la més grossa que ningú i d'aquesta manera aconseguir una atenció que no es correspon amb la qualitat dels seus «productes». A més, el ressò dels ofesos no fa res més que deixar encara més desprotegida la doctrina o dogma que aquests mateixos ofesos volen veure protegida, atès que els provocadors passen a ser víctimes dels censors i poden adduir no només la seva genuïtat artística sinó també un pretès compromís polític.

En la seva defensa de la paraula lliure, dels mots no interferits, Mill ve a dir que cal un advocat del diable que estigui permanentment defensant allò que és indefensable. Segons l'anglès, d'aquesta manera es manté desperta la consciència ciutadana i s'estimula un debat públic que ens permet de recordar per què soste-

nim el que sostenim. Vista així, la provocació és un estímul que ens porta a parlar de la veritat i de la mentida i fa trontollar els dogmes.

La tesi de Mill és que només aquelles societats amb menys interferències en les llibertats individuals permeten la proliferació de la diversitat social. Isaiah Berlin (1909-1997), en el seu famós assaig *Two concepts of liberty*,⁷ sosté que aquesta tesi està refutada pel fet que també en condicions de mancança de llibertat prospera la diversitat, singularitat i genialitat humanes. La llibertat entesa com a no interferència no és la «condició necessària» del desenvolupament humà. Podem anar més enllà, i fins i tot capgirar la tesi: per tal que es doni una utilització emfàtica de la llibertat, cal que hi hagi alguna forma de resistència. Atès que la llibertat s'exerceix en el límit, només si hi ha algun límit contra el qual topar, es donen accions realment lliures. És clar que d'aquí no se segueix que sigui convenient que hi hagi intenses interferències socials i institucionals en la vida de les persones. Certament, en contextos liberals prolifera

automàticament la diversitat social, com sosté John Rawls (1921-2002) en la introducció a *Political Liberalism*. El que sostinc és que no-més podem dir que s'està exercint efectivament la paraula lliure quan hi ha alguna resistència que tendiria a impedir-ne la difusió. La protecció institucional de què gaudeixen els ciutadans per exercir la seva llibertat de manifestar el pensament no els protegeix en els seus usos banals de la paraula, sinó quan hi ha algú que sosté que en un cas concret s'han superat els límits del que es pot dir.

Qualsevol interacció humana que estigui sotmesa a regles, bé sigui un partit de futbol o un intercanvi de parers sobre qüestions polítiques s'executa posant a prova el límit d'aquestes regles. D'igual manera que el jugador apura la línia del fora de joc o prova de treure la pilota sense fer falta al rival però gairebé, la paraula qüestiona les limitacions existents, empeny contra les parets de la norma, perquè només aleshores s'està emetent de manera emfàticament lliure. Un dels límits habituals a les llibertats individuals és l'ordre públic, el qual no ha de ser pertorbat, no ha de ser sacsejat fins

7 BERLIN, *Two concepts of liberty*.

Atès que la llibertat s'exerceix en el límit, només si hi ha algun límit contra el qual topar es donen accions realment lliures

a conduir a la violència. John Stuart Mill posa l'exemple d'una turba que és encesa per un discurs públic i linxa els dolents, emblemàticament retratada a la novel·la de Harper Lee (1926-2016) *Matar un rossinyol*. En aquest cas hi ha un vincle estret i perceptible entre la paraula i l'acció violenta. Recordem que aquest vincle va ser la justificació que va donar el Govern de José María Aznar (1953) per a la llei de partits polítics que exclouïa de facto els partits de l'esquerra abertzale que no condemnaven la violència d'ETA. Si es verifica una relació de causalitat entre la paraula i la violència, aleshores es pot aduir amb bones raons que hi ha hagut una pertorbació indesitjable de l'ordre públic. Aquestes bones raons no oculten però la seva parcialitat, ja que també hi ha bones raons per dubtar de l'existència d'aquest vincle així com per tenir més que dubtes raonables sobre el caràcter polític i no jurídic d'aquestes decisions.

Avui la paraula es veu limitada no només per protegir els menors i els dèbils, o per reprimir una presumpta violència, sinó també per pacificar l'espai públic. Són les noves blasfèmies que es tradueixen en una cen-

sura benintencionada que prefereix el silenci a l'intercanvi. Els exemples són diversos, des d'una escola britànica que va decidir no explicar més el conte dels tres porquets per no ferir els sentiments religiosos dels nens musulmans de les seves aules, fins als editors que esporguen els llibres d'Hergé (1907-1985) o d'Enid Blyton (1897-1968) per no reproduir estereotips colonialistes i sexistes. I encara altres noves blasfèmies que s'amaguen rere banderes i corones i que també busquen i troben el suport de la llei, i de retruc conciten unanimitats socials granfíctives.

Certament, totes les constitucions que reconeixen un lloc preferencial a la paraula lliure inclouen també una clàusula sobre els seus límits. En moments de turbulència política, quan les majories se senten autoritzades a exercir la repressió sobre els grups minoritaris, el poder judicial s'alça com el custodi d'aquesta llibertat. Els jutges passen a ser els guardians de la democràcia. Aleshores les institucions amenacen de colgar la vitalitat social sota un plec d'actes.

Cal que ho repetim tant com sigui necessari. La inclusió de la paraula

lliure en el fonament dels ordenaments constitucionals és producte d'un moment molt lúcida de la història humana. D'aleshores ençà l'espontaneïtat, la fricció i la inquietud queden tutelades en nom de la paraula lliure. L'estat se'n fa garant: oscil·la entre l'omnipresent temptació de servir-se de la paraula i la voluntat —sempre feble— de viure la pèrdua de poder sense patir la síndrome d'abstinència. Aquesta acrobàcia del liberalisme, llegat preciós i enverinat d'Europa, només pot sobreviure amb un poble amatent que prengui les armes de la paraula quan veu que s'estan rovellant. ■

■ Bibliografia

BERLIN, Isaiah. *Two concepts of liberty*. Oxford: Clarendon Press, 1958.

COMISSION ON INTERNATIONAL RELIGIOUS FREEDOM, «Annual Report of the U.S. Commission on International Religious Freedom» [en línia]. Abril de 2013. Disponible a: <www.uscirf.gov>.

FISH, Stanley. *There's No Such Thing as Free Speech and it's a Good Thing, Too*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

GAMPER, Daniel. «La llibertat d'expressió en la societat tolerant: el cas de les vinyetes de Mahoma». A *Quaderns del Consell Audiovisual de Catalunya*, núm. 27, p. 13-26, 2007.

GARZÓN, Ernesto. «El consenso democrático: fundamento y límites del papel de las minorías». A *Isonomía*, núm. 12, p. 7-34, 2000.

HAN, Byung-Chul. *Transparenzgesellschaft*. Berlín: Mathes&Seitz, 2012.

LEE, Harper. *Matar un rossinyol*. Barcelona: La Butxaca, 2015.

RAWLS, John. *Political Liberalism*. Nova York: Columbia University Press, 1993.

VANEIGEM, Raoul. *Nada es sagrado, todo se puede decir*. Santa Cruz de Tenerife: Melusina, 2006.

connexions

L'eina en mans equivocades. Privacitat i vigilància en l'era digital

vista prèvia >

En plena societat de la informació, la privacitat afronta nous reptes. La seguretat de les dades personals sembla estar en entredit. Qui hauria de tenir-hi accés? Com es pot garantir que siguin secretes? L'amenaça terrorista ha imposat la necessitat d'incrementar la vigilància, posant en tensió el dret a la privadesa de les comunicacions, una eina bàsica per a qualsevol societat democràtica.

Ferran Esteve

Polítleg i periodista

@ferranesteve

Totes les societats i grups humans se sostenen en la creença que les normes que els regeixen són fruit d'un acord entre els seus membres, que s'han dotat per voluntat pròpia d'uns drets i deures vàlids per viure en comunitat. És el que en filosofia política s'anomena «contracte social». Malgrat que mai no ha estat redactat ni signat, un nou tipus de contracte social regeix la societat de la informació. Es basa en la presumpció que els usuaris d'internet entreguen de manera lliure tota mena de dades personals a tercers pel sol fet de fer servir la tecnologia o, de manera més acurada, per acceptar uns *terms of service*. L'ús d'aquesta informació per un petit grup d'empreses privades és inquietant, però pren un caire distòpic quan també els governs les empren per al control polític, tant en països democràtics com autoritaris.

La creença que els estats espion la seva pròpia ciutadania és un fet comú que s'accepta amb una inusitada normalitat, probablement per la falta de proves en el dia a dia. Aquesta sospita, però, és ja una certesa gràcies a les filtracions d'Edward Snowden (1983). El 2013, aquest

consultor tecnològic dels EUA va revelar que la National Security Agency (NSA) estava emmagatzemant dades de comunicacions personals de tots els ciutadans del seu país.¹ No es tractava d'escoltes telefòniques, ni d'un seguiment de persones concretes, però sí de la recopilació massiva de metadades, incloent adreces de correu electrònic, números de telèfon, registres de trucades, data i hora de les comunicacions... Per si no fos prou, la filtració també va oferir detalls del programa PRISM —acrònim de Planning Tool for Resource Integration, Synchronization and Management— [Eina de planificació per a la integració, la sincroització i la gestió de recursos], a través del qual, la NSA monitoritzava habitants d'altres països a través de productes i serveis oferts per una desena d'empreses nord-americanes, sense respectar la legislació d'aquests estats.

Les revelacions d'Snowden van despertar crítiques arreu del món, esperonades en saber-se que altres governs democràtics tenien progra-

mes de vigilància semblants. Un fet que no va impedir tensions diplomàtiques, com la sorgida arran de les suposades escoltes —negades pels EUA— que la NSA havia fet a la cancellera alemanya Angela Merkel (1954). Tot i així, només cinc anys després d'aquell escàndol, aquests sistemes segueixen vigents, i la majoria d'estats inverteixen en tecnologies de vigilància similars als de la NSA, fent servir sovint l'amenaça terrorista com a excusa.

El mal del terror, el remei de la vigilància

La societat actual s'enfronta a un nou tipus de repte: el de l'enemic que no es presenta a la frontera en forma d'exèrcit sinó d'individu que es radicalitza dins el propi espai social. Aquesta nova amenaça només es pot neutralitzar amb prevenció i vigilància en xarxa, coneixent tant a les persones sospitoses, com per avançar-se als seus moviments. Per al polític alemany Herfried Münkler (1951), aquest escenari implica amenaces evidents per a la privacitat, però en cas de rebutjar-se, significaria assumir que els atacs terroristes

¹ MACASKILL i DANCE, «NSA Files: Decoded. What the revelations mean for you».

La creença que els estats espien la seva pròpia ciutadania és un fet comú que s'accepta amb una inusitada normalitat, probablement per la falta de proves en el dia a dia

són inevitables. Per a això, afirma el professor de la Humboldt-Universität Zu Berlin, caldrien societats heroiques, capaces de sacrificar la seguretat per tal de salvaguardar la llibertat, però el món actual està regit per societats postheroiques, que no estan disposades a acceptar aquest tipus de violència.

Durant les dues darreres dècades, l'amenaça terrorista s'ha convertit en el motor de la indústria de la seguretat, tant en països democràtics com autoritaris. Els estats han afrontat aquest temor dotant de majors recursos als seus serveis d'intel·ligència i modificant les legislacions per tal de facilitar la seva tasca. Aquesta deriva securitària, però, s'ha convertit en una arma de doble tall, ja que sovint s'ha emprat com una eina contra la ciutadania i no contra aquells que amenacen l'estat.

En el cas dels països autoritaris o amb democràcies limitades, on les garanties judicials són més escasses, les conseqüències d'aquests nous marcs legals són especialment esfereïdores. Fent ús de lleis antiterroristes molt àmplies, aquests països imposen penes excessives per a l'ac-

tivitat en línia, que tenen a veure més amb motius polítics que de seguretat nacional. Així, aquestes mesures, s'han fet servir contra activistes no violents i periodistes, com és el cas de Sayed Ahmed al-Mousawi, un guardonat fotoperiodista de Bahrain, que el 2015 va ser condemnat a deu anys de presó per repartir targetes SIM a manifestants «terroristes» i fotografiar protestes antigovernamentals.² En un altre cas destacat del mateix any, un tribunal rus va condemnar a cinc anys de presó al blogaire Vadim Tyumentsev (1980). Se l'acusava de publicar missatges animant a protestar de manera pacífica contra els preus del transport públic i de criticar la intervenció russa a Ucraïna.

En una tendència creixent i molt preocupant, fins i tot s'ha fet servir la legislació antiterrorista contra ciutadans comuns pel sol fet de publicar o difondre algun contingut crític, tal com ha alertat l'ONG Freedom House.³ El 2016 al Pakistan,

un home va rebre una condemna de tretze anys de presó només per fer «m'agrada» a un missatge de Facebook crític amb l'islam.⁴ A l'Estat espanyol, des del 2014, l'anomenada «Operació Aranya» de la Guàrdia Civil ha detingut més de 70 persones acusades d'enaltiment del terrorisme i humiliació de les víctimes, en molts casos només per publicar acudits a Twitter. Malgrat dur-se a terme en una democràcia amb garanties judicials, les sentències derivades, algunes d'elles amb condemnes de presó, han suscitat crítiques per la desproporcionalitat i fonamenten les bases per promoure l'autocensura dels usuaris d'internet.

Més accés, més control

Fins fa tan sols uns anys, la capacitat d'alguns governs per dur a terme tasques de vigilància massiva era limitada. No obstant, a mesura que augmenta la penetració d'internet i la tecnologia es torna més assequible, la majoria de països del món ha anat accedint a aquestes eines de control.

2 INDEX OF CENSORSHIP, «Bahrain: NGOs express concern over arrest of photojournalist Sayed Ahmed Salman al-Mousawi».

3 FREEDOM HOUSE, *Freedom on the Net 2017*.

4 AGENCE FRANCE PRESS, «Pakistani jailed for 13 years for Facebook post».

La societat s'enfronta a un nou tipus de repte: el de l'enemic que no es presenta a la frontera en forma d'exèrcit sinó d'individu que es radicalitza dins el propi espai social

L'Àrabia Saudita, per exemple, va aixecar el 2017 la prohibició sobre les aplicacions que ofereixen serveis de veu i videotrucades, però prèviament havia contractat experts que els ajudessin a interceptar-les. A Egipte, els consellers del president Mohamed Mursi (1951) es van reunir amb el cap d'espies iranià el 2012 per demanar assistència en la construcció d'un aparell de vigilància. Fins i tot a la Líbia posterior a Moammar al-Gaddafi (1969-2011), informes de 2012 afirmaven que s'havien tornat a posar en marxa les eines de control de l'antic règim dictatorial.

Encara que alguns estats no puguin dur a terme inversions multimilionàries en vigilància, poden obtenir eines de control tecnològic amb certa facilitat. Algunes tècniques de *hacking*, com ara la intercepció d'SMS que contenen contrasenyes d'usuaris, són assequibles i permeten accedir a dispositius concrets d'una manera senzilla. En aquest camp destaca l'enviament de correus electrònics enganyosos per tal d'obtenir dades personals, l'anomenat *phishing*. A Egipte, una operació governamental anomenada «Nile Phish» va provar d'obtenir infor-

mació confidencial de les organitzacions de drets humans del país en el marc d'una onada repressiva que va començar el 2011.⁵ Activistes de l'oposició política a Bahrain o Malàisia també han estat atacats amb programari maliciós i als Emirats Àrabs Units, un programa espia desenvolupat a Israel, es va fer servir contra el defensor de drets humans Ahmed Mansoor.⁶ Cal remarcar que aquesta pràctica també ha estat emprada per governs democràtics, inclosos els dels EUA i Alemanya, per dur a terme investigacions criminals. En aquests casos, però, les actuacions policials acostumen a venir precedides d'una ordre judicial que les autoritza.

Afortunadament, hi ha governs que encara no han assolit un nivell d'alfabetització digital elevat, de manera que malgrat que existeix la voluntat de controlar la ciutadania, les tàctiques emprades no sempre ho fan possible. El cas més remarcable és el del Kazakhstan, on el 2015 el

Govern va intentar establir un Certificat de Seguretat Nacional mitjançant una llei que obligava a tots els seus ciutadans a descarregar-se un programari i instal·lar-lo als seus dispositius, facilitant així l'espionatge.⁷ La idea va sorgir de persones que probablement no comprenen com funciona internet, ja que confiaven que la manera més eficaç d'espiar la ciutadania és ordenant a milions de persones que s'instal·lin un sistema que permet trencar el secret de les seves comunicacions.

La batalla pel xifratge

Malgrat que la criptografia, la disciplina que estudia tècniques per a xifrar missatges, es remunta com a mínim a l'Antic Egipte, és en la societat de la informació quan aquest àmbit del coneixement s'ha tornat fonamental. Internet i la informàtica en general necessiten d'aquesta eina per garantir la seguretat de milions de processos i transaccions que succeeixen a diari, incloent les econòmiques.

5 SCOTT-RAILTON, «Nile Phish. Large-Scale Phishing Campaign Targeting Egyptian Civil Society».

6 AL JAZEERA, «Rights advocates call on UAE to release Ahmed Mansoor».

7 WOLF, «Kazakhstan's Unsettling New Cybersecurity Plan».

Durant les dues darreres dècades, l'amenaça terrorista s'ha convertit en el motor de la indústria de la seguretat, tant en països democràtics com autoritaris

Arran de les revelacions d'Edward Snowden, les empreses tecnològiques han mostrat un renovat interès per garantir la seguretat dels seus dispositius. La indignació popular per l'espionatge a escala massiva ha obligat les companyies a adoptar el xifrat per defecte com a eina essencial per protegir el seu model de negoci. Aquesta decisió, però, no ha estat percebuda com a beneficiosa per pràcticament cap govern del món, tampoc en democràcies avançades, que sovint entenen el secret de les comunicacions com un mecanisme per protegir l'activitat criminal.

Aquesta discrepància entre empreses i governs va tenir el seu cas més emblemàtic el 2015, quan un tribunal de districte dels EUA va ordenar a Apple que creés un nou programa per trencar les seves pròpies mesures de seguretat, de manera que les autoritats poguessin desbloquejar el telèfon del terrorista que havia atemptat a Califòrnia aquell mateix any. La companyia va negar-se a fer-ho per tal d'evitar un precedent legal perillós, però els serveis d'intel·ligència van aconseguir finalment accedir al dispositiu per si sols, de manera

que no queda clar com es podria resoldre un litigi similar en el futur.

Al continent europeu, França i Alemanya han augmentat la pressió per reforçar els seus mecanismes de seguretat, i a l'agost de 2016 van fer una petició a la Comissió Europea per obligar els fabricants d'aplicacions xifrades a lliurar dades en casos de terrorisme. Juntament amb aquests dos, Bahrain, Cuba, Hongria, l'Índia, el Regne Unit, Tailàndia, Vietnam i la Xina han aprovat o impulsen lleis per limitar el xifratge o poder trencar-lo a demanda, oferint a l'estat el que s'anomena *backdoor access* [accés per la porta posterior], que els permetria consultar missatges privats de manera puntual. Malgrat que aquest recurs acostuma a reservar-se per a casos criminals, cal tenir en compte que en alguns d'aquests països la legislació es pot fer servir contra els defensors dels drets humans i els periodistes, ja que les formes bàsiques d'expressió i dissidència són il·legals en moltes jurisdiccions.

Una atenció especial mereix el cas de Rússia, que s'ha convertit en un dels capdavanters en el camp de la

vigilància tecnològica. El 2016, les autoritats d'aquest país van aprovar una llei antiterrorista que obliga els proveïdors d'internet a facilitar el desxifrat sempre que el Servei de Seguretat Federal, el successor del KGB, ho consideri necessari. També els exigeix que emmagatzemin les metadades dels usuaris durant tres anys, així com el contingut de les comunicacions —trucades, textos, imatges, vídeos i altres dades— durant sis mesos.

No cal deixar de banda el fet que, en aquestes tensions per trencar el xifratge, les empreses proveïdores d'internet són un actor necessari. Companyies com Microsoft han demandat els EUA per reclamar el seu dret a informar els clients si les seves dades estan sent consultades per les agències estatals. Però aquesta resistència és més limitada en països que no tenen institucions judicials lliures i independents, on les companyies tenen poques opcions: o bé compleixen amb les demandes estatals o les seves aplicacions poden ser bloquejades, els poden expulsar del país o fins i tot detenir el seu personal local. La pròpia Microsoft no ha lliurat batalla

La deriva securitària s'ha convertit en una arma de doble tall, ja que sovint s'ha emprat com una eina contra la ciutadania i no contra aquells que amenacen l'estat

a Tailàndia, per exemple, on ha estat acusada per l'organització Privacy International de facilitar l'espionatge del Govern militar al poder.⁸

La vulnerabilitat de les companyies és un tema de reflexió per a molts activistes i periodistes que fan servir els seus sistemes. Tot i que molts canals de comunicació són públics, només ho són fins allà on els seus propietaris ho permeten. Com escriu el professor del Massachusetts Institute of Technology Media Lab, Ethan Zuckerman (1973), cal entendre que allotjar un moviment polític en una xarxa social propietat d'una empresa privada «és com intentar organitzar una manifestació en un centre comercial. Sembla un espai públic, però no ho és».⁹ Molts dels canals que es fan servir per a la discussió política en línia estan pensats en última instància per protegir els interessos dels accionistes i no de l'usuari, cosa que es fa evident quan un govern els obliga a complir les seves peticions.

8 PRIVACY INTERNATIONAL, «Who's that knocking at my door? Understanding Surveillance In Thailand».

9 ZUCKERMAN, «Public Spaces, Private Infrastructure – Open Video Conference».

L'anonimat digital, eina democràtica

Després d'uns primers anys d'eufòria en què usuaris de tot el món aprenien noves formes de socialització en línia, les xarxes socials han mostrat certes derives no desitjables, com ara la reproducció de comportaments discriminatoris que podríem agrupar sota el concepte de «discurs d'odi». La proliferació de missatges violents o que ataquen les minories, així com els que promouen comportaments delictius, han conduït a moltes persones a entendre l'anonimat amb què normalment actuen els agressors com a una eina perillosa que caldria eradicar d'internet. Malgrat que aquesta realitat no és desitjable i cal prendre mesures per corregir-la, la possibilitat de mantenir en secret la identitat té un fort vincle històric amb les llibertats d'expressió i polítiques. Des de fa segles, el dret a publicar sense revelar l'autoria ha permès la difusió de textos i obres polèmiques o crítiques amb el poder en els camps de l'art, la política, la literatura o el periodisme.

El cert és, però, que tot i que internet proveeix d'una sensació d'anonimat i llibertat en l'accés a la informació,

cada cop es fa més evident la virtualitat d'aquesta privacitat. Les adreces IP, el número que identifica un dispositiu en una xarxa, es poden rastrejar i revelar quina ha estat la navegació de qualsevol individu. Mentre que el xifratge protegeix el contingut de les comunicacions, és a dir, els missatges, cal remarcar la importància de l'anonimat per garantir la privadesa de les metadades: qui es connecta, quan, quins webs visita, amb quins dispositius, durant quanta estona...

Per tal de defugir el control governamental o de terceres parts, existeixen eines capaces d'ocultar tècnicament les adreces IP i altres dades personals que revelen la identitat o la ubicació dels usuaris. És el cas de The Onion Router (TOR), un projecte de programari lliure que en lloc de generar connexions directes entre els navegadors i els servidors on hi ha els webs, els connecta de manera indirecta a través de diferents nodes. Això aconsegueix que l'IP real de l'internauta no es comuniqui mai directament amb la del proveïdor d'informació, fet que fa molt difícil rastrejar-la. Malgrat no ser infal·lible, periodistes i activistes polítics d'arreu del món fan servir aquesta

La indignació popular per l'espionatge a escala massiva ha obligat les companyies a adoptar el xifrat per defecte com a eina essencial per protegir el seu model de negoci

eina per garantir la seguretat de les seves comunicacions, especialment en països autoritaris. Probablement per aquest motiu, governs com els de Bielorússia, Egipte i Turquia han intentat bloquejar-lo. Per la pròpia natura distribuïda del sistema, aquestes mesures no poden eradicar-se de cap país, però sí que poden dificultar-ne l'accés al gran públic.

En els darrers anys també han cobrat importància les Virtual Private Network (VPN) [Xarxes Privades Virtuals], una tecnologia que permet connectar-se a internet a través de servidors remots, mantenint l'anonimat. Malgrat que sovint tenen un ús convencional, com ara permetre als empleats d'empreses accedir a fitxers corporatius des de casa, també s'utilitzen en països autoritaris com un mitjà per superar la censura. Això les ha convertit en un objectiu per alsensors de països com —de nou— Bielorússia, Egipte i Turquia; on s'han aprovat legislacions que prohibeixen accedir a continguts censurats i permeten bloquejar els llocs web de proveïdors de VPN.

Les campanyes contra aquestes xarxes són impopulars i difícils

d'aplicar, ja que moltes persones depenen d'elles per a dur a terme tasques legítimes, com ara consultar informació i notícies internacionals necessàries per al treball de científics, empreses o fins i tot de funcionaris governamentals. Per aquest motiu, cap país ha intentat prohibir completament les VPN, ja que es mouen cap a un sistema de dos nivells que autoritza l'ús d'eines aprovades pel govern, prohibint la resta. Aquest és el cas de la Xina, que ha exigit als proveïdors d'internet que bloquegin només les xarxes no autoritzades, ordre que ja ha obeït Apple despenjant-les de la versió xinesa de la seva Apple Store.

Altres exemples recents els trobem a països com els Emirats Àrabs Units, on noves esmenes a la llei de ciberdelinqüència prescriuen moltes importants i possibles condemnes de presó pel mal ús de les VPN. A Rússia, per la seva banda, la prohibició de certes xarxes d'aquest tipus va venir acompanyada el 2016 de registres de les oficines i confiscació de servidors de l'empresa Private Internet Access. A l'Iran, les autoritats governamentals també han creat les seves pròpies xarxes privades

oficials, que permeten als usuaris accedir a contingut restringit, però sotmetent totes les seves activitats a la supervisió estatal.

Responsabilitat i esperança en temps convulsos

Cal reconèixer que les mesures de control exposades dibuixen un panorama global en gran mesura desesperançador. És important, però, remarcar que existeixen possibilitats per tal de revertir-lo.

En primer lloc, cal exigir transparència. La ciutadania, especialment en països democràtics, té el dret a saber si els seus governants estan espiant-los a través de la tecnologia, i en cas que es consideri una mesura lícita, cal saber en quin grau i amb quines garanties es duu a terme. Tot i que moltes empreses privades poden determinar quines són les seves polítiques respecte a les dades, les administracions públiques no haurien de mantenir aquesta informació en secret, i en cas que això sigui necessari al tractar-se de registres criminals, ha d'estar justificat de manera raonada. Cal trencar

El dret a publicar sense revelar l'autoria ha permès la difusió de textos i obres polèmiques o crítiques amb el poder en els camps de l'art, la política, la literatura o el periodisme

amb la idea que les dades es poden recol·lectar massivament i emmagatzemar encara que no tinguin un ús concret, ja que la idea que algun dia podran ser útils per a la ciutadania no és un argument prou sòlid.

En segon lloc, cal ser crític amb les autoritats que fan ús de lleis de seguretat nacional per reprimir la dissidència a internet. Malgrat que alguns dels exemples exposats poden resultar llunyans al lector, el propi Estat espanyol és un exemple de la persecució cada cop més normalitzada de la llibertat d'expressió a xarxes socials com Twitter. Cal recordar que, malgrat que l'oposició ha demanat derogar alguns aspectes de la Llei de Seguretat Ciutadana, l'anomenada «lleï mordassa», actualment aquesta polèmica norma encara està en vigor. Els seus preceptes afecten substancialment els drets de reunió, manifestació i llibertat d'expressió; a més a més, prohibeixen publicar imatges dels cossos policials a internet i convocar manifestacions a través de la xarxa.

D'altra banda, i en clau de responsabilitat individual, la ciutadania ha d'entendre els riscos als que s'en-

fronta en la seva activitat en línia, així com quines són les mesures de seguretat que pot prendre per evitar-los, actuant com a internautes conscients i responsables. Sense incidir en un discurs alarmista, cal que les persones coneguin què es fa amb les seves dades, per tal que triïn les seves pròpies configuracions de privacitat, protegeixin la seva informació personal i mantinguin una actitud proactiva per prevenir mals usos i evitar riscos.

Per últim, cal posar en valor les eines que garanteixen la privacitat en les comunicacions, malgrat que no siguin les majoritàries o les més accessibles en termes d'usabilitat. La tendència global a perseguir l'anonimat s'estén ràpidament i per exemple a finals del 2017, el portaveu del PP al Congrés, Rafael Hernando (1961), va anunciar que plantejarien a la resta de grups parlamentaris que s'estudiï un canvi de legislació per prohibir els comptes o perfils anònims a les xarxes socials. Un senyal d'alarma que reafirma que cal posar el focus en la importància de l'anonimat i el xifratge, que lluny de ser delictives, són eines que faciliten l'exercici dels drets democràtics. ■

■ Bibliografia

AGENCE FRANCE PRESS. «Pakistani jailed for 13 years for Facebook post» [en línia]. A *Daily Mail*, de 3 de març del 2016. Disponible a: <www.dailymail.co.uk>.

AL JAZEERA. «Rights advocates call on UAE to release Ahmed Mansoor» [en línia]. A *Al Jazeera*, de 28 de juny del 2017. Disponible a: <www.aljazeera.com/news>.

FREEDOM HOUSE. *Freedom on the Net 2017* [en línia]. Novembre del 2017. Disponible a: <www.freedomhouse.org>.

INDEX ON CENSORSHIP. «Bahrain: NGOs express concern over arrest of photojournalist Sayed Ahmed Salman al-Mousawi» [en línia]. Disponible a: <www.indexoncensorship.org>.

MACASKILL, Even i DANCE, Gabriel. «NSA Files: Decoded. What the revelations mean for you» [en línia]. A *The Guardian*, d'1 de novembre del 2013. Disponible a: <www.theguardian.com>.

PRIVACY INTERNATIONAL. «Who's That Knocking At My Door? Understanding Surveillance In Thailand» [en línia]. 2017. Disponible a: <www.privacyinternational.org>.

SCOTT-RAILTON, John (et al.). «Nile Phish. Large-Scale Phishing Campaign Targeting Egyptian Civil Society» [en línia]. A *The Citizen lab*, de 2 de febrer del 2017. Disponible a: <www.citizenlab.ca>.

WOLF, Josephine. «Kazakhstan's Unsettling New Cybersecurity Plan» [en línia]. A *Slate. Future Tense*, de 14 de desembre de 2015. Disponible a: <www.slate.com>.

ZUCKERMAN Ethan. «Public Spaces, Private Infrastructure – Open Video Conference» [en línia]. A *Ethan Zuckerman*, d'1 d'octubre del 2010. Disponible a: <www.ethanzuckerman.com>.

ESTUDIS EUROPEUS

Coppieters
foundation

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

connexions

Llibertats civils i seguretat: és possible l'equilibri?

vista prèvia >

La percepció de por i d'inseguretat s'ha instal·lat als països del món occidental, fins a tal punt que en molts d'ells s'ha obert una escletxa entre els conceptes de seguretat i llibertat, desequilibrant-los. Fins on està disposada la societat a renunciar a la seva llibertat per tal d'apuntalar la seguretat? Renunciant-hi pot garantir la seguretat anhelada?

Marta Galceran

Polítòloga i investigadora en Relacions Internacionals de la UPF

@martagalceran

Fa més de deu anys Larry Diamond (1951), un politòleg referent en estudis sobre democràcia i processos de democratització, avisava que s'havia acabat la dècada daurada posterior a la fi de la Guerra Freda, en la que més de la meitat de països del món havien fet la transició cap a sistemes polítics democràtics. Des de les pàgines de la revista *Foreign Affairs*, el professor de la Stanford University advertia que des del 2006 el món havia entrat en una «recessió democràtica».¹ Una dècada més tard, les premonicions de Diamond no només s'han complert, sinó que sembla que el viratge cap a l'autoritarisme s'ha accentuat. En aquest sentit, si bé parlar de democràcia sempre aconsella fer ús dels matisos, el que sembla cada cop més evident, és que ens trobem en un context de retrocés inquietant de la protecció de les llibertats civils. Unes llibertats civils que, per altra banda, són la pedra angular que sustenta el concepte modern de democràcia.

Abans d'entrar en matèria, és pertinent fer un apunt previ sobre a què

ens referim quan parlem de llibertats i drets civils.² Les llibertats civils són aquelles regles o garanties destinades a protegir l'individu de l'abús de l'estat, i que queden recollides en la Declaració Universal dels Drets Humans, com també en la majoria de constitucions del món. En són un exemple la llibertat d'expressió, de reunió i de circulació, la llibertat de premsa, la llibertat de culte i de consciència, la protecció contra la tortura, el dret de protesta pacífica, el dret a la privacitat, el dret a la igualtat de tracte davant la llei i a unes garanties processals,... i el dret a la seguretat.

Una manera de seguir l'evolució d'aquestes llibertats, és a través dels índex que elaboren anualment organitzacions com la ONG Freedom House, que des del 1973 mesura «l'estat de les llibertats al món»³ a partir d'uns indicadors sobre drets polítics i llibertats civils. En aquest sentit, és significatiu que el seu darrer informe porti per títol: «La democràcia en

crisi», i que s'alerti que el 2017 ha marcat el punt més baix en els drets polítics i llibertats civils al món occidental de les darreres dècades, en un context de dotze anys consecutius de retrocessos. El gràfic 1 il·lustra aquest tendència.

Un altre índex força utilitzat pels politòlegs, el projecte Varieties of Democracy, sembla que arriba a la mateixa conclusió.⁴ I en aquest cas, el que crida més l'atenció, i el que és més rellevant per l'anàlisi que aquí ens ocupa, és el retrocés en les llibertats civils com a element causal d'aquesta davallada. Així, la llibertat d'expressió i d'associació ha caigut un 3% des del 2012, i entre el 2015 i el 2016, 13 dels 28 estats membres de la UE van registrar davallades en la puntuació de llibertats civils, sent Alemanya l'únic país que va augmentar en aquest indicador.⁵

Si bé és cert que cal fer una lectura prudent d'aquests índex, doncs no

1 DIAMOND, «The Democratic Rollback. The Resurgence of the Predatory State».

2 En aquest article usaré indistintament els termes «llibertat civil», «drets civils» o «llibertats».

3 *Freedom in the World* és el nom del seu informe de referència, que es publica anualment des del 1973. Disponible a: <freedomhouse.org>.

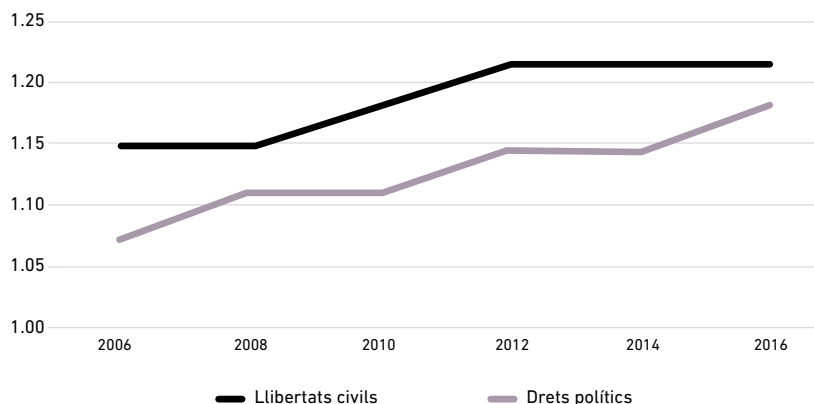
4 LÜHRMANN (et al), «V-DEM Annual Report 2017. Democracy at Dusk?».

5 YOUNGS i MANNEY. «Recession and Renewal in European Democracy».

Cada cop és més evident que ens trobem en un context de retrocés preocupant en la protecció de les llibertats civils

Gràfic 1

Evolució de les llibertats segons la Freedom House, 2006-2016

Font: YOUNGS i MANNEY, «Recession and Renewal in European Democracy». NOTA: una puntuació més alta significa que és pitjor per la democràcia. Com més proper a 1 més lliure és un estat.

estan exempts de controvèrsies metodològiques,⁶ el que no es pot negar és que vivim una època de retrocessos en les llibertats fonamentals, en què l'espai que necessiten els ciutadans per expressar-se lliure-

ment i expressar dissentiment s'està empentint.

I és que, de fet, el que reflecteixen aquests indicadors —amb més o menys encert—, no deixen de ser els recents esdeveniments de l'actualitat internacional. Per una banda, Rússia i la Xina accentuant el seu model autoritari, i s'estan convertint en un model per molts altres països. Un

model que està basat en tribunals polititzats, intolerància a la dissidència i eleccions predeterminades. Per altra banda, un dels països que tradicionalment havia assumit un fort paper de lideratge en la promoció de la democràcia i les llibertats civils, sembla que està renegant d'aquest rol: els EUA. Si fixem la mirada en el nostre entorn més proper, la manera com Europa ha gestionat la crisi dels refugiats, l'auge dels nous partits populistes, o la deriva autoritària de Turquia, Hongria o Polònia també hi té molt a veure. I finalment, les «polítiques de la por» utilitzades per molts governs per fer front al terrorisme, suposen una amenaça per les llibertats fonamentals al bell cor del món occidental.⁷

És precisament sobre aquest darrer punt que versa aquest article, que té per objectiu analitzar l'impacte de les noves mesures antiterroristes per les llibertats civils, en el context d'una dialèctica entre seguretat/llibertat que cada cop pren més rellevància i actualitat.

⁶ En aquest sentit, el desacord sobre com mesurar i definir la democràcia és una constant dels estudis sobre processos de democratització. No obstant això, els dos índex que citem en aquest article són extensament utilitzats i citats en molts articles acadèmics.

⁷ HUMAN RIGHTS WATCH, «World Report 2016».

Un nou paradigma de seguretat i conseqüències per les llibertats civils

Què és la seguretat? Aquesta sembla una pregunta de resposta evident, però la manera com percebem la seguretat condiciona en gran mesura com intentem garantir-la. Així, per seguretat es pot entendre tant la protecció contra amenaces d'origen divers —militars, mediambientals, socials...—, com també la protecció contra les ingerències de l'estat. En els darrers temps ha emergit amb força el concepte de «securitització»,⁸ que planteja la seguretat com una pràctica que cobra sentit quan una amenaça és designada com a tal, amb independència del seu caràcter objectiu o subjectiu. Esgrimint raons de seguretat, doncs, es pot arribar a justificar gairebé tot. I és precisament aquesta tendència a la securitització la que ha marcat el to de les respostes d'Occident a l'amenaça del terrorisme internacional.

Els orígens: l'11S i el canvi de paradigma en la seguretat

Els atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2011 als EUA van marcar un punt d'inflexió en l'equilibri entre seguretat i llibertats civils a Occident. Amb les imatges de les Torres Bessones esfondrant-se, es visualitzava per primer cop la por i l'angoixa col·lectiva vers un enemic de contorns difusos, al que calia combatre per qualsevol mitjà, fins i tot si això suposava forçar els límits de l'estat de dret. Així, la resposta dels EUA marcaria el precedent del que seria la nova pràctica estàndard de les anomenades «polítiques de la por», emprades encara avui per fer front al terrorisme internacional.

L'expressió més emblemàtica d'aquest canvi de mentalitat es concreta en la USA Patriot Act,⁹ aprovada sigil·losament i sense un debat real, en un clima d'urgència, només 45 dies després dels atemptats. En aparença, aquesta llei només modificava algunes regulacions adminis-

tratives, tot i que posada a la pràctica, acabava erosionant els grans pilars de les llibertats, com l'*habeas corpus* —mesura del dret que permet evitar les detencions arbitràries— o el dret a un judici independent, i facilitava les denegacions d'asil, les deportacions, les detencions indiscriminades o les vulneracions al dret a la privacitat. Aquest darrer, que en un primer moment havia passat pràcticament desapercebut, es va convertir en una de les mesures més controvertides quan va saltar a la llum pública —a partir de les revelacions d'Edward Snowden (1983)—, els programes de vigilància massiva, telefònicament o cibernèticament, sense autorització judicial, així com l'existència del programa PRISM [Planning Tool for Resource Integration, Synchronization and Management].

Més enllà del reguitzell de greuges i vulneracions, la importància real de la USA Patriot Act rau en el fet que afectaria profundament la concepció del paper de l'Estat com a garant de seguretat. Conseqüentment, la funció del govern dels EUA ja no seria la de garantir la seguretat per tal que els ciutadans poguessin exercir els seus

⁸ Wæver, Ole. «Securitization and Desecuritization».

⁹ Abreviació per «Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001».

Les polítiques de la por utilitzades per molts governs per fer front al terrorisme, suposen una amenaça per les llibertats fonamentals

drets en llibertat —dret a no tenir por, a pensar lliurement, a no ser atacat...—, sinó que s'acceptava una situació d'excepcionalitat en la que el poder executiu podia restringir aquests mateixos drets a protegir, en pro de l'objectiu únic i primordial de la seguretat.¹⁰ Així, molts veurien en aquest viratge l'herència de la filosofia sobre l'estat d'excepció del teòric polític Carl Schmitt (1888-1985), que defensava que la millor manera de fer front a un estat d'emergència era donar poder il·limitat i absolut al sobirà —l'estat—, en el context d'una dialèctica amic/enemic en el que el fràgil equilibri entre els valors de la llibertat i la seguretat acaba decantat pel segon.

De fet, és precisament aquest context d'amics/enemics que genera un clima d'alerta i por permanent, en el qual els mateixos ciutadans estan disposats a pagar un preu molt alt per la seva seguretat, àdhuc, la renúncia a les seves llibertats. Prova d'això és el fet que, malgrat les reiterades crítiques i proliferació d'es-

tudis que demostren que algunes de les mesures abans esmentades no només no són efectives,¹¹ sinó que fins i tot poden ser contraproduents, la majoria de ciutadans segueixen aprovant aquestes polítiques securitàries. En part, perquè es presenten com l'única alternativa possible en un estat permanent d'excepcionalitat.

Errors repetits: la resposta europea al terrorisme internacional

Fins fa relativament poc, el vell continent —que també havia patit alguns atemptats terroristes com el de Madrid de 2004 o el de Londres de 2005—, s'havia desmarcat de les respostes securitàries dels EUA. Semblava que a Europa no tot valia per intentar frenar el terrorisme internacional, i en aquest sentit, la defensa dels drets i les llibertats, incloent el respecte a la privacitat, seguien sent una línia vermella. Tanmateix, amb la darrera onada d'atemptats terroristes, que s'inicia el 2015 amb l'assalt

a *Charlie Hebdo*, molts països han començat a implementar mesures que en nom dels esforços de la lluita antiterrorista, vulneren llibertats fonamentals i atorguen un marge d'actuació sense precedents al poder executiu i als cossos policials.

Aquesta deriva ha posat en alerta les principals organitzacions en defensa dels drets humans. Recentment, Amnistia Internacional denunciava com de «perillosament desproporcionades»¹² eren aquestes mesures, i alertava d'algunes tendències que s'estan donant sistemàticament a molts països europeus, tals com el secretisme amb què s'està aprovant la majoria d'aquesta legislació antiterrorista, via poder executiu i no legislatiu; el traspàs de competències de caire jurídic a cossos policials i la creixent l'absència de mecanismes de control de la implementació d'aquestes mesures, que permetin identificar abusos i reclamar responsabilitats per violacions de drets humans; o l'ús de mesures administratives per controlar o res-

10 AMNISTIA INTERNACIONAL. «Dangerously Disproportionate: the Ever-expanding National Security State in Europe».

11 CAHALL, BERGEN, STERMAN, i SCHNEIDER, «Do NSA's Bulk Surveillance Programs Stop Terrorists?».

12 AMNISTIA INTERNACIONAL. «Dangerously Disproportionate: the Ever-expanding National Security State in Europe».

A la UE s'està desenvolupant un sistema omnipotent que permet controlar a tothom, independentment de la seva nacionalitat

tringir la llibertat de circulació i associació. Així mateix, s'ha denunciat repetidament la criminalització de diverses formes de llibertat d'expressió, que no suposen cap incitació a la violència i amenacen les protestes legítimes, la llibertat d'expressió i la llibertat artística. Finalment, els estats estan invocant qüestions de seguretat nacional i l'amenaça del terrorisme per acusar arbitràriament a immigrants, refugiats, defensors dels drets humans, activistes, opositors polítics, periodistes, grups minoritaris, i qualsevol altra persona que estigui exercint el dret a la llibertat d'expressió, associació i reunió. De tot això, val la pena entrar en detall en dos casos concrets: la proclamació de l'estat d'excepció a França i la generalització dels sistemes d'espionatge massiu. El primer, perquè les mesures d'excepcionalitat s'estan convertint en la nova normalitat. El segon, perquè malgrat el gran nombre d'estudis publicats que posen en entredit la seva eficàcia, no sembla que hi hagi intenció d'aturar-ne la seva proliferació.

Com anàvem dient, un dels casos que millor exemplifica aquest canvi de paradigma ha estat la promul-

gació —i prorrogació fins a cinc vegades— de l'estat d'emergència a França, concebut inicialment com a resposta als atemptats del 13 de novembre de 2015 a la sala Bataclan de París. Amb aquesta mesura, es permetia fer escorcolls de cases particulars sense autorització judicial, violar la privacitat de les comunicacions i imposar restriccions a la llibertat d'expressió i de reunió. Precisament aquesta darrera es va convertir en una de les més controvertides quan, sota la pretesa argumentació que no es podia garantir la seguretat i l'ordre públic, es van prohibir manifestacions polítiques que no tenien res a veure amb el terrorisme. Els casos que van tenir més ressò a l'opinió pública van ser l'intent de prohibir les manifestacions de moviments d'esquerres contra la reforma laboral durant el 2016 o el confinament a casa de 24 activistes mediambientals, durant les mobilitzacions en motiu de la Conferència de l'ONU contra el Canvi Climàtic de 2015. Si bé l'1 de novembre del 2017 França va substituir l'estat d'emergència per una nova llei antiterrorista, moltes veus crítiques han alertat que el que en realitat s'ha fet és, simplement, perllongar l'estat d'emergència a tra-

vés de legislació nacional. Un exemple més que s'inscriu en una preocupant tendència europea a convertir les mesures d'emergència —que, per definició, haurien de ser temporals—, en dret penal ordinari, de duració permanent.

La segona tendència amb un clar impacte en les llibertats civils és la proliferació d'ús de tecnologies com els passaports biomètrics, la recollida de mostres d'ADN o els sistemes de videovigilància a l'espai públic, així com la generalització dels sistemes d'espionatge massiu.¹³ Efectivament, emmirallant-se en les controvertides mesures aprovades per la nord-americana National Security Agency (NSA) que fa uns anys havien qüestionat els mateixos països europeus en base a uns principis ètics, s'està invertint en mitjans tecnològics d'intercepció, emmagatzematge i processament de dades de comunicació massius. És a dir, s'està desenvolupant un sistema omnipotent que permet controlar tothom, independentment de la seva nacio-

13 Per una panoràmica d'algunes d'aquestes lleis a Alemanya, França, i el Regne Unit, Alemanya i França, veure LUBIN, «A New Era of Mass Surveillance is Emerging Across Europe».

Els mètodes de vigilància massius no només no serveixen per prevenir atacs terroristes, sinó que en alguns casos poden fins i tot ser contraproductius

nalitat o culpabilitat. Aquest fet, evidentment, comporta greus implicacions per les llibertats. La més evident, la vulneració del dret a la privacitat o la llibertat d'expressió. Però també existeixen altres consideracions com una responsabilitat difusa i la falta de rendició de comptes. Sorprenentment, com s'ha mencionat anteriorment, cada cop més estudis demostren que els mètodes de vigilància massius no només no serveixen per prevenir atacs terroristes, sinó que en alguns casos poden fins i tot ser contraproductius.¹⁴ A més, cal recordar que una llei d'intel·ligència no només hauria de protegir els ciutadans contra el terrorisme, sinó també contra els abusos de l'estat. Tot i així, aquests mètodes s'han convertit en la nova normalitat, justificats pel clima de por en què vivim.

Davant d'aquesta situació, es fa més necessari que mai entendre la relació entre llibertat i seguretat. És evident que en un moment d'alerta terrorista, els governs han de respondre. Però hi ha alguna manera de fer compatibles aquests dos

drets fonamentals? La darrera part d'aquest article té per objectiu revisar els fonaments dels debats filosòfics d'aquesta dicotomia, i aportar algunes idees per restablir aquest equilibri.

La dialèctica seguretat/llibertat

La llibertat i la seguretat són dos drets fonamentals a garantir, que sovint apareixen de forma conjunta. La Declaració Universal dels Drets Humans, per exemple, els situa en igualtat d'importància en l'article 3: «tota persona té dret a la vida, a la llibertat i a la seva seguretat». Tanmateix, conciliar l'equilibri entre llibertat i seguretat constitueix avui en dia un dels principals reptes per a les societats democràtiques.

Efectivament, si bé sobre el paper es tracta de dos drets fonamentals que cal protegir per igual, el cert és que el binomi llibertat/seguretat sovint es planteja en termes d'una disjuntiva entre dos béns oposats que no es poden garantir de manera absoluta, i entre els quals cal escollir.¹⁵ És a dir,

quan n'afavoreixes un, necessàriament hauràs de sacrificar —com a mínim parcialment—, l'altre. I en una conjuntura com l'actual, on el ciutadà percep que la seva integritat està en joc, el valor de la seguretat pot arribar a passar per davant d'algunes llibertats fonamentals.

El desig de viure en seguretat no és nou. De fet, la preocupació per trobar un equilibri entre seguretat i llibertat és un element central de les teories del contracte social del segle XVII, on trobem l'origen i propòsit tant de l'estat com dels propis Drets Humans. En aquest sentit, aquest pacte social es concreta en una renúncia a la llibertat de la qual disposaríem els éssers humans en un estat de naturalesa, en benefici de l'anhelada seguretat. Així, des d'una perspectiva si es vol «hobbesiana», atorguem el monopoli de la violència a l'estat a canvi que ens asseguri uns mínim de seguretat. El que sovint s'oblida, però, és que aquesta confiança que atorguem a l'estat en nom de la seguretat, hauria de ser complementada amb el principi de

14 CAHALL, BERGEN, STERMAN i SCHNEIDER, «Do NSA's Bulk Surveillance Programs Stop Terrorists?».

15 GREENE, Alan. «Permanent States of Emergen-

cy and the Rule of Law: Constitutions in an Age of Crisis».

La confiança que atorguem a l'estat en nom de la seguretat, hauria d'anar complementada amb el principi de protecció respecte els abusos que es poden derivar de l'exercici del poder estatal

protecció respecte els abusos que es poden derivar de l'exercici del poder estatal.¹⁶

Algunes propostes per conciliar llibertats amb seguretat

Es pot assolir un punt d'equilibri que permeti la màxima llibertat en un context de raonable seguretat? La resposta a aquesta pregunta ni és senzilla ni està descontextualitzada d'altres consideracions prèvies com, per exemple, si té sentit renunciar a la llibertat en pro de la seguretat. Així, com s'ha esmentat anteriorment, la manera com s'equilibrin aquests dos béns tindrà molt a veure amb la concepció que tinguem de la seguretat i quins són els mitjans que entenem que hem de fer servir per garantir-la. Per exemple, la securització de la societat comporta que per protegir-nos dels possibles atacs terroristes ens estem desprotegint dels mecanismes de què ens vam dotar com a societat per evitar un

abús de poder per part de l'estat. És a dir, les llibertats civils.

Així, una alternativa als actuals marcs des d'on es pensen les polítiques de seguretat, seria concebre maneres de fer front a la «societat del risc global»¹⁷ amb respostes que vagin més enllà d'una lògica purament securitària. En aquesta línia, han sorgit algunes propostes com la idea de la «coproducció de la seguretat»,¹⁸ segons la qual s'entén que la seguretat no hauria de ser garantida exclusivament per l'aparell policial i d'intel·ligència de l'estat, sinó que tota la societat hi hauria d'estar involucrada: el món de la cultura, el sistema educatiu i de salut, els serveis socials...

Una altra proposta interessant és la que planteja Cass Sunstein (1954), professor de la University of Chicago, que ha treballat sobre la relació entre el discurs de la por i l'actual nivell d'acceptació per part de la ciutadania de restriccions a les seves

llibertats en pro de la seguretat.¹⁹ Partint de la premissa que cal donar una resposta a les amenaces a què es fa front en l'era del terrorisme i la globalització, i que no hi ha una fórmula d'èxit per fer-ho, el professor esbossa uns requisits que com a mínim hauríem d'exigir a qualsevol mesura antiterrorista. Primer, haurien de ser decidides i determinades pel poder legislatiu, no per l'executiu. Així tindrien més temps de ser debatudes i gaudirien de més legitimitat democràtica. Segon, haurien de tenir un caràcter general, evitant anar dirigides a grups minoritaris identificables, com els musulmans o els refugiats. I tercer, han de ser clares i transparents. Aquest darrer punt és fonamental, doncs una millor transparència de les mesures europees de seguretat i antiterroristes podrien minimitzar l'impacte negatiu d'aquestes sobre les llibertats civils, incloent la llibertat d'expressió, de premsa, el dret a la privacitat, o fins i tot el dret d'accés a la informació.

El context d'inseguretat a Europa no sembla que hagi de disminuir en els

16 El filòsof francès Michaël Foessel (1974) contraposa la idea de *sécurité* amb la de *sûreté*, aquesta darrera en el sentit de protecció contra l'abús de poder per part de l'estat. Veure FOESSEL, «État de vigilance. Critique de la banalité sécuritaire».

17 BECK, «La sociedad del riesgo global».

18 GUÉNARD, «La Démocratie universelle. Philosophie d'un modèle politique».

19 SUNSTEIN, «Laws of Fear: Beyond the Precautionary Principle».

Rússia i la Xina estan accentuant el seu autoritarisme, cap a un model basat en tribunals polititzats, intolerància a la dissidència i eleccions predeterminades

propers anys, i per tant és imperatiu que es denunciïn aquests abusos i es reclami un millor equilibri entre seguretat i llibertat. I és que, en aquests temps que ens ha tocat viure, pot ser pertinent recordar una frase de Benjamin Franklin (1706-1790), un dels pares fundadors dels EUA: «Aquells que estan disposats a renunciar a les llibertats essencials a canvi d'una mica de seguretat temporal, no es mereixen ni la llibertat, ni la seguretat».²⁰

■ Bibliografia

AMNISTIA INTERNACIONAL. «Dangerously Disproportionate: the Ever-expanding National Security State in Europe» [en línia]. Londres: Amnesty International Ltd, 2017. Disponible a: <www.amnesty.org>.

BECK, Ulrich. *La sociedad del riesgo global*. Editorial Siglo XXI, 2006.

CAHALL, Bailey, BERGEN, Peter, STERMAN, David i SCHNEIDER, Emily. «Do NSA's Bulk Surveillance Programs Stop Terrorists?» [en línia]. A *New America*, de 13 de gener del 2014. Disponible a: <www.newamerica.org>.

DIAMOND, Larry. «The Democratic Rollback. The Resurgence of the Predatory State» [en línia]. A *Foreign Affairs*, març/abril del 2008. Disponible a: <www.foreignaffairs.com>.

FRANKLIN, Benjamin. «Pennsylvania Assembly: Reply to the Governor» [en línia]. A *Votes and Proceedings of the House of Representatives, 1755-1756*. Philadelphia, 1756. p. 19-21 Disponible a: <http://franklinpapers.org>.

FOESSEL, Michaël. *État de vigilance. Critique de la banalité sécuritaire*. París: Seuil, 2016.

GREENE, Alan. *Permanent States of Emergency and the Rule of Law: Constitutions in an Age of Crisis*. Oxford: Hart Publishing, 2018.

GUÉNARD, Florent. *La Démocratie universelle. Philosophie d'un modèle politique*. París: Seuil, 2016.

HUMAN RIGHTS WATCH. «World Report 2016» [en línia]. 2016. Disponible a: <www.hrw.org>

LUBIN, Asaf. «A New Era of Mass Surveillance is Emerging Across Europe» [en línia]. A *Just Security*, de 9 de gener del 2017. Disponible a: <www.justsecurity.org>.

LÜHRMANN, Anna (et al). «V-Dem Annual Report 2017. Democracy at Dusk?» [en línia]. University of Gothenburg, 2017. Disponible a: <www.v-dem.net>.

OMTZIGT, Pieter i SCHIRMER, Günter. «Mass surveillance: wrong in practice as well as principle» [en línia]. A *Open Democracy*, de 23 de febrer del 2015. Disponible a: <www.opendemocracy.net>.

SUNSTEIN, Cass. *Laws of Fear: Beyond the Precautionary Principle*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

YOUNGS, Richard i MANNEY, Sarah. «Recession and Renewal in European Democracy» [en línia]. A *Carnegie Europe*, de 26 de febrer del 2018. Disponible a: <www.carnegieeurope.eu>.

Wæver, Ole. «Securitization and Desecuritization». LIPSCHUTZ, Ronnie. *On Security*. Nova York: Columbia University Press, 1995.

«What measures is the EU taking to combat terrorism?» [en línia]. A *European Parliamentary Research Service Blog*, de 9 de febrer del 2017. Disponible a: <www.epthinktank.eu>.

20 FRANKLIN, «Pennsylvania Assembly: Reply to the Governor».

L'EXTREMA DRETA, UN FENOMEN EUROPEU
ANALISI DE LA PRESENCIA I IMPACTE DE LA NOVA EXTREMA DRETA A EUROPA I ALS PAÏSOS CATALANS
Helena Castellà
FUNDACIÓ JOSEP IRLA

LA SITUACIÓ DE LES DONES REFUGIADES A EUROPA, I CATALUNYA
DIAGNOSI I ESCLETXES DE MILLORA
Helena Castellà
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers/ 4

FISCALITAT EUROPEA I MERCAT ÚNIC
CAP A UNA HARMONITZACIÓ EFECTIVA
Sergio Martínez
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers/ 3

L'APLICACIÓ DE LA GARANTIA JUVENIL ALS PAÏSOS CATALANS
IMPLEMENTACIÓ DEL PROGRAMA DE LA UNIÓ EUROPEA I REPTES DE FUTUR
Helena Castellà
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers/ 1

Papers

Informes polítics i socioeconòmics

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

www.irla.cat/publicacions

navegador

Hongria: democràcia il·liberal al si de la UE

[vista prèvia >](#)

Hongria està deixant enrere el sistema de la democràcia liberal i s'emmiralla en països com la Xina, Rússia o Turquia. Com és possible que un estat membre de la UE s'allunyi tant dels valors essencials de la Unió? I per què els hongaresos, que majoritàriament se senten europeus, voten un partit com el Fidesz? Quin impacte han tingut les polítiques il·liberals de Víktor Orbán i quina ha estat la resposta de la UE? Aquest article intenta obtenir respostes a aquestes preguntes.

Marta Brik

Politòloga

@martabrikg

El compromís previ a l'entrada dels estats a la UE en què afirmaven respectar els valors de la democràcia, l'estat de dret i els Drets Humans no ha estat suficient perquè les tendències il·liberals passessin de llarg d'Europa. Des de fa vuit anys a Hongria hi governa el Fidesz¹ amb un gran suport ciutadà, un partit de caire conservador, nacionalista, de dretes i populista que va camí de convertir el país en una democràcia il·liberal en el si de la UE.

Què són les democràcies il·liberals?

Tradicionalment es sobreentenia —erròniament— que els sistemes democràtics coincideixen amb l'ideal de la democràcia liberal, és a dir, un sistema polític marcat no només per l'existència d'eleccions lliures i justes, sinó també pel que es podria considerar com liberalisme constitucional: l'imperi de la llei, la separació de poders i la protecció de les llibertats bàsiques d'expressió, de reunió,

d'associació, de religió i de propietat. Però aquest liberalisme constitucional és teòricament i històricament diferent de la democràcia.² La democràcia planteja la qüestió sobre qui ha d'exercir el poder públic —el poble— mentre que el liberalisme constitucionalista —per diferenciar-lo de l'econòmic— planteja quins han de ser els límits dels poders públics, siguin democràtics o autocràtics. Els governs produïts per eleccions poden ser ineficients, corruptes, miops, irresponsables, dominats per interessos privats i incapaços d'adoptar polítiques demandades pel bé públic. Aquestes qualitats els farien governs no desitjables però democràtics al cap i a la fi perquè sorgeixen d'unes eleccions lliures.³

Llavors, què són les democràcies il·liberals? Són règims escollits democràticament —sovint reelegits o reafirmats mitjançant referèndums— que violen els límits constitucionals del seu poder executiu, però també violent igualment els seus poders legislatiu i judicial, i priven de drets i

llibertats fonamentals els seus ciutadans.⁴ Des de finals de la dècada de 1990, diferents exemples de governs triats democràticament han sobrepassat els límits constitucionals, des de l'antiga Iugoslàvia a nombrosos governs llatinoamericans, passant per Sierra Leone, Pakistan o Filipines, convertint-se d'aquesta manera en un fenomen de creixent importància a l'esfera internacional.⁵

Democràcia il·liberal a la UE

La UE es fonamenta en els valors de respecte a la dignitat humana, llibertat, democràcia, igualtat, estat de dret i respecte als Drets Humans, inclosos els drets de les minories.⁶ Aquesta promoció es realitza tant entre els estats membres, com als candidats a adherir-se a la UE i també amb tercers estats amb qui la UE es relaciona.

Malgrat això, certs esdeveniments han fet sorgir tendències il·liberals a diferents estats membres de la

1 Fidesz respon a l'acrònim de Fiatal Demokraták Szövetsége [Aliança de Joves Demòcrates] i des de 1995 el nom oficial del partit és FIDESZ- Magyar Polgári Szövetség [Aliança de Joves Demòcrates – Unió Cívica Hongaresa].

2 ZAKARIA, «The Rise of Illiberal Democracy».

3 BÁRD (et al.), «An EU mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights».

4 ZAKARIA, «The Rise of Illiberal Democracy».

5 ZAKARIA, «The Rise of Illiberal Democracy».

6 Article 2 del Tractat de la UE.

Les democràcies il·liberals són règims escollits democràticament que violen els límits constitucionals del seu poder i priven de drets i llibertats fonamentals els seus ciutadans

UE, especialment Hongria. Per una banda, la crisi econòmica viscuda ha trencat l'equilibri europeu entre el sistema democràtic i el capitalisme, posant de manifest que la democràcia liberal en si mateixa no limita els excessos del capitalisme. Al mateix temps, altres models com el xinès o turc han demostrat que l'economia de mercat pot tenir èxit en un sistema autoritari.⁷ Per altra banda, la tèbia resposta europea davant de les revoltes ciutadanes que demanen més llibertat política durant les anomenades «primaveres àrabs» i la incapacitat de gestionar, protegir i acollir els refugiats han erosionat la legitimitat de la UE com a garant de la defensa universal dels Drets Humans i les llibertats fonamentals. La pèrdua de legitimitat exterior permet el sorgiment d'altres excepcionalitats dins de la UE basades en els conceptes restrictius de nació i cultura.⁸ En aquest context, ciutadans frustrats amb la incapacitat de les democràcies europees per afrontar certs reptes polítics, econòmics i socials,

descontents amb els partits polítics tradicionals, la corrupció persistent i la desigualtat econòmica cada cop més accentuada, busquen alternatives polítiques a la democràcia liberal europea.⁹

Com són els hongaresos? Per què voten el Fidesz?

Hongria va incorporar-se a la UE el 2004 juntament amb nou estats més,¹⁰ la majoria d'ells després de viure transicions del comunisme a democràcies liberals. La UE va exercir un lideratge transformador per tal que els països candidats adoptessin sistemes polítics democràtics, com a condició prèvia per formar-ne part d'acord amb els criteris de Copenhaguen.¹¹

A diferència d'Europa Occidental, a Hongria i a altres països de l'Europa de l'Est, la democràcia i el liberalisme van arribar plegades a la dècada de 1990. El canvi de règim vinculava al mateix temps transició cap a la democràcia i cap a l'economia de mercat. En aquest sentit, els hongaresos esperaven que la democràcia afavorís el desenvolupament econòmic i ara senten una triple decepció: amb el canvi de règim, amb la democràcia i amb el capitalisme. L'augment de l'atur, la reducció de la mobilitat social, l'aprofundiment de les desigualtats socials i l'erosió de l'estabilitat social han estat alguns dels efectes negatius del canvi de règim que, des del punt de vista d'alguns hongaresos, no es veuen compensats per la llibertat política, d'expressió o les facilitats per viatjar a l'estranger.

La societat hongaresa manté una combinació complicada de valors: un compromís feble amb la democràcia, desconfiança envers les institucions i els partits polítics, manca de tolerància a la diversitat i exigència d'una intervenció estatal forta, en especial per evitar la inestabilitat social. Paradoxalment, tot i la des-

7 YOUNGS, «Nuevo orden global, ¿nueva democracia?».

8 NATORSKI, «La encrucijada polaca como advertencia para las democracias liberales».

9 YOUNGS, «Nuevo orden global, ¿nueva democracia?».

10 Eslovènia, Eslovàquia, Estònia, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, República Txeca i Xipre.

11 Els criteris de Copenhaguen (1993) són les condicions prèvies que ha de respectar qualsevol país que desitgi convertir-se en un estat membre de la UE. Els criteris es podien dividir en polítics, —institucions estables que mantinguin la democràcia, l'estat de dret i el respecte als Drets Humans i les minories— i els econòmics, —economia de mercat i capacitat per assumir les obligacions que es deriven de l'adhesió.

Ciutadans frustrats amb l'inhabilitat de les democràcies liberals europees per afrontar certs reptes polítics, econòmics i socials busquen alternatives polítiques

confiança política, demanen a l'Estat una forta intervenció per millorar els estàndards de vida.¹² Aquest anhel d'una forta intervenció estatal molts cops va en contra del lliure mercat. De fet, Hongria és l'estat amb major desafecció respecte al lliure mercat de l'antic bloc socialista. Cal tenir en compte que –a diferència de Polònia, que també té tendències il·liberals– Hongria va patir una de les pitjors crisis econòmiques de la seva història el 2008, que va comportar una recessió del 6,4% del PIB i la necessitat de ser rescatat per l'FMI i la UE. Les pèrdues de llocs de treball i de poder adquisitiu provocades per la crisi ha condicionat profundament l'experiència dels hongaresos.¹³

La manca de tolerància a la diversitat fa que valors com l'avortament, el feminisme o els drets de les persones LGTBI+, siguin percebuts per una part de la societat com una imposició, com una eina per atacar les tradicions, la religió i la identi-

tat.¹⁴ Els estats que, com Hongria, advoquen pels valors tradicionals i la democràcia il·liberal, en realitat, pretenen establir les seves pròpies normes culturals per sobre de la legislació comunitària, fins i tot per sobre dels Drets Humans.¹⁵ Malgrat aquests fets, tot i que pugui semblar contradictori, els hongaresos no són euroescèptics, ja que un 70% de la població defensa la pertinença d'Hongria a la UE.¹⁶

El 2010, el Fidesz va saber aprofitar l'esgotament del Magyar Szocialista Párt [Partit Socialista hongarès] després d'anys al govern i del desgast produït per la crisi econòmica. Va fer créixer el sentiment *antiestablishment* amb una retòrica contra els experts, una política de postveritat i la renacionalització de la pròpia política. El candidat del Fidesz, Viktor Orbán (1963), va guanyar les eleccions amb una majoria de dos terços del Parlament, iniciant la seva segona etapa al cap-

davant del Govern hongarès després del període 1998-2002.

Quin impacte han tingut els governs il·liberals d'Orban?

La qualitat democràtica hongaresa s'ha vist dràsticament afectada pel projecte d'Orbán d'implantar una democràcia il·liberal a Hongria.¹⁷ Aquesta democràcia il·liberal és una combinació de mesures polítiques i socioeconòmiques que persegueix la creació d'una societat basada en el treball, en alts nivells de disciplina i baixos de discrepància pública.¹⁸ El Govern hongarès considera que les democràcies liberals no són competitives en un món globalitzat i s'emmiralla en «l'autoritarisme competitiu» de Rússia, Turquia, Xina o Singapur.¹⁹

L'actual Govern hongarès compleix amb la definició de democràcia il·liberal: guanyen eleccions democrà-

12 BÍRO-NAGY, «Illiberal Democracy in Hungary: The Social Background and Practical Steps of Building an Illiberal State».

13 BÍRO-NAGY, «Illiberal Democracy in Hungary: The Social Background and Practical Steps of Building an Illiberal State».

14 YOUNGS, «Nuevo orden global, ¿nueva democracia?».

15 HUMAN RIGHTS HOUSE FOUNDATION, «Resisting Ill Democracies in Europe».

16 BÍRO-NAGY, «Illiberal Democracy in Hungary: The Social Background and Practical Steps of Building an Illiberal State».

17 Discurs d'Orbán a la celebració de la 25a universitat d'estiu gratuïta Bálványos el 26 de juliol de 2014.

18 FELEDY, «Hungria: ¿Populismo o política?».

19 FERRERO TURRIÓN, «Orbán y la construcción de una democracia iliberal».

La nova Constitució hongaresa permet al Govern tirar endavant amb lleis contràries a la pròpia Constitució eludint les sentències d'inconstitucionalitat del Tribunal Constitucional

tiques mitjançant campanyes d'odi contra minories o grups marginals — especialment immigrants i gitanos—; prometen millores en l'estat del benestar, beneficis socials, pensions i millor nivell de vida. Un cop al poder, abusen de la seva majoria parlamentària —que en el cas del Fidesz és de dos terços— ignorant els processos legislatius establerts.²⁰

Fidesz va aconseguir dos terços del Parlament amb el 52% del vot popular el 2010. Durant aquella legislatura van canviar el sistema electoral amb un nou mètode de compensació pel partit més votat i un *gerrymandering*,²¹ remodelant la llei sense cooperar amb l'oposició. Aquestes mesures beneficiaven a Fidesz i li van facilitar repetir resultats el 2014.

Durant el primer mandat de la majoria parlamentària del Fidesz,

es va aprovar una nova Constitució molt criticada per la seva manca de debat polític i de consulta a l'oposició o la societat civil. La nova Constitució exposa la visió de la comunitat política cristiana-conservadora i permet al Govern aprovar lleis malgrat que siguin contràries a la constitució eludint les sentències d'inconstitucionalitat del Tribunal Constitucional que s'ha vist limitat en les seves funcions de control. La reforma del Tribunal no només va comportar una limitació de les seves competències i funcions, sinó que també en modificava la seva composició. Ara són triats pel partit amb més representants, és a dir, el Fidesz. El canvi en el comportament del Tribunal Constitucional ha sigut substancial: amb el de la composició anterior, tots els casos que hi van arribar havien sentenciat en contra del Govern; amb la nova selecció de jutges només tres de tretze que s'oposen a les iniciatives governamentals.²² La Comissió de Venècia²³

va advertir que, amb la reforma, l'amplitud de les qüestions polítiques que requereixen majoria absoluta — no només principis fonamentals sinó també normes específiques— fan que les futures eleccions tinguin menys importància i que hi hagi més possibilitats que una majoria estableixi les seves preferències polítiques i l'ordenament jurídic del país per perpetuar-se en el poder, posant el principi de la mateixa democràcia en perill.²⁴

Els governs il·liberals reforcen l'executiu per subordinar el legislatiu on tenen majoria, passant per sobre dels procediments, desmantellant les garanties i la separació de poder. D'aquesta manera, impedeixen el normal funcionament de les institucions.²⁵ El Fidesz s'ha apropiat d'un seguit d'institucions claus per al funcionament de la democràcia, ja que tenien funcions de control de l'executiu i el legislatiu com la Fiscalia General, l'Auditoria Estatal, el Síndic de Greuges o el Tribunal Suprem.

20 HUMAN RIGHTS HOUSE FOUNDATION, «Reassessing Ill Democracies in Europe».

21 Terme de ciència política referit a una manipulació de les circumscripcions electorals d'un territori, unint-les, dividint-les o associant-les, amb l'objecte de produir un efecte determinat sobre els resultats electorals. Pot ser usat per millorar o empitjorar els resultats d'un determinat partit polític o grup ètnic, lingüístic, religiós o de classe. És, per tant, una tècnica destinada a trencar la imparcialitat d'un sistema electoral determinat.

22 FREEDOM HOUSE, 2016.

23 La Comissió de Venècia és un òrgan consultiu del Consell d'Europa, format per experts independents en el camp del dret constitucional. La seva tasca principal és aconsellar països en assumptes constitucionals per tal de millorar el funcionament de les institucions democràtiques i la protecció de drets humans.

24 COMISSIÓ DE VENÈCIA, «Opinion on the New Constitution of Hungary».

25 HUMAN RIGHTS HOUSE FOUNDATION, «Reassessing Ill Democracies in Europe».

Els activistes pels Drets Humans i les ONG, especialment aquelles que reben finançament internacional, són considerats agents estrangers que intenten minar la sobirania hongaresa

El poder judicial i la seva independència tampoc n'han quedat al marge. S'han destituït jutges abans que acabés el seu mandat, han canviat lleis que regulaven el poder judicial modificant les edats de jubilació i les competències d'òrgans del poder judicial. El cas d'acomiadament més conegut va ser el del cap del Tribunal Suprem que va ser cessat del càrrec sense permetre-li revisió judicial. El Tribunal Europeu de Drets Humans va sentenciar que Hongria havia violat la seva llibertat d'expressió i el seu dret d'accés a un tribunal.²⁶ Seguint la mateixa línia, el 2011, el Parlament hongarès va reduir l'edat de jubilació obligatòria de jutges, fiscals i notaris dels 70 als 62 anys en un sol any. La normativa europea sobre la igualtat de tracte en l'ocupació prohibeixen la discriminació en el lloc de treball per motius d'edat, sense una justificació objectiva i proporcionada. El Tribunal Judicial de la UE va sentenciar que la llei era contrària al dret comunitari forçant a Hongria a rectificar.²⁷

La societat civil ha estat víctima de les tendències autoritàries del Govern. Els activistes pels Drets Humans i les ONG, especialment aquelles que reben finançament internacional, són considerats agents estrangers que intenten minar la sobirania hongaresa.²⁸ Com a conseqüència, el Govern va aprovar una llei que obliga les ONG que reben fons estrangers superiors a 24.000€ a registrar-se com a «organitzacions recolzades des de l'estranger». Aquesta llei ha permès registres i desallotjament forçosos de diverses ONG. D'aquesta manera, el Govern va acusar els beneficiaris de les Norway Grants, uns fons destinats a estimular l'economia a països centreeuropeus, de donar suport als objectius polítics de l'oposició. El 2014, la policia va entrar a les seves oficines al·legant que tenia dret a controlar qui es beneficia dels fons estrangers. En el mateix sentit, George Soros (1930)²⁹ va ser acusat de propiciar la crisi dels refugiats a Hongria pel seu finançament a

organitzacions d'ajuda humanitària i el Govern va declarar que era una amenaça per a la seguretat nacional. La Comissió de Venècia va emetre un dictamen en què considerava que «la llei causa una interferència desproporcionada i innecessària amb les llibertats d'associació i expressió, el dret a la privadesa i la prohibició de la discriminació».³⁰

L'educació és un altre tema candent, una modificació de la Llei d'educació superior requeria una autorització del Govern per tal que institucions educatives estrangeres poguessin donar classes al país. Moltes veus han considerat que aquesta llei està feta a mida per amenaçar la prestigiosa Central European University a Budapest, dirigida per Soros i exponent del pensament crític, els valors liberals i la llibertat acadèmica. Milers de persones van sortir al carrer per donar suport a la universitat.³¹

Tristament, Hongria ha adquirit rellevància mediàtica internacional

26 TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS, «Case Baka v. Hungary».

27 TRIBUNAL DE JUSTÍCIA DE LA UNIÓ EUROPEA, «Sentència Comisión Europea / Hungría».

28 BÍRO-NAGY, «Illiberal Democracy in Hungary: The Social Background and Practical Steps of Building an Illiberal State».

29 George Soros és un multimilionari i filantrop nord-americà d'origen hongarès.

30 COMISSIÓ DE VENÈCIA, «Opinion on the Draft Law on the Transparency of Organisations Receiving Support from Abroad».

31 NAVARRO, «Hongria torna a desafiar la UE».

El Govern hongarès considera inadmissibles les sol·licituds d'asil i deporta els migrants que arriben a través de països «segurs» com els dels Balcans, per on entren el 99% dels sol·licitants

pel tracte a les persones migrades i refugiades. El Govern considera inadmissibles les sol·licituds d'asil i deporta els migrants que arriben a través de països «segurs» com els dels Balcans, per on entren el 99% dels sol·licitants.³² El rebuig general pot provocar el retorn il·legítim de persones que corren el risc de violacions greus dels Drets Humans,³³ i també de detencions automàtiques dels demandants d'asil adults, inclosos famílies amb fills, i menors no acompanyats majors de 14 anys.³⁴ Tant aquestes pràctiques com la llei d'asil hongaresa són incompatibles amb la legislació de la UE —específicament, la Directiva sobre procediments d'asil i la Directiva sobre el dret a la interpretació i la traducció en el procés penal— i la Carta de Drets Fonamentals. A més, Hongria —com Polònia i la República Txeca— no ha complert amb la Decisió europea de reubicació de refugiats.

32 Inclouen els estats membres de la UE, Albània, Macedònia, Montenegro, Sèrbia, estats membres de l'Espai Econòmic Europeu, Estats d'EUA, Suïssa, Bòsnia i Hercegovina, Kosovo, Canadà, Austràlia i Nova Zelanda.

33 AMNISTIA INTERNACIONAL. «Hungary: Change to Asylum Law puts tens of thousands at risk».

34 DEARDEN, «Hungarian parliament approves law allowing all asylum seekers to be detained».

Quina ha estat la resposta de la UE?

Les vulneracions d'Hongria contra la democràcia liberal, l'estat de dret i els drets fonamentals són notòries, però fins ara la resposta de la UE ha estat tèbia i no ha aconseguit frenar l'embranchida il·liberal. Actualment, els mecanismes amb què compta la UE per fer complir amb els seus valors essencials són: el procediment d'infracció, el Marc de l'estat de dret i l'article 7 del Tractat de la UE, que podria suposar la suspensió de drets i deures de l'estat membre.

El procediment d'infracció és una eina per assegurar que els estats membres compleixen amb la legalitat comunitària. El procediment comença amb l'enviament a l'estat membre d'una «carta d'emplaçament» a la qual haurà de respondre en un termini de dos mesos. Si la Comissió Europea no està satisfeta amb la informació rebuda li demanarà canvis legislatius mitjançant un dictamen motivat. Si l'estat membre persisteix en l'incompliment, la CE pot portar l'assumpte davant el Tribunal de Justícia de la UE i si resulta condemnat, haurà de prendre les mesures necessàries per a complir

tal sentència. Aquest procediment ha estat efectiu, es va aplicar per exemple contra la llei hongaresa que obligava a jubilar-se anticipadament a jutges, notaris i fiscals, però només per vulneracions concretes a normativa europea no per protegir els valors de forma genèrica.

El Marc de l'estat de dret és un mecanisme de la Comissió Europea per afrontar les amenaces a l'estat de dret dels estats membres. El Marc es basa en un diàleg continu entre la Comissió Europea i l'estat membre interessat. Compta amb tres fases: avaluació, recomanació i seguiment de la recomanació. Aquest instrument va ser creat el 2014 quan ja feia quatre anys que Fidesz governava a Hongria i, per tant, no s'ha aplicat en aquest cas. Pel que fa a Polònia sí que es va implementar però sense gaire èxit.

L'últim recurs és l'article 7 del Tractat de la UE, també conegut com el «botó nuclear», que té per objecte garantir que tots els països de la UE respectin els valors comuns de la Unió. Aquest article es divideix en dos apartats, el primer preventiu

Els mecanismes previstos per salvaguardar els valors europeus entre els estats membres, el procediment d'infracció, el Marc de l'estat de dret i l'article 7 del Tractat de la UE, no han estat efectius

que permetria al Consell enviar un avís al país en qüestió abans que s'arribi a produir una violació greu; i el segon sancionador que s'aplicaria en el cas d'una violació greu i persistent dels valors estipulats a l'article 2. El Consell, per unanimitat, reconeix l'existència de la violació greu i pot suspendre drets derivats dels tractats, inclosos els drets de vot al Consell. El maig de 2017, el Parlament Europeu va demanar l'aplicació d'aquest article a Hongria. Cal tenir en compte que Orbán va ser vicepresident del 2002 al 2009 del Partit Popular Europeu, majoritari al Parlament Europeu. A més, Polònia, també amb tendències il·liberals, ja havia manifestat que hi votaria en contra, desactivant políticament el «botó nuclear». En definitiva, els mecanismes per salvaguardar els valors entre els estats membres no han estat efectius.

Conclusions

El Govern hongarès ha limitat la democràcia i l'estat de dret amb processos de *gerrymandering*, censura i manipulació informativa; amb reducció de competències del Tribunal Constituci-

onal; apropiant-se de les figures clau que fan de contrapès a l'executiu i el legislatiu; i minvant la independència judicial. Ha vulnerat els Drets Humans amb diverses lleis que han provocat dificultats per operar a ONGs i institucions educatives estrangeres, ha negat el dret d'asil i ha trencat amb les peticions de reubicació de refugiats. Tenint tot això en compte, resulta evident que Hongria ha vulnerat els valors i compromisos adquirits amb la UE.

Les democràcies il·liberals es construeixen en la base d'unes institucions liberals desvirtuades. La UE hauria d'entendre que aquestes crisis són només un símptoma de problemes múltiples, problemes sorgits de les vulnerabilitats de la democràcia liberal i que els projectes alternatius de caràcter opressiu i autoritari es nodreixen precisament d'aquestes debilitats i contradiccions. La UE ha de ser capaç d'actuar efectivament per tal d'evitar que aquests sistemes postdemocràtics s'institucionalitzin i creïn una nova normalitat.³⁵ Calen nous mecanismes que siguin efectius i puguin imposar sancions per

comportaments il·liberals. Algunes de les mesures proposades són: un pacte per la democràcia, els Drets Humans i l'estat de dret, una aplicació conjunta de l'article 7 per als països afectats o una negociació condicionada amb els fons de cohesió. Caldrà veure com aquestes propostes es desenvolupen i si ho fan a temps. El fet que Hongria, i el seu aliat polonès, surtin indemnes pot crear un exemple terrible per a altres estats membres, com la República Txeca o Croàcia. I més enllà de les sancions, cal que els hongaresos sentin que la democràcia, juntament amb el respecte a l'Estat de dret i als Drets Humans—tal i com planteja la UE— ofereixen un entorn de prosperitat, estabilitat i llibertat que els engresqui a voler-hi viure. Malgrat tot, el futur no és esperançador; la majoria del poble hongarès ha revalidat el projecte il·liberal d'Orban. El Fidesz ha consolidat el seu suport social a les eleccions legislatives d'aquest any, aconseguint una supermajoria de dos terços que li permeten continuar canviant les lleis fonamentals del país. ■

³⁵ NATORSKI, «La encrucijada polaca como advertencia para las democracias liberales».

■ Bibliografia

AMNISTIA INTERNACIONAL. «Hungary: Change to Asylum Law puts tens of thousands at risk» [en línia]. A *News Amnesty International*, de 30 de juliol del 2015. Disponible a: <www.amnesty.org>.

BÁRD, Petra (et al.). «An EU mechanism on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights» [en línia]. A *Liberty and Security in Europe*. Brusel·les: CEPS, 2016. Disponible a: <www.ceps.eu>.

BÍRO-NAGY, András. «Illiberal Democracy in Hungary: The Social Background and Practical Steps of Building an Illiberal State» [en línia]. Barcelona: CIDOB, 2017. Disponible a: <www.cidob.org>.

COMISSIÓ DE VENÈCIA. «Opinion on the Draft Law on the Transparency of Organisations Receiving Support from Abroad» [en línia]. 16-17 de juny de 2017, Venècia. Disponible a: <www.venice.coe.int>.

COMISSIÓ DE VENÈCIA. «Opinion on the New Constitution of Hungary» [en línia]. 17-18 de juny de 2011, Venècia. Disponible a: <www.venice.coe.int>.

DEARDEN, Lizzie. «Hungarian parliament approves law allowing all asylum seekers to be detained». A *Independent*, de 7 de març del 2017. Disponible a: <www.independent.co.uk>.

Discurs de Víctor Orbán a la celebració de la 25a universitat d'estiu de Bálványos, 26 de juliol de 2014, Bálványos. Disponible a: <www.kormany.hu>.

FELEDY, Botond. «Hungria: ¿Populismo o política?» [en línia]. A *CIDOB Report*, núm. 1, p. 45-48, 2017. Disponible a: <www.cidob.org>.

FERRERO TURRIÓN, Ruth. «Orban y la construcción de una democracia iliberal» [en línia]. A *Es Global*, de 27 d'abril del 2017. Disponible a: <www.esglobal.org>.

FREEDOM HOUSE, 2016. «Hongria» [en línia]. Disponible a: <www.freedomhouse.org>

HUMAN RIGHTS HOUSE FOUNDATION. «Resisting Ill Democracies in Europe» [en línia]. 2017. Disponible a: <www.humanrightshouse.org>.

NATORSKI, Michal. «La encrucijada polaca como advertencia para las democracias liberales» [en línia]. A *Opinión CIDOB*, núm. 433, 2016. Disponible a: <www.cidob.org>.

NAVARRO, Beatriz. «Hongria torna a desafiar la UE» [en línia]. A *La Vanguardia*, de 7 d'abril del 2014. Disponible a: <www.lavanguardia.com>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Case Baka v. Hungary» [en línia]. 23 de juny de 2016, Estrasburg. Disponible a: <www.hudoc.echr.coe>.

TRIBUNAL DE JUSTÍCIA DE LA UNIÓ EUROPEA. «Sentencia Comisión Europea / Hungría» [en línia]. 6 de novembre de 2012, Luxemburg. Disponible a: <www.curia.europa.eu>.

UE. *Tractat de la Unió Europea*. [en línia]. Disponible a: <www.eur-lex.europa.eu>.

YOUNGS, Richards. «Nuevo orden global, ¿nueva democracia? ¿Está en declive la democracia liberal?» A *La Vanguardia Dossier*, núm. 59, p. 39-41, 2016.

ZAKARIA, Fareed. «The Rise of Illiberal Democracy» [en línia]. A *Foreign Affairs*, 1997. Disponible a: <www.foreignaffairs.com>.

BÈTICA

A

Abelló i Filella, Antònia
(1913 - 1984)

Aiguader i Miró, Jaume
(1882 - 1943)

Aiguader i Miró, Artemi
(1889 - 1946)

Aleixandri i Babot, Joaquim
(1906 - 2002)

Amat-Piniella, Joaquim
(1913 - 1974)

MEMÒRIAesquerra.cat

LA HIPERENCICLOPÈDIA
D'ESQUERRA REPUBLICANA
DE CATALUNYA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

fòrum

Anaïs Franquesa

“Una societat segura és aquella en què qualsevol persona és lliure d'exercir els seus drets i llibertats a tot arreu”

Una conversa amb Ernest Maragall

Vivim temps de severes regressions en els drets civils i les llibertats arreu d'Europa. La seguretat i el discurs de la por són algunes de les eines que es converteixen, a mans del poder, en instruments per reprimir la dissidència. Parlem de tot plegat amb dues persones de trajectòries dispars. L'advocada Anaïs Franquesa (Vilafranca del Penedès, 1983) té els ulls posats al carrer: especialitzada en drets humans i moviments socials, és directora de litigi d'Irídia, Centre per la Defensa dels Drets Humans, on monitoritza la violència institucional en episodis com l'1 d'Octubre o en espais com els Centres d'Internament d'Estrangers (CIE). Ernest Maragall (Barcelona, 1943) ve de la política institucional: va participar en la fundació del PSC el 1978 i de Nova Esquerra Catalana el 2012, va ser conseller d'Educació, eurodiputat i, actualment, és diputat independent del Grup Parlamentari Republicà al Parlament. Els punts de trobada entre institucions i societat civil són la pedra de toc d'una conversa que té lloc el 9 de març, en plena «ressaca» de les massives manifestacions feministes.

Elisenda Rovira > Governos europeus com Hongria o Polònia ataquen de manera seriosa les llibertats civils. S'està estenent una major persecució de la dissidència a tot el continent? Com hi ha de respondre la UE?

Ernest Maragall > Es pot constatar que hi ha un deteriorament de la qualitat democràtica en un sentit general al conjunt de la UE, però segurament podríem estendre el fenomen en altres indrets com els EUA o a països emergents com Rússia i la Xina. El que ha passat a la UE és que no ha estat capaç de sostenir en termes de qualitat econòmica, social i democràtica el repte que significava la globalització: més aviat ha tendit a tancar-se, autoreferenciar-se i anar perdent esma, impuls democràtic i equitat. Això va inevitablement tot junt. Ara es veuen molt els casos d'Hongria i Polònia, però podríem afegir-hi les condicions econòmiques i democràtiques en què s'ha produït la incorporació de nous països a la UE, que no han tingut prou elements de qualitat. Aquest és per mi un indicador de la relativa renúncia d'Europa a construir-se ella mateixa. Fins i tot abans de la crisi econòmi-

ca, el fracàs dels tractats de la UE i un cert grau de renúncia a partir dels referèndums a França i Holanda, han anat produint una situació en què Europa, més que créixer com a concepte, ha quedat com un club d'estats amb mecanismes d'autoprotecció. Així, els posicionaments que fa la UE en relació a la manca de qualitat democràtica a Hongria o Polònia són, per dir-ho d'alguna manera, cíncics. A això hi hem d'afegir els efectes de la crisi econòmica: la implosió del neoliberalisme ha acabat tenint com a víctima, entre altres, la qualitat democràtica.

Anaïs Franquesa > La persecució, la criminalització, la regressió en drets i en llibertats de manifestació, d'expressió i d'informació van clarament relacionades amb la incomoditat que suposa qüestionar el llenguatge i el pensament únic neoliberal. Als països de la UE i també globalment, preocupa cada cop més el fet que l'espai de la societat civil s'està reduint en tots els seus àmbits de manera accelerada, segons constaten clarament organitzacions internacionals que es dediquen a monitoritzar-lo. A França, on la lluita per les llibertats és un paradigma, hem

Franquesa > Si creiem que hi ha discursos que no haurien de tenir lloc hem de pensar si restringint la llibertat d'expressió aconseguim societats més lliures i democràtiques

vist com l'estat d'emergència s'ha allargat durant mesos i mesos, com a l'octubre s'aprovava una llei que dona una major facultat a la policia per poder fer registres a domicili sense autorització judicial i per allargar les condicions de detenció... Amb l'excusa de l'amenaça terrorista, s'han vist afectats moltíssims moviments francesos que volien sortir al carrer; se'ls prohibeixen les manifestacions pel tema que sigui. Això és una tendència global, però a la UE ho estem veient especialment pel fet que podria haver estat un paradigma de llibertats i, en canvi, assisteix impassible a la major crisi humanitària dels nostres temps: la crisi dels refugiats. La UE desapareix en mans del poder dels estats mentre, la vella Europa, que havia estat defensora dels valors humanistes, no està a l'alçada. La defensa dels drets humans i les llibertats públiques se supedita a l'economia. Això ha estat així històricament, però ara veiem com s'accentua.

Ernest Maragall > Val la pena esmentar la correlació entre la globalització econòmica i la globalització del terror. Les guerres a Orient Mitjà, que són l'aparent causa

directa del fenomen terrorista, són també un exemple de l'ensorrament d'una determinada concepció de les relacions internacionals. Al mateix temps, on Europa s'expressa més tal com era és al Parlament Europeu: a la literatura produïda en debats, resolucions... s'hi troba tota aquesta expressió *wishful thinking* [pensament màgic] de mantenir els valors i respectar els drets. En canvi, quan es fa el pas d'aquestes reflexions i posicions polítiques cap als estats, res a veure, distància total. L'excusa són les situacions de terror que són reals. És en els darrers països a incorporar-se a Europa, on hi ha més reacció nacionalista, de protecció pròpia, de tancament de fronteres i de polítiques actives en contra de l'arribada de refugiats. Alemanya va començar a acollir d'una manera objectivament positiva, només va canviar quan es va veure que dominava l'actitud dels països de l'Est, el Regne Unit, l'Estat espanyol... Les eleccions d'Itàlia són un reflex de la mateixa qüestió. La qüestió dels refugiats ha tingut un paper clau en l'èxit de les forces populistes i antieuropeistes.

Anaïs Franquesa > Alemanya va començar acollint, sí, però hi ha hagut

molta hipocresia per part de la UE i els estats. Mentre s'aproven quotes que ningú compleix es duen a terme tractats per al control de les fronteres amb el Marroc o amb Turquia, un país amb una repressió de la dissidència brutal, amb més de 50.000 persones perseguides i criminalitzades... Es comença amb una expressió de bona voluntat i s'acaba així.

Elisenda Rovira > En aquest context, creieu que actualment en nom de la seguretat absoluta, s'hi val tot, a costa de la llibertat?

Anaïs Franquesa > Tenim un mal concepte de la seguretat. Una societat segura és aquella en què qualsevol persona és lliure d'exercir els seus drets i llibertats a tot arreu, i això té moltes implicacions. Que hi ha una amenaça terrorista és obvi, negar-ho seria naïf i a més ho hem patit a Barcelona. També és cert que moltes vegades és difícil enfocar aquestes temàtiques des d'una altra vessant, per exemple, des de la via progressista o des de les esquerres. En qualsevol cas, és molt difícil que un fenomen global es pugui afrontar amb solucions locals. Un dels motius pels quals hi ha hagut un creixement

d'aquest tipus de grups terroristes són les guerres d'Afganistan del 2001 i d'Iraq del 2003, que s'han carregat el difícil equilibri que hi havia a l'Orient Mitjà. La geopolítica és molt difícil de controlar, però la manera com s'estan gestionant els conflictes sí que genera inseguretat directament. S'aprofita el context per impulsar restriccions clàssiques, mitjançant l'enduriment dels codis penals i altres mesures que tenen molt poc a veure amb la lluita contra el terrorisme.

Ernest Maragall > El que tot plegat posa de manifest és el dèficit d'existència d'Europa. Els estats estan imposant a la UE una política de seguretat basada en el control de fronteres i, en tot cas, en una nova política de defensa amb la despesa militar incrementada, no pas amb polítiques que puguin tenir una influència real en les causes del fenomen. Estem agreujant una dinàmica de «defensa contra». Ens venen que ara hi haurà més controls, que s'endurirà la legislació de control de passatgers als aeroports... Tot això són fenòmens que tenen a veure amb una determinada concepció de la seguretat, la llibertat i la societat. Estem acceptant una renúncia a la llibertat i a la privacitat en nom de la seguretat en majúscules, cosa que és perfectament detestable. La pel·lícula *Blade Runner* ho explica molt bé. És la societat del control absolut. Anem cap a aquesta direcció o algú vol que hi anem. Hi ha un dilema que és economia/democràcia i un altre que és llibertat/seguretat, però en el fons són el mateix: són els mateixos actors amb les mateixes concepcions de fons de la societat i del món. El gran fracàs de l'esquerra és haver estat incapaç d'aguantar el pols que això ha representat i de donar-hi resposta en termes positius.

Franquesa > Una de les coses que espanten més el sistema és que les persones comencem a perdre la por

Anaïs Franquesa > En termes de seguretat es parteix també d'una lògica de xenofòbia absoluta: el perill sempre ve de fora, l'amenaça és externa, són «els altres». Sempre hi ha aquesta distinció entre ells/nosaltres. Ens queden moltes lliçons per aprendre i aprenentatges per construir. Hem de saber veure l'amenaça que implica el creixement de la xenofòbia aquí, perquè malgrat que no s'estigui traduint en termes electorals, hi ha un augment d'agressions i amenaces, i veiem com la ultradreta està al darrere, per exemple, dels discursos en contra de la mesquita a Nou Barris.

Ernest Maragall > Hem parlat de la xenofòbia i dels terrorismes nascuts en conflictes externs, però també cal tenir en compte el resultat de la desigualtat generada per una determinada manera d'entendre el creixement econòmic en els darrers 30 o 40 anys. El que passa en alguns barris de les grans ciutats europees, per exemple a Bèlgica, a França o aquí, és que hi ha fenòmens d'exclusió i de desigualtat profunda que també formen part tant d'alguna de les causes del rebuig al model social europeu com del naixement d'accions de resposta violenta.

Hi ha fenòmens que prenen com a referència el que passa a l'Orient Mitjà però que tenen unes causes directes derivades del model social i econòmic que pateixen. Això respon a polítiques molt concretes de caràcter neoliberal sostingudes durant molt temps i en què encara som ara. Això és el que jo volia dir quan parlava del fracàs de l'esquerra.

Anaïs Franquesa > Segons em deia un psicòleg especialitzat en sectes, moltes vegades la radicalització té a veure amb el fet de sentir que has fracassat personalment, perquè no has entrat a formar part d'allò que el sistema espera de tu. Hi ha un punt d'exclusió econòmica obvi, però també hi ha un factor relacionat amb com es potencia la competitivitat, l'individualisme..., accions que estan clarament relacionades amb el model neoliberal. De vegades se li dona més importància a la qüestió econòmica i social, i es desatén un factor psicològic de la gent que no se sent part del nostre dia a dia i del projecte col·lectiu.

Elisenda Rovira > El discurs de la por té un paper claríssim en tot plegat. Què entenem per seguretat?

Maragall > Hem convertit la seguretat en una eina de dominació política i control social en lloc de tractar-la com un valor universal que s'ha de construir amb l'acció col·lectiva, institucional i social

Ernest Maragall > Hem substituït completament el concepte de seguretat. L'hem convertit en una eina de dominació política i control social en lloc de tractar-lo com un valor universal que s'ha de conrear i construir amb l'acció col·lectiva, institucional i social.

Anaïs Franquesa > La millor eina de control social és la por. La por que em denunciïn si tutejo no sé què, la por de què em passarà si passa tal cosa, la por que porta la gent a preferir que posin controls policials perquè d'aquesta manera se sent més segura. Aquesta pulsio hi ha sigut sempre: un dels elements en què es basa el sistema que descriu George Orwell a 1984 és que sempre hi hagi por i que sempre hi hagi guerra. Allò que més por fa al propi sistema és, precisament, que les persones comencin a perdre la por. Si mirem estudis comparatius sobre com es restringeix la societat civil i amb quines eines a països més o menys democràtics i a d'altres que no ho són gens —com Bahrain, per exemple, una de les dictadures més opaques i on la societat civil és més dèbil— veiem com, salvant les distàncies, s'utilitzen els mateixos

mecanismes: campanyes per assenyalar que determinats col·lectius o moviments són violents o terroristes; empresonaments de líders; enduriment de les penes; ús de la violència en les manifestacions públiques... Evidentment hi ha diferències: hi ha llocs on hi ha foc real i la gent posa en perill la seva vida per assistir a una manifestació. Tot i així, malgrat les amenaces constants, això no impedeix que sorgeixin moviments de protesta fins i tot en els casos més extrems.

Ernest Maragall > Hi ha un comú denominador en règims aparentment molt diferents. Es fa ús de valors identitaris nacionalistes en el pitjor sentit, a Rússia o a la Xina, de valors lligats a una religió imperant, en el cas dels països àrabs, o en alguns països occidentals s'associa la seguretat a la identitat en el sentit més estricte...

Anaïs Franquesa > Entenent que la societat és tranquil·la, neta, ordenada... Quan les societats no han sigut mai així, precisament!

Ernest Maragall > En una escena de la televisió egípcia, un noi va dir

que l'existència de Déu es podia discutir. Simplement afirmava això, i el van fulminar! Un religiós que hi havia al programa li va dir de tot i el presentador també, semblava que feia mèrits davant de l'altre... Hi ha un cert fracàs d'Europa en com s'ha relacionat econòmicament amb aquests països en coherència amb el respecte a unes certes regles.

Anaïs Franquesa > O a l'Àrab Saudita... Un dels països on es violen els drets humans, especialment els de les dones, d'una forma més brutal, i té uns acords armamentístics amb l'Estat espanyol impressionants i unes relacions diplomàtiques exquisides... Això és hipocresia.

Elisenda Rovira > Quines possibilitats té Europa com a idea de ser rellevant en aquest debat sobre seguretat i llibertat?

Ernest Maragall > Hem de reconquerir Europa. O Europa s'ha de reconquerir a ella mateixa. Això té a veure amb el que està succeint a Catalunya. Un element és que hem perdut la por. Ens hem adonat que podem «aspirar a» i esperar ser alguna cosa amb valor propi. És un

FUNDACIÓ

Maragall > Estem acceptant una renúncia a la llibertat i a la privacitat en nom de la seguretat, cosa que és detestable

conflicte que pot interessar a Europa perquè és un conflicte modern, entre poder democràtic i poder estatal obsolet, i hauríem de ser capaços de traslladar-l'hi. Hem de fer que aquest debat aparegui més explícitament a la UE.

Anaïs Franquesa > Aquí s'ha vist una altra vegada que la UE, malgrat hi ha hagut una violació de drets al cor d'Europa, no ha sabut intervenir o no ha estat a l'alçada.

Ernest Maragall > En la lògica del club de socis estatals hi ha *omertà* entre ells... Avui per tu i demà per mi: tots tenim vergonyes, interessos i peces d'intercanvi econòmiques, polítiques, institucionals... El cinisme que comentàvem abans amb Hongria i Polònia és també aquest. Tenen menys valor en el joc d'interessos globals, per això se'ls pressiona més. Però l'Estat espanyol, França o Itàlia... això ja costa més.

Elisenda Rovira > Quin ha de ser el paper de l'esquerra davant d'aquesta lògica de la seguretat? Ha pecat d'un cert «bonisme» o de manca de relat alternatiu que la dreta ha acabat capitalitzant o apropiant-se'n?

Anaïs Franquesa > Després de la Segona Guerra Mundial, hi va haver un consens clar que les societats s'havien de gestionar més amb la mà esquerra —més social— i no tant amb la mà dreta, més punitiva. Per tant s'abordaven conflictes com la desigualtat i la pobresa no des de la vessant únicament criminalitzadora i d'augmentar les places de presons, sinó des d'un punt de vista social, des de l'esquerra. Però la socialdemocràcia ha anat renunciant a tot això. L'Estat espanyol és un exemple clar de com la gestió de qualsevol conflicte, fins i tot de la vida quotidiana, es fa a cop de tribunal, per la via punitiva. Però la principal renúncia ha estat, és clar, econòmica. L'esquerra no s'ha sabut mantenir forta ni tan sols en la idea més bàsica de socialdemocràcia, amb la qual podem estar d'acord o considerar que es queda curta, però fins i tot en això hi ha hagut renúncies claríssimes que òbviament tenen un impacte en la resta de coses.

Ernest Maragall > Una de les causes remotes és el triomf de les tesis Reagan-Tatcher i la incapacitat d'evitar el procés de desregularització econòmica i financera que està dar-

Franquesa > La regressió en drets i llibertats de manifestació, d'expressió i d'informació van relacionades amb la incomoditat que suposa qüestionar el pensament únic neoliberal

rere del procés de globalització, de la concentració del poder econòmic en poques mans, del creixement de la desigualtat i de la dificultat per gestionar aquesta situació i per donar-hi resposta. Una altra causa és el triomf polític quasi simultani de l'economia de mercat occidental i la caiguda del mur de la URSS. Aquests fets han provocat, d'una banda, l'ampliació dels mercats i l'extensió de la influència dels governs occidentals arreu del món, i de l'altra, la desaparició d'una de les eines de l'esquerra, que era l'expectativa o la possibilitat d'anar creant societats absolutament igualitàries. Amb l'enfonsament de la URSS aquesta perspectiva desapareix i l'esquerra és conscient del seu propi fracàs. També adquireix un cert concepte de culpabilitat absoluta, justificat perquè el que passava a la URSS era un horror, però al mateix temps es queda desconcertada, desproveïda de la idea de fons de la justícia absoluta i de la igualtat. No sap com, no és capaç de gestionar-ho. El paper que havia tingut l'esquerra en la primera etapa de construcció d'Europa, que va ser decisiu en bastir la millor etapa de la humanitat en termes d'equitat,

era un cert pacte des de la força amb la democràcia cristiana. El pacte des de la força és substituït per un pacte des de la feblesa, que ens duu on som ara. Les esquerres europees quasi assentim sense arguments i això és el que es veu al Parlament Europeu i el que passa als grans països del continent, amb el fracàs dels partits socialistes, quasi a tot arreu. La gran qüestió és com l'esquerra construeix grans instruments polítics que tinguin al mateix temps la capacitat no només de competir en el terreny populista, que és on sembla que ens obliguen a estar, sinó de construir relats globals del què vol dir societat, igualtat, llibertat... No veig gens clar que això s'estigui fent bé o ni tan sols que s'estigui fent. Iannis Varufakis i companyia ho intenten, però no ens en sortim. La pitjor resposta és creure que, com que Europa no funciona, és millor que en sortim i fem paradisos d'esquerra. Que Europa ha d'estar formada per països petits potser sí, però ha de ser en base a compartir un relat global, polítiques socials, garanties econòmiques capaces d'afrontar la globalització en termes de desigualtat...

Anaïs Franquesa > Potser hi ha coses a aprendre de moviments com el feminisme —un moviment que cada cop és més visible— fins i tot en termes de seguretat o de gestió. Una de les coses que ens diu el feminisme és que hem de canviar de paradigma i hem de posar les persones al centre. Això és el que hauria de voler fer l'esquerra, però hi ha renunciat des de fa molt temps. S'ha posat el model econòmic neoliberal al centre atorgant-li la capacitat de dictar les polítiques de tot tipus: de seguretat, econòmiques, de gestió de la UE, de refugiats... Posar les persones al centre també vol dir posar-hi les cures i fer una gestió d'allò col·lectiu totalment diferent, no basada en l'individualisme i la competitivitat, que són els trets característics de l'època actual, sinó en la cooperació, en la solidaritat, en el suport mutu... Aquest canvi també ha de permetre que la gent no se senti fora, que els individus puguin sentir-se part d'aquesta comunitat diversa.

Elisenda Rovira > El feminisme pot ser una esmena a la totalitat i donar respostes àmplies sobre com entendre la vida col·lectiva?

Maragall > És millor una situació en què l'exercici de la llibertat comporti uns riscos que no pas aquella en què haguem decidit que el millor que podem fer és restringir la nostra llibertat

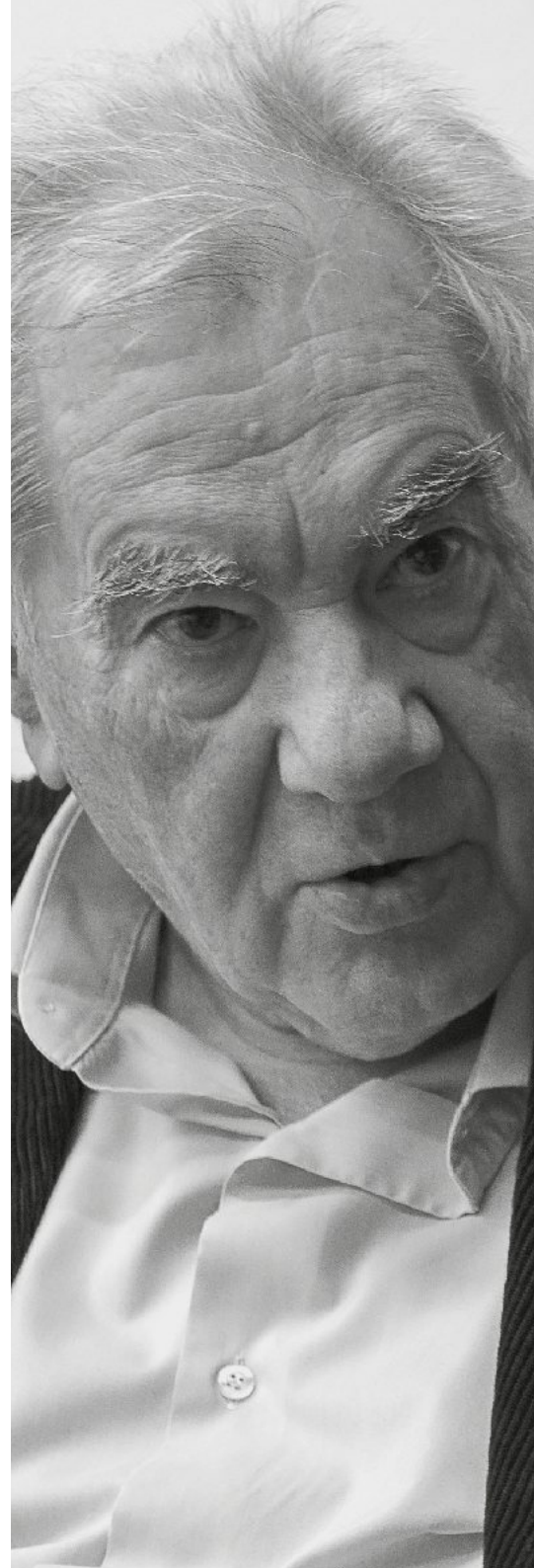
Ernest Maragall > Fenòmens com el feminisme, amb els quals estic completament d'acord, són la millor part de la resposta, però fins a quin punt són capaços de produir instruments de creació política, de representació i de govern?

Anaïs Franquesa > Hauríem de veure on s'estan prenent les decisions, qui les està prenent i des de quina perspectiva. Al final, i això és també una idea feminista, tenim els problemes que tenim perquè s'està gestionant des d'on s'està gestionant i, a més, en tots els àmbits de poder la majoria són homes blancs —també a l'esquerra, on aquestes coses sovint també succeeixen. Els valors que s'atribueixen tradicionalment a la masculinitat, que són l'individualisme, la violència, la força bruta, la competitivitat... són els valors que ens han portat a la situació on som ara. El que ara ens crida i que és part de l'esperança que podem tenir, allò que ens està interpel·lant, és que posem al centre valors com la cooperació, les persones, la dignitat o les cures. Si realment ens ho creiem i ho fem des del dia a dia, de les coses petites fins a allò més macro, pot marcar la diferència, perquè té

una implicació també en la política internacional.

Ernest Maragall > Insisteixo que la interpel·lació és totalment necessària però ha d'incloure l'autoexigència cap als instruments de canvi i de gestió política. O bé ens plantegem, també des del feminisme, la capacitat de posar un peu als mecanismes de regulació, de presa de decisions i d'exercici del poder, o estarem fent simplement defensa social. El poder pot quedar-se molt tranquil amb aquests moviments mentre no representin una amenaça real.

Anaïs Franquesa > Hauríem de veure quins són aquests mecanismes on incidir, ja que ens trobem que les institucions i el poder polític més clàssic sempre van per darrere de la societat. Moltes vegades s'ha partit de la concepció que determinats moviments, com l'antiglobalització, eren naïf i que no canviaven res, que les decisions es prenen en un altre lloc. Òbviament les decisions es prenen en un altre lloc i les prenen gent que no és massa sensible a aquest tipus de demandes, sinó no estaríem com estem, però no menystinguem que aquests són els moviments que

Franquesa > Una societat segura és aquella en què qualsevol persona és lliure d'exercir els seus drets i llibertats a tot arreu

poden impulsar canvis. Estem veient una pulsio molt forta per part dels poders establerts cap a una securització i control social cada vegada més intensos, cap a una desigualtat cada vegada més forta. Sabent que aquests fets no s'acabaran, s'ha de posar en qüestió també el dia a dia.

Ernest Maragall > Hi ha qui diu que tot és un problema d'educació i d'ideologia i no hi estic d'acord. Aquí hi ha un tema de regulació, de lleis i per tant, de democràcia. Si no guanyem democràticament, si l'esquerra i el feminisme no guanyen, no produïrem els canvis que són necessaris. Les empreses no canviaran mentre no sigui obligatori i afecti la seva ràtio de beneficis. Si hem d'esperar només el canvi de valors a 50 anys vista, ens estem enganyant nosaltres mateixos.

Anaïs Franquesa > I a més arribarem tard. A Europa no ens ho estem plantejant de manera gaire seriosa i, per exemple, quan parlem de canvi climàtic ho veiem molt lluny de la nostra vida quotidiana, però no a tot arreu és així. Aquest any vaig tenir l'oportunitat d'anar al sud del Pacífic a una trobada on s'estudiava com la societat civil s'anava restringint, i

allà la temàtica central era el canvi climàtic perquè saben que d'aquí a pocs anys hauran de marxar de les illes on viuen.

Ernest Maragall > En aquest sentit, la batalla feminista i la del canvi climàtic són la mateixa.

Anaïs Franquesa > Sí! Posar aquest tipus de problemàtiques al centre vol dir també ser conscients que les decisions es prenen per uns motius determinats. Si veiem que hi ha empreses que comencen a canviar dinàmiques en relació a la desigualtat salarial o a la deslocalització cap a països on l'explotació laboral és molt més fàcil —o fins i tot en zones del mateix país, com fa Zara amb les costureres gallegues— això també s'ha de traduir en termes de consum. Hem de ser conscients com a societat que ens ve un moment complicat en què hi haurà renúncies. No vindran canvis a la política institucional si no hi ha canvis des de baix. És l'única manera, perquè res farà moure qui està ben assegut en la seva butaca prenent decisions que ens afecten en termes econòmics i socials. No els farà moure res més que un fort canvi des de baix. Es-

tratègicament, tenint en compte les estructures que hi ha, la via institucional també és important, tot i que ha de canviar moltíssim.

Elisenda Rovira > La postveritat, les *fake news*, la propagació de rumors que fomenten la xenofòbia i els moviments populistes han reobert el debat sobre la regulació de la llibertat d'expressió. On és el límit? La regulació es pot acabar convertint en una arma llancívola per reprimir la dissidència?

Ernest Maragall > En el cas dels delictes d'odi això és flagrant. Una eina pensada per a protegir les minories s'està pervertint.

Anaïs Franquesa > Tradicionalment hi havia dos grans corrents en la qüestió dels delictes d'odi, que actualment s'estan difuminant: un, més americà, considera que la protecció de la llibertat d'expressió ha de ser pràcticament absoluta i fa una defensa claríssima de qualsevol tipus de discurs, fins i tot dels que són desagradables i que atempten contra valors bàsics. L'altre corrent és europeu i estableix que la llibertat d'expressió ha de tenir determinats límits que, en

Maragall > La gran qüestió és com l'esquerra construeix grans instruments polítics que tinguin la capacitat de construir relats globals de què vol dir societat, igualtat i llibertat

la concepció inicial, tenien el sentit d'afrontar discursos que posen en perill la societat en el seu conjunt, com aquells que són directament racistes o xenòfobs i que animen a la violència —no està prohibit ser racista ni odiar: el problema és quan determinats discursos es poden convertir en una eina per encoratjar la violència contra determinats col·lectius. Això es va traduir en legislacions que, ja fos des de la via penal o administrativa, restringeixen certs tipus de discursos. El que passa és que sempre s'ha acabat utilitzant aquesta eina com un atac a la dissidència, i cal que tinguem molt interioritzat que seguirà així. Per tant, quan sento des d'algunes esquerres que cal optar per la via punitiva davant de determinats discursos, penso que, per molt que ens semblin horribles, s'ha d'anar amb molt de compte, perquè s'està alimentant una via que només ens portarà a la judicialització i a la criminalització i al final serà utilitzada contra nosaltres mateixos.

Ernest Maragall > La memòria dels horrors que es van produir al segle xx a Europa, les dues guerres mundials, el nazisme, el comunis-

me en algun sentit també... són l'escenari en què es creen determinades concepcions d'allò que vol dir llibertat d'expressió. Hem partit d'una primera intenció d'ampliar tant com fos l'àmbit de la llibertat enfront del totalitarisme i de l'autoritarisme, però al mateix temps ho hem fet prohibint l'expressió d'aquestes tendències i això no ha evitat que reapareguin. Alemanya n'és l'exemple més evident.

Anaïs Franquesa > Si analitzem què és allò que s'està perseguint i condemnant amb presó a l'Estat espanyol en nom de la llibertat d'expressió, són totes qüestions relacionades amb crítica a les institucions, a la monarquia i al govern. En canvi, si ho comparem amb Alemanya, veiem que el nazisme va marcar la societat en el seu conjunt i que gent de la meua edat segueix tenint sentiment de culpabilitat. A l'Estat espanyol aquest sentiment no hi ha sigut. La memòria històrica no existeix, els discursos franquistes estan clarament permesos i esperonats d'una manera perversa. Mariano Rajoy va anar a manifestar-se a París dient «Jo sóc *Charlie Hebdo*» mentre aquí es perseguien

portades d'*El Jueves*, que en seria l'equivalent...

Ernest Maragall > *Charlie Hebdo* ha patit represàlies per haver exercit la llibertat d'expressió en un terreny complicat. Aquest és el repte també. Jo estic a favor que anem tan lluny com sigui possible en assumir el risc de la llibertat: sempre serà millor una situació en què l'exercici de la llibertat comporti uns riscos que no pas aquella en què haguem decidit que ens hem de maliciar tant de nosaltres mateixos que el millor que podem fer és restringir la nostra llibertat. Ara bé, és cert que amb els escenaris i conflictes actuals, l'actitud extremadament permissiva a favor de la llibertat pot estar afavorint determinats comportaments que són contra la llibertat en el fons, però que n'abusen per aconseguir els seus fins.

Anaïs Franquesa > Si realment com a societat ens creiem que hi ha discursos que no haurien de tenir lloc, com la xenofòbia o el racisme, hem de pensar si efectivament restringint la llibertat d'expressió, de sàtira i de creació artística aconseguim societats més lliures i democràtiques

Franquesa > La legislació contra el discurs d'odi sempre s'acaba utilitzant per criminalitzar la dissidència

o no. Jo penso que no. La manera de combatre o de fer front a determinats discursos és l'educació, una major equitat en termes econòmics. Tot, abans que fer-ho a cop de Codi Penal. Hi ha un discurs molt clàssic en termes de drets humans que diu que difícilment podem parlar d'una llibertat d'expressió plenament exercida si tampoc tenim una educació crítica, en valors, entre d'altres.

Ernest Maragall > Ens enfrontem a poders efectius i existents. En un escenari de conflicte obert i global, hi ha des de qui defensa posicions més restrictives fins a qui diu —cosa que no comparteixo— que com que al món occidental ho permetem tot, des d'altres llocs s'utilitza aquesta ingenuïtat per destruir-nos.

Anaïs Franquesa > No estic d'acord amb això, és una justificació per acabar amb la dissidència, sigui quina sigui. Darrere de la persecució del Santísimo Coño Insumiso de Sevilla, que va acabar amb tres dones processades per un delictes contra els sentiments religiosos, hi ha grups catòlics i d'extrema dreta que estan utilitzant aquesta petita esclatxa que els permet combatre certs tipus

de discursos. Però d'altra banda si mirem Casandra, Valtònyc o Pablo Hasel,¹ a qui s'està condemnant és la dissidència i s'està fent en pro d'una defensa de la llibertat d'expressió. Això ens ajuda en alguna cosa a fer societats més segures? Per res del món.

Ernest Maragall > La por és també l'acceptació de la pèrdua de llibertats. És cert que allò diferent existeix i que pot suposar una amenaça a nivell polític o institucional. Però cal convertir això en una reflexió europea: cal que Europa assumeixi una responsabilitat i un rol actiu per ajudar a canviar el món, per tornar a ser una esperança per al món. ■

1 Cassandra Vera (1995) va ser condemnada per l'Audiència Nacional pel delictes d'humiliació a les víctimes del terrorisme, a un any i set mesos de presó i a set d'inhabilitació per haver fet un tuit sobre l'assassinat de Luis Carrero Blanco.

Josep Miquel Arenas (1993), nom real de Valtònyc, ha estat condemnat a tres anys i sis mesos de presó per les lletres de les seves cançons contràries a la Corona espanyola per les que ha estat acusat d'injúries; per humiliació a les víctimes del terrorisme; per enaltiment del terrorisme; i per amenaces.

Pablo Hasel (1988), raper, ha estat condemnat a dos anys i un dia de presó i una multa de 24.300 euros —que si no paga, sumarà un any més de presó— pels delictes d'enaltiment del terrorisme, injúries a la Corona i a les institucions de l'Estat.

variables

Gènere i temps: en què inverteixen les hores les catalanes i els catalans?

vista prèvia >

L'estudi i l'anàlisi dels usos del temps a partir de la perspectiva de gènere, ens permet aproximar-nos a la vida quotidiana de les persones, copsar les desigualtats que s'hi produeixen i donar visibilitat a aquells treballs i activitats que sovint no tenen reconeixement ni estan valorades socialment, com serien les tasques no remunerades vinculades al treball domèstic i de cures, imprescindibles per sustentar la societat actual.

Mireia Duran

Consultora per l'Observatori iQ
info@iquotidiana.org

Silvia Carrillo

Consultora per l'Observatori iQ
info@iquotidiana.org

Gènere i temps: en què inverteixen les hores les catalanes i els catalans?

La sociologia clàssica i contemporània ha debatut a bastament sobre les diverses dimensions conceptuals del temps concloent que aquest és complex i pluridimensional. Malgrat la naturalització que s'ha fet d'aquest concepte, cal destacar-ne la dimensió social en tant que no sempre ha estat comprès de la mateixa manera. De fet, la concepció temporal actual sorgeix amb la industrialització i la necessitat d'organitzar la societat i els temps de treball.¹ Aquesta perspectiva parteix de la centralitat del treball de mercat i remunerat com a manera d'organitzar el temps i la vida quotidiana de les persones, entenent el treball domèstic i de cures i, en conseqüència, el temps que s'hi destina com a secundari o poc rellevant.

Cal destacar que aquesta manera d'organitzar la societat, element central del model d'estat del benestar, no és neutra al gènere. Algunes autores crítiques, com seria el cas

de Carole Pateman (1940),² han argumentat que el seu sorgiment, s'ha sustentat en un contracte social entre gèneres o en un contracte sexual —segons les pròpies paraules de l'autora—, el qual parteix de la divisió sexual del treball. És a dir, el model del *male breadwinner* [home guanyador de pa], on l'home que té presència al mercat laboral formal és pensat com el centre de la família i de les polítiques públiques, mentre que la dona té el seu paper fonamental lligat a l'àmbit privat i, en conseqüència, a la realització de les tasques domèstiques i de cures. Aquesta situació promou una posició desigual d'homes i dones en l'estructura social i, tot i els canvis produïts al llarg de les últimes dècades per la incorporació d'àmplies capes de dones —en particular de classe mitjana— al mercat laboral, l'imaginari col·lectiu segueix reforçant aquest model.

Partint d'aquesta visió, en aquest article s'ha estudiat el repartiment d'aquestes dues tipologies de treball —el treball remunerat i el treball domèstic i de cures— com a un factor

bàsic de benestar, ja que es relaciona directament amb l'estructura social i la posició que hi ocupen els individus.³ Vinculada amb aquesta noció també s'han fet una anàlisi dels usos del temps en relació amb el treball entenent que és un bon indicador de les desigualtats socials i de gènere.⁴

Diferències en els usos del temps per raó de gènere

L'Enquesta dels Usos del Temps, elaborada per l'Institut d'Estadística de Catalunya, —EUT, d'ara endavant— és el mecanisme més adequat per tal de mostrar, mitjançant el temps com a unitat de mesura, en què inverteixen les seves hores els catalans i les catalanes. Aquesta enquesta ha ajudat a visualitzar, reconèixer i mostrar les diferències i desigualtats entre homes i dones.⁵ Malauradament, l'última edició d'aquesta enquesta és del 2011, amb dades recollides entre l'any esmentat i l'anterior, per tant, és difícil conèixer l'existència de

1 ELIAS, *Sobre el tiempo*.

2 PATEMAN, *El contrato sexual*.

3 MORENO, «Els usos dels temps a Catalunya».

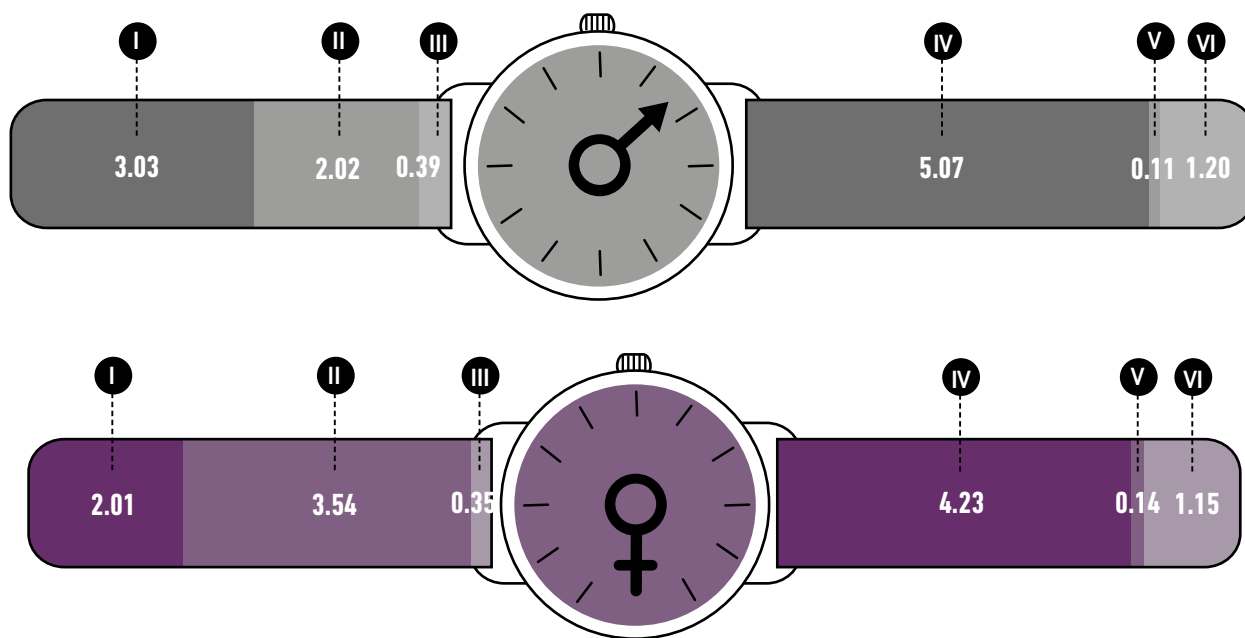
4 MORENO, «Els usos dels temps a Catalunya».

5 LARRAÑAGA, «Contando tiempos y descifrando trabajos en época de crisis».

Els homes dediquen una hora i dos minuts diaris més que les dones al treball remunerat; i les dones destinen una hora i 52 minuts més a activitats domèstiques i de cura

Gràfic 1

Activitats per sexe entre els 18 i 65 anys a Catalunya, 2010-2011 (mitjana diària en hores i minuts)

- I** treball remunerat
- II** treball no remunerat (llar i família)
- III** estudis
- IV** aficions, vida social
- V** treballs voluntaris
- VI** transport i altres

Font: Enquesta de l'ús del temps, Catalunya 2010-2011, Idescat, Disseny: Mònica Francisco

canvis al llarg dels últims anys. Cal destacar que aquest tipus de dades suporten millor el pas del temps que les enquestes sobre altres temàtiques més canviants. Al present article, s'utilitzen les dades referents al temps social del conjunt de la població de deu anys i més, i les activitats que realitzen en un dia mitjà.

El gràfic 1 mostra, a partir de dades de l'EUT del 2011, la mitjana en hores i minuts de les activitat diàries de la població en edat de treballar, amb independència de la relació amb l'ocupació. Aquestes dades reflecteixen com els catalans i les catalanes inverteixen el seu temps de manera diferent.

A dia d'avui, el treball de mercat és encara un espai majoritàriament masculí. La taxa d'activitat masculina és del 66,9% mentre que la femenina és del 56,9%

El temps pels treballs

En aquest sentit, si ens fixem en la dimensió del treball, els homes dediquen una hora i dos minuts diaris més que les dones al treball remunerat o treball de mercat. En contraposició, les dones destinen una hora i 52 minuts més diaris que ells a les activitats del treball domèstic i de cures.

Per aprofundir en el significat pràctic d'aquestes dades, primer s'ha de definir el que s'entén per treball de mercat i per treball domèstic i de cures. El treball de mercat es defineix com aquell tipus de treball que es realitza a canvi d'un salari, i a més, porta associats una sèrie de drets socials, com el dret a l'atur, el dret a una pensió o els drets laborals mentre es disposi de contracte laboral. El treball de mercat, tal com l'entendem avui, sorgeix del procés d'industrialització, on s'instaura la separació entre l'espai de treball de mercat —la fàbrica— de l'espai domèstic o de cura —la llar. És en aquest procés històric quan es produeix també la divisió social i sexual del treball. Aquesta organització social es basa en la construcció de l'imaginari col·lectiu de la «domesticitat», que s'ha intentat «naturalitzar» a través de diversos

mecanismes fins als nostres dies, però l'origen real d'aquesta divisió rau en el fet que la mà d'obra femenina suposava una competència directa a la masculina, al ser més barata i poder desenvolupar jornades més llargues.⁶

A dia d'avui, el treball de mercat és encara un espai majoritàriament masculí. Els principals indicadors sobre ocupació així ho demostren: la taxa d'activitat⁷ presenta diferències entre homes i dones, segons dades de l'Enquesta de Població Activa, d'Idescat, mentre la taxa d'activitat masculina es situa al 66,9%, la taxa d'activitat femenina és de 56,9% pel 2017. Cal destacar, però, les importants transformacions que s'han donat al llarg dels últims anys, ja que a Catalunya, la taxa d'activitat femenina ha passat del 30%, de 1978, al 57,6% de 2013, que és la xifra més alta fins l'actualitat.

6 BORDERÍAS, «Suponiendo ese trabajo lo hace la mujer: organización y la valoración de los tiempos de trabajo en la Barcelona de medianos del siglo XIX»; i NASH, «Identidad cultural de genero, discurso de la domesticidad y la definición del trabajo de las mujeres en la España del siglo XIX».

7 La taxa d'activitat és la proporció de població activa respecte la població total en edat de treballar —la població d'entre 16 i 65 anys. La població activa és la població que està en edat de treballar i declara estar en situació d'ocupació o cercant feina.

A més, les dones, en cas de ser contractades, acumulen unes pitjors condicions laborals. Compten amb una major proporció de contractes parcials —la parcialitat de les dones triplica la parcialitat masculina,⁸ i implica, a nivell conceptual, la justificació de l'assumpció de les tasques domèstiques i de cura per part d'elles— o pateixen la bretxa salarial, del 23,8% al 2015 a Catalunya.⁹

Tanmateix, cal entendre que no només el mercat laboral està masculinitzat, sinó que la identitat masculina sovint està estretament relacionada amb el paper dels homes al mercat de treball, mentre les dones construeixen la seva identitat entorn la maternitat i el paper que juguen en la família. Afortunadament cada vegada apareixen més referents d'imaginari diversos sobre el repartiment del treball,¹⁰ però la pressió social segueix exercint poder en aquesta direcció.

8 Idescat, Enquesta Població Activa.

9 Segons dades de l'INE, Enquesta Anual d'Estructura Salarial.

10 BARBETA-VIÑAS i CANO, «¿Hacia dun nuevo modelo de paternidad? Discursos sobre el proceso de implicación paterna en la España urbana».

El treball domèstic i de cura es defineix com totes aquelles activitats que tenen la finalitat de cuidar, o tots els processos de cobrir la gestió i el manteniment de la llar i els membres de la família

Pel que fa al treball domèstic i de cura, es defineix com totes aquelles activitats que tenen la finalitat de cuidar, o tots els processos de cobrir la gestió i el manteniment de la llar i els membres de la família. Les característiques principals d'aquest treball són que no es remunera, que el porten a terme les dones de manera majoritària, no està inscrit en la lògica mercantil i no està reconegut.¹¹ Hi ha tres tipus de tasques incloses en aquest tipus de treball: primerament, les «tasques d'infraestructura» que inclouen la neteja de la llar i entre d'altres, la preparació o compra d'aliments; en segon lloc, hi ha les «tasques de càrregues reproductores» com l'atenció a les criatures, a les persones grans o a les persones dependents; i finalment les «tasques d'organització» com l'administració dels ingressos de la llar o l'organització i la delegació de les tasques domèstiques.¹²

Tot i que, tal com mostren les dades extretes de l'EUT, hi ha una major participació de les dones en les tasques

domèstiques i de cura, bona part de les dones també participen del mercat de treball. De fet, aquesta realitat feminitzada va estar conceptualitzada per Laura Balbo (1933) com a «doble presència»,¹³ pel fet de compaginar les tasques remunerades amb les de cura i domèstiques. Aquest concepte que, a més, és compatible amb la idea de «carrega total del treball»,¹⁴ que té en compte el temps total dels dos tipus de treball. En aquest sentit, si sumem, per tant, el temps de treball remunerat i no remunerat, el resultat és que les dones, de mitjana, treballen 50 minuts més diaris que els homes. A més del temps que s'inverteix en aquestes activitats des d'una perspectiva qualitativa del temps, a través d'aquestes dades sobre el treball, és difícil poder percebre les especificitats del treball no remunerat, ja que sovint té una lògica sincrònica i un component de simultaneïtat, és a dir, es pot solapar amb d'altres activitats i, a més, no té el caràcter lineal, continuat i diacrònic del treball remunerat.¹⁵

Si aprofundim en l'EUT i aquelles tasques vinculades amb el treball no remunerat, tal com mostra el gràfic 2, es pot veure un patró en el temps mitjà diari. En totes les activitats les dones utilitzen més temps, exceptuant aquelles vinculades amb les accions participatives i les tasques de jardineria i atenció d'animals. Les majors diferències les podem trobar a l'hora de realitzar les tasques culinàries, on s'engloben totes aquelles relacionades tant amb la preparació dels diversos àpats com l'acció de rentar plats, existint una diferència de 44 minuts. A més, també es mostren grans disparitats en aquelles activitats que tenen a veure amb el manteniment de la llar, és a dir, la neteja i amb d'altres activitats d'organització, així com amb la confecció i preparació de la roba o les compres o serveis.

Així doncs, s'observa com encara hi ha una perpetuació dels rols de gènere a l'hora de repartir aquestes tasques i es tendeixen a fomentar la visió de la dona com a mestressa de casa. En la línia del que expressa la sociòloga Sara Moreno,¹⁶ els homes

11 DURAN i ALONSO, «La flexibilitat de les dones i la rigidesa dels homes en la dedicació al treball domèstic i de cura. Investigació a partir de l'Enquesta d'ús del temps 2010-2011».

12 CARRASQUER, (et. al), «El trabajo reproductivo».

13 BALBO, «La doble presencia».

14 CARRASCO, «La sostenibilidad de la vida humana. ¿Un asunto de mujeres?».

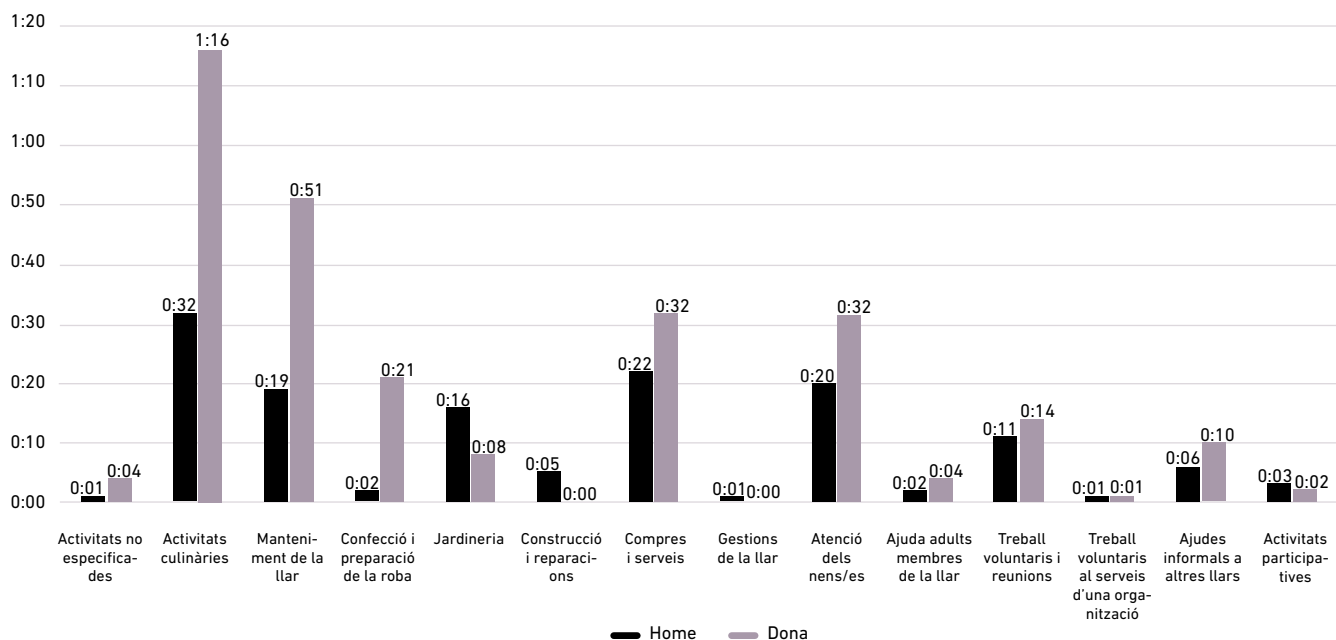
15 TORNS, «Las políticas de tiempo y bienestar cotidiano».

16 MORENO, «Els usos dels temps a Catalunya».

Les tasques que acostumen a fer els homes són puntuals i relacionades amb l'oci de les criatures, mentre les dones entomen les tasques amb menys valor i reconeixement social

Gràfic 2

Temps d'activitats de treball no remunerat a Catalunya, 2011 (mitjana diària en hores i minuts)

Font: Idescat. Enquesta de l'ús del temps, 2011

participen més en aquelles activitats més reconegudes en l'àmbit social i que no requereixen tant sacrifici individual. En aquest sentit, les tasques que acostumen a desenvolupar els homes són puntuals i relacionades amb l'oci de les criatures, mentre les dones entomen les tasques de

la cura de les persones grans, amb menys valor i reconeixement social, i que són tasques continuades i que no poden aplaçar-se, com donar el dinar o acompanyar al lavabo.

Aquesta diferència a l'hora de realitzar tasques també es pot vincular

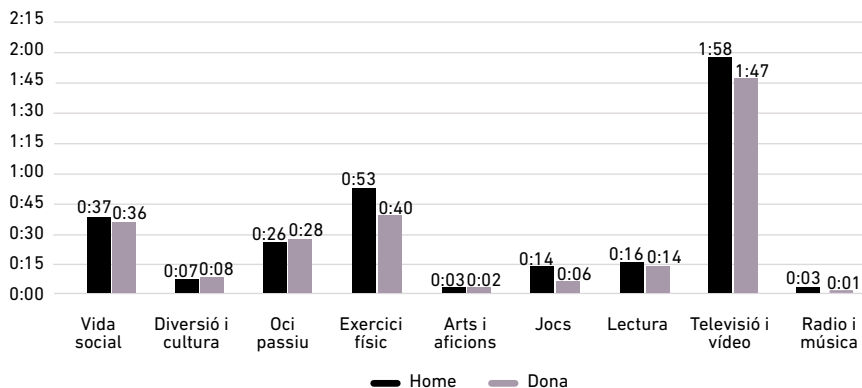
amb el que sosté l'estudi «El trabajo reproductivo»:¹⁷ a les tasques que requereixen més quotidianitat i més rigidesa és on la presència de dones és més significativa. De fet, si s'analitzen les activitats de la llar

¹⁷ CARRASQUER (et al.), «El trabajo reproductivo».

Tenint en compte la càrrega total de treball, les dones treballen 50 minuts diaris més que els homes

Gràfic 3

Temps d'activitats de temps lliure per sexe a Catalunya, 2011
(mitjana diària en hores i minuts)

Font: Idescat. Enquesta de l'ús del temps, 2011

i la família i la quotidianitat amb què es realitzen, s'observa que les grans diferències es troben en les tasques de manteniment de la llar, i no tant en aquelles tasques puntuals, de gestió o bé en les tasques de cura.

Més enllà del treball, el temps per altres activitats

Pel que fa al temps dedicat als estudis, voluntariat i al transport no s'observen diferències significatives.

Tot i així, sí que es donen comportaments diferenciats en els mitjans de transport utilitzats, on els homes tendeixen a fer més ús del vehicle privat que les dones i elles tendeixen a anar més a peu o en transport públic per fer recorreguts més propers.¹⁸

Pel que fa al temps dedicat a les aficions i a la vida social, que podria ser entès com temps lliure, hi ha

una gran diferència entre homes i dones, ja que els homes gaudeixen 44 minuts més diaris que les dones d'aquest tipus d'activitats. Així doncs, s'observa com els homes participen més i dediquen més temps a les activitats d'exercici físic. Segons Vicent Borràs, les dones tendeixen a utilitzar més temps lliure en aquelles activitats que són més flexibles o que queden en un segon pla respecte a les altres tasques, en canvi, els homes tendeixen a reservar part del seu temps per a l'oci amb independència de la resta d'activitats que porten a terme.¹⁹

Altres factors que intervenen en el repartiment desigual del temps

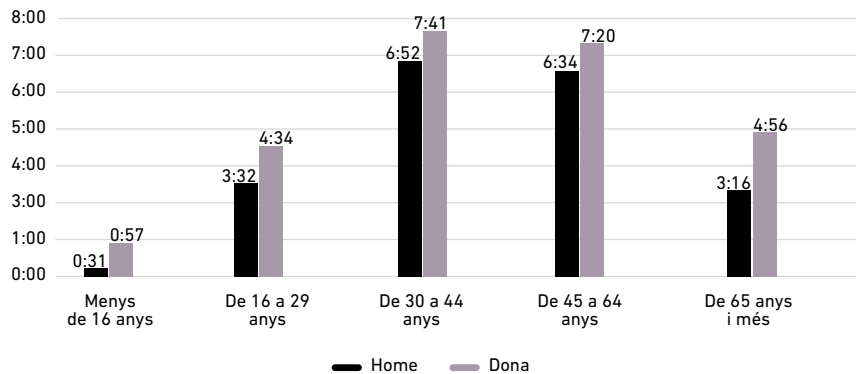
Ni tots els homes ni totes les dones tenen les mateixes opcions a l'hora de decidir en quines activitats inverteixen el seu temps. En la dedicació a les activitats del treball domèstic i de cura, hi ha diverses variables que afecten aquestes decisions i no ho fan de la mateixa manera a homes i dones. Així, mentre les dones veuen

¹⁸ AUTORITAT DEL TRANSPORT METROPOLITÀ, *Enquesta de Mobilitat del Dia Feiner*.

¹⁹ BORRÀS, «Los tiempos y los trabajos de los hombres».

Gràfic 4

Càrrega total del treball per sexe i edat a Catalunya, 2011
(mitjana diària en hores i minuts)

Font: Idescat. Enquesta de l'ús del temps, 2011

variar la seva dedicació a aquestes activitats en funció del moment en el que es troben al cicle de vida, el tipus de llar en el que resideixen i/o el nivell d'estudis o el nivell d'ingressos, l'impacte d'aquestes variables en la dedicació al treball domèstic i de cura pels homes, pot arribar a ser quasi imperceptible.

La primera variable que cal tenir en compte és el cicle vital. No inverteix el temps de la mateixa manera una dona de 18 anys que viu amb els seus pares que una dona de 50 que encara viu amb els seus fills o filles i

els seus pares necessiten ajuda per realitzar les activitats del dia a dia. Entre els homes, la diferència entre les hores que destinen al treball de mercat i al treball domèstic i de cura, varia molt poc al llarg del cicle vital, mentre que entre les dones, els diferents moments del cicle vital tenen un impacte directe amb la presència de les dones al mercat laboral i amb les hores que dediquen a les tasques domèstiques i de cura.²⁰

20 ALONSO i DURAN, «La flexibilitat de les dones i la rigidesa dels homes en la dedicació al treball domèstic i de cura. Investigació a partir de l'Enquesta d'ús del temps 2010-2011».

El gràfic 4, mostra com les dones, per a totes les edats, tenen una major càrrega total del treball, i aquesta augmenta o disminueix depenent el moment vital. Crida l'atenció com les diferències es disparen en el cas de les persones que tenen 65 anys i més, justament quan s'entra en el període de jubilació.

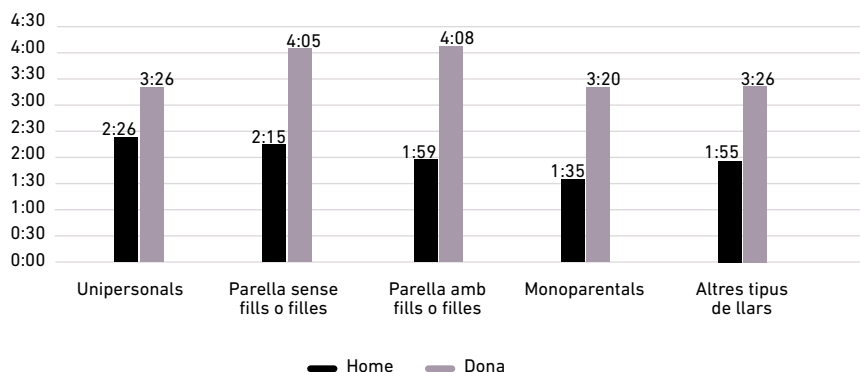
En la variable de l'edat o el cicle de vida també hi influeix de manera molt marcada el tipus de llar. Tal com mostra el gràfic 5, en el cas dels homes, el tipus de llar no modifica de manera significativa la seva dedicació al treball domèstic i de cura, però en el cas de les dones sí que és així. Podria semblar que, per les dones, el salt important pel que fa a dedicació a la llar i a la cura es dona quan viu amb parella i fills o filles, que és quan destina més hores a aquestes activitats, però les dades mostren que el principal salt en hores dedicades a la cura es produeix quan ella passa a viure en parella. A través de les dades de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya del 2012, realitzada per la Generalitat de Catalunya, i l'anàlisi realitzat per Moreno,²¹ s'arriba a la

21 MORENO, «Gènere. Una anàlisi de les transi-

Entre els homes la diferència d'hores destinades a treball de mercat i al domèstic i de cura varia molt poc al llarg del cicle vital, mentre que a les dones hi té un impacte directe

Gràfic 5

Temps d'activitats de la llar i la família per tipus de llar i sexe a Catalunya, 2011 (mitjana diària en hores i minuts)

Font: Idescat. Enquesta de l'ús del temps, 2011

conclusió que la majoria de dones de 15 a 34 anys dediquen més de dues hores al dia al treball domèstic, mentre que els homes hi dediquen menys temps. A més, mitjançant les taques que realitzen, els i les joves continuen reproduint els rols de gènere, ja que mentre, per exemple, elles realitzen en major mesura les tasques de neteja i cuina, les reparacions de la llar s'assumeix com a tasca masculina. Pel que fa al treball de cura de les criatures, un 47,5% de les dones joves continuen assumint el rol de princi-

pals cuidadores i només el 7,1% dels homes actua d'aquesta manera.

Un altre factor que intervé en la dedicació de les dones i els homes en el treball domèstic i de cura és el nivell d'estudis i el nivell d'ingressos dels membres principals de la llar. Tal com s'observa al gràfic 6, a major nivell d'estudis, menor dedicació al treball domèstic i de cura en el cas de les dones. En el cas dels homes, cal destacar que la variació entre el temps de treball domèstic i de cura entre els homes sense estudis i els homes amb estudis superiors és

de només 10 segons diaris. Aquesta dada reafirma la hipòtesi que els homes no modifiquen la seva dedicació a aquestes activitats amb independència de quines siguin les seves característiques o condicions de vida. Més enllà d'aquesta afirmació, però, tant per homes com per dones, el nivell d'estudis és un factor que implica una menor dedicació a aquestes activitats.

Altres dades com les presentades per Moreno, a partir de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya al 2012,²² apunten que el nivell d'estudis pot ser un factor clau a l'hora d'explicar el temps destinat al treball no remunerat. De fet, per a les dones joves, més nivell educatiu es tradueix en menys hores dedicades a l'àmbit domèstic, en canvi per als homes joves, a més nivell d'estudis més presència en aquestes tasques, tot i que segueix havent-hi diferències en el repartiment total d'aquest tipus de treball.

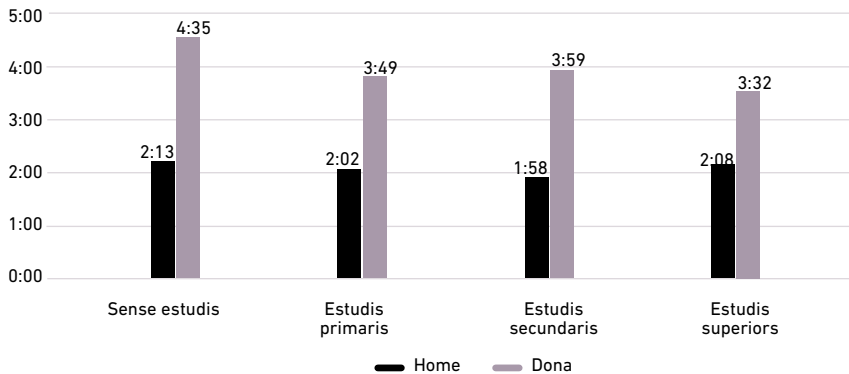
Aquestes dades podrien portar-nos a pensar que l'augment del nivell d'es-

²² MORENO, «Gènere. Una anàlisi de les transicions juvenils des de la perspectiva de gènere».

Les dones acumulen unes pitjors condicions laborals, compten amb una major proporció de contractes parcials i pateixen una bretxa salarial del 23,8%

Gràfic 6

Temps d'activitats de la llar i la família per estudis i sexe a Catalunya, 2011 (mitjana diària en hores i minuts)

Font: Idescat. Enquesta de l'ús del temps, 2011

tudis promou una major sensibilitat per la corresponsabilitat; tanmateix també pot sustentar la hipòtesi que a les llars amb un major nivell d'estudis es pressuposa que es té accés a un nivell més elevat d'ingressos, unes possibilitats econòmiques que sovint es tradueixen amb l'externalització a persones de fora del nucli familiar a canvi d'una prestació econòmica d'aquest tipus de tasques. A les llars amb nivells d'estudis menors es pressuposa que hi ha un nivell d'ingressos més baixos, que impliquen que, en cas d'externalitzar aquest tipus de treballs, es fa

per mitjà de les xarxes informals de solidaritat o per mitjà del suport de la família, materialitzada sovint amb el treball d'una dona.

Les llars que paguen una persona, habitualment una dona, perquè realitzi les tasques de neteja o de cura de la llar, o la cura de criatures o persones grans, acostumen a ser llars on les dones participen activament al mercat laboral formal. Així, es produeix el fenomen de les cadenes globals de cura, on les dones amb possibilitats econòmiques compten amb dones amb

pitjors possibilitats econòmiques que elles per desenvolupar aquest tipus de tasques. Sovint, més enllà del factor «classe social», també intervé la variable «origen», ja que les dones amb més dificultats per accedir al mercat laboral formal són les dones migrades que no disposen de permís de treball i, per tant, aquestes relacions mercantils es donen a l'àmbit de l'economia submergida, on el treball no porta implícits la major part dels drets laborals.²³

Així doncs, es podria pensar que la diferència entre el temps dedicat a llar i família entre homes i dones no s'escurça perquè els homes hi dediquin més temps, o almenys, no en una mesura equivalent al descens del treball domèstic femení, sinó perquè la major part de les tasques no les desenvolupa cap persona del nucli familiar. En aquest sentit, per les dones, el nivell d'estudis i la classe social o l'origen condicionen de manera directa les hores destinades a aquestes tasques, no només a les de la pròpia llar, sinó també al fet d'haver-se de fer càrrec d'aquestes tasques en altres llars.

23 OROZCO, «Diagnostico de la crisis y respuestas desde la economía feminista».

Es tendeix a fer propostes que són pedaços per «fer més fàcil la vida de les dones», sense abordar la qüestió clau de la incorporació dels homes al treball no remunerat

Finalment, cal destacar la relació bidireccional entre la dedicació al treball domèstic i de cura per part de les dones i la dedicació al treball de mercat d'aquestes. Sovint, un dels arguments principals per justificar la menor participació de les dones al mercat de treball —concretada en una major parcialitat, temporalitat, i unes pitjors condicions laborals en general— és que les dones prioritzen la seva dedicació al treball domèstic i de cura per sobre de la seva carrera professional. Els homes, en canvi, no tenen perquè fer aquesta prioritització, ja que disposen de temps per portar a terme tots dos projectes vitals. Aquesta conducta masculina apunta al fet que, segurament les dones tampoc volen escollir entre la família i la carrera professional, però tenen moltes més dificultats per no fer-ho, per l'assumpció de responsabilitats sobre la família que van associades als rols de gènere i per les baixes oportunitats que ofereix per elles el mercat de treball formal.

Respostes als usos dels temps desiguals

Tal com s'ha desenvolupat prèviament, els usos desiguals dels temps generen desigualtats entre homes

i dones, per això, per part d'algunes institucions es comença a introduir en l'agenda pública aquesta temàtica amb l'objectiu de trobar-hi una solució. En un inici va existir la tendència a emmarcar el debat sobre els usos del temps sota el prisma del mercat laboral, així doncs les propostes més conegudes en aquest sentit van ser la durada de la jornada laboral i les actuacions que han promogut la flexibilització de l'horari laboral.²⁴ Per exemple, és conegut el model de Finlàndia del 6+6 o les 35 hores a França.²⁵ Malgrat que són iniciatives per repensar els temps, sovint no plantegen canvis reals en la responsabilitat dels treballs, ja que es continuen plantejant des d'una perspectiva androcèntrica.²⁶ Actualment, a Catalunya s'està treballant per portar a terme una reforma horària. Caldrà que les feministes estiguin atentes per tal que aquesta reforma respongui, més enllà de la lògica productivista, a les necessitats de les

dones de repartir de manera equitativa els temps i els treballs.

A la dècada de 1990 van sorgir polítiques de conciliació de la vida laboral i familiar, aquestes però, solien estar pensades únicament per a les dones i com a manera de donar resposta a la càrrega de treball que tendeixen a suportar, sovint han estat propostes encaminades a que les dones tinguessin treballs a temps parcial o bé estiguessin fora del mercat durant un temps per tal de poder criar als fills, però la realitat és que aquestes opcions tenen una forta implicació tant en la capacitat de promoció dins de les empreses, com en les pensions contributives.²⁷ El problema d'aquest enfocament és que individualitza la problemàtica de la manca de temps de les dones, obviat la relació entre el seu problema i l'estructura social de gènere. Així, es tendeix a fer propostes que són pedaços per fer «més fàcil la vida de les dones» sense abordar la qüestió clau de la incorporació dels homes al treball no remunerat i, per tant, la igualtat efectiva en aquest terreny.

²⁴ TORNOS, «Las políticas del tiempo y el bienestar cotidiano».

²⁵ El model del 6+6 proposa la substitució dels llocs de treball de 8 hores diàries per dos llocs de treball de 6 hores diàries.

²⁶ TORNOS (et al), *Las políticas del tiempo: un debate abierto*.

²⁷ TORNOS, «Las políticas del tiempo y el bienestar cotidiano».

Les iniciatives per repensar els temps sovint no plantegen canvis reals en la corresponsabilitat dels treballs, ja que es continuen plantejant des d'una perspectiva androcèntrica

En aquest sentit s'orienta la demanda de permisos de paternitat iguals i intransferibles. Si bé ens trobem en un marc corresponsable, poc a poc, s'han anat desenvolupant els permisos de maternitat i, en els últims temps, els de paternitat, amb la seva ampliació a un mes.

Més enllà d'una lògica productiva o pensada només en les dones, al sud d'Europa van sorgir les polítiques dels temps, les quals tenen per objectiu canviar l'organització temporal en les societats del benestar, tenint en compte els diversos temps de vida i el benestar quotidià, sota una perspectiva de gènere.²⁸ Algunes de les polítiques que s'han tendit a aplicar, segons Teresa Torns,²⁹ són aquelles vinculades amb la ciutat, és a dir, polítiques urbanes que parteixen de l'àmbit local i tenen en compte la vida quotidiana de les persones i la seva diversitat.

Des d'un àmbit comunitari i, a vegades, institucional han sorgit els bancs dels temps. Aquestes

iniciatives ofereixen un intercanvi d'ofertes i demandes, on s'utilitza com a moneda de canvi el temps, fugint de valors monetaris. Tot i que, no representen una transformació de model del temps a escala global, poden ser espais de canvi. En aquest sentit, encara que poden permetre revaloritzar el treball invisible de les dones. Existeix la possibilitat de continuar perpetuant certs biaixos i valorar de manera diferenciada aquelles tasques que són considerades més importants i les que no. ■

28 BORRÀS (et al), «La incorporación de los hombres en la esfera doméstica».

29 TORNOS, «Las políticas del tiempo y el bienestar cotidiano».

■ Bibliografia

ALONSO, Oriol i DURAN, Mireia. *La flexibilitat de les dones i la rigidesa dels homes en la dedicació al treball domèstic i de cura, Investigació a partir de l'Enquesta d'ús del temps 2010-2011*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2013.

AUTORITAT DEL TRANSPORT METROPOLITÀ. *Enquesta de Mobilitat del Dia Feiner*. Barcelona, 2015.

BALBO, Laura. «La doble presencia.» A BORDERÍAS, Cristina, CARRASCO, Cristina i ALEMANY, Carme. *Las mujeres y el trabajo: rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria, 1994, p. 503-514.

BARBETA-VIÑAS, Marc i CANO, Tomás. «¿Hacia un nuevo modelo de paternidad? Discursos sobre el proceso de implicación paterna en la España urbana». A *Reis*, núm. 159, p. 13-30, 2017.

BORDERÍAS, Cristina. «Tiempos, Trabajos y género, Chapter: Suponiendo ese trabajo lo hace la mujer: organización y valoración de los tiempos de trabajo en la Barcelona de mediados del siglo XIX.» A CARRASCO, Cristina. *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2001, p. 103-128.

BORRÀS, Vicent. «Los tiempos y los trabajos de los hombres». A *Sociología del trabajo*, núm. 73, p. 42-59, 2011.

BORRÀS, Vicent, MORENO, Sara i RECIO, Carolina. «La incorporación de los hombres en la esfera doméstica». A *Sociología del trabajo*, núm. 67, p. 97-126, 2009.

BORRÀS, Vicent, TORNES, Teresa i MORENO, Sara. «Las políticas de conciliación: políticas laborales versus políticas de tiempo». A *Papers*, núm. 83, p. 83-96, 2007.

CARRASCO, Cristina. «La sostenibilidad de la vida humana. ¿Un asunto de mujeres?». A *Mientras Tanto*, núm. 82, p. 43-70, 2001.

CARRASQUER, Pilar (et al). «El trabajo reproductivo». A *Papers*, núm. 55, p. 95-114, 1998.

ELIAS, Norbert. *Sobre el tiempo*. México: Fondo de Cultura Económica, 1989.

IDESCAT. *Enquesta de l'ús del temps: principals resultats*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2012.

LARRAGAÑA, Mertxe. «Contando tiempos y descifrando trabajos en época de crisis». A CARRASCO, Cristina. *Con voz propia: la economía feminista como apuesta teórica y política*. Madrid: La Oveja Roja, 2014, p. 75-97.

MORENO, Sara. «Els usos dels temps a Catalunya». A *Condicions de vida i desigualtats a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Boigil — Editorial Mediterrània, 2008.

MORENO, Sara. «Gènere. Una anàlisi de les transicions juvenils des de la perspectiva de gènere.» A SERRACANT, Pau. *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012. Volum 2. Les diferents vivències de la joventut*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2013, p. 187-216.

NASH, Mary. «Identidad cultural de género, discurso de la domesticidad y la definición

del trabajo de las mujeres en la España del siglo XIX». A DUBY, George i PERROT, Michelle. *Historia de las mujeres en Occidente*. Madrid: Taurus, 1991, vol. 4, p. 585-598.

OROZCO, Amaia. «Diagnòstic de la crisi i respostes des de la economia feminista». A *Revista de Economía Crítica*, 2010.

PATEMAN, Carole. *El contrato sexual*. Barcelona: Anthropos, 1995.

TORNES, Teresa. «Las políticas de tiempo y el bienestar cotidiano». A *Las familias y sus necesidades y retos en el actual entorno social y economico: respuesta de los poderes públicos*. Vitoria-Gasteiz: Ararteko, 2015, pàg. 271-287.

TORNES, Teresa (et al). *Las políticas del tiempo: un debate abierto*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2006.

Exposició itinerant

1837 • 1977

EL VALENCIANISME REPUBLICÀ

Més informació
www.irla.cat/expovalencianisme

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

full de càlcul

Turisme identitari i diversitat cultural a la Unió Europea. Aplicació a Catalunya

vista prèvia >

Triar on viatjar és un cúmul de factors. Un dels elements que més auge està tenint darrerament és el turisme cultural, aquell que està estretament lligat al territori que es visita, aquell especial, irrepetible, aquell que sobrepassa l'uniformisme i busca els trets identitaris per oferir una proposta distingida. Aquest és el camí a desenvolupar.

Laura Foraster

Màster en Estudis Europeus

laura.foraster@gmail.com

El turisme s'ha convertit en el decurs de les darreres dècades en una de les primeres activitats econòmiques a nivell mundial. Tanmateix més enllà del fet econòmic, el turisme té moltes altres implicacions de caire social, ambiental o cultural; es tracta, en definitiva, d'una activitat transversal amb un component humà inherent, plasmat en el moviment i trobada de persones i col·lectius.

És en aquest sentit que l'objectiu principal del treball¹ és analitzar si dins d'aquest escenari la diversitat cultural i la identitat d'un poble pot ser un factor determinant a l'hora de fer una destinació turística més competitiva en el marc d'un món global, i, en concret, d'una UE cada cop més rica en la seva diversitat lingüística i cultural. És en aquest sentit que l'objectiu principal del treball és analitzar si dins d'aquest escenari la diversitat cultural i la identitat d'un poble pot ser un factor determinant a l'hora de fer una destinació turística més competitiva en el marc d'un món global, i, en concret, d'una UE

cada cop més rica en la seva diversitat lingüística i cultural.

Les hipòtesis de partida són que existeixen diferents models de planificació i gestió turística a la UE on la identitat hi juga un paper important i potencia de diferents maneres el turisme, i que les millors pràctiques europees poden ser incorporades a la política turística de Catalunya, on encara hi ha camí per recórrer per tal de mantenir-se com a destinació europea d'excel·lència.

Identitat i diversitat cultural i lingüística

No cal fer gaires indagacions per saber que les llengües i el turisme internacional tenen un vincle forçós, només pel fet que cada destinació té la seva llengua o llengües amb la qual es troba el visitant quan hi arriba i que sovint és diferent de la pròpia. Aquesta diferència lingüística, lluny de ser un obstacle pel turisme, es converteix sovint en un valor afegit de diferència lingüística i cultural que els visitants valoren a l'hora de conèixer altres cultures, ja que l'idioma forma part de la iden-

titat de la destinació i, si s'articula degudament, forma part del seu model turístic.

Aquesta identitat és important per a la destinació turística perquè imprimeix autenticitat, singularitat i originalitat donant lloc a un turisme diferencial, més atractiu i de qualitat. Així doncs, l'ús de les llengües com a actiu turístic va encaminat cap a la projecció de la identitat dels pobles i la promoció del patrimoni cultural. En el cas que ens ocupa, el principal factor de preservació, recuperació i ús del patrimoni cultural a Catalunya durant els darrers anys ha estat la creixent consideració dels béns culturals com recurs turístic.

El patrimoni, com diu el professor de gestió i patrimoni Jordi Tresserras,² tant el tangible com l'intangible, com a forma d'expressió de la identitat, s'ha convertit en un tret diferenciador i distintiu de les destinacions turístiques davant la globalització, d'aquí el fet que en moltes destinacions s'hagi produït aquest canvi de

1 Aquest article és una síntesi del treball realitzat al 2009 «Turisme identitari i diversitat cultural a la Unió Europea».

2 TRESSERRAS, «Turisme i sostenibilitat cultural. Identitat(s), marca i destinacions turístiques. Límits i riscos dels models turístics».

Dins d'un món global, el progrés econòmic i social d'un país es basa cada vegada més en l'habilitat de mostrar-se i projectar-se com a quelcom diferent, singular i atractiu

mentalitat. Aquest patrimoni és la suma d'elements distintius, amb una important càrrega simbòlica i amb una base tradicional que és l'essència dels valors identitaris, els quals són dinàmics i canviants, especialment els associats al patrimoni intangible.³ Aquest intangible és sens dubte la parcel·la més fràgil i desconeguda de les societats, essent però la que de manera més contundent les dota de singularitat i atractiu, orgull propi i encís pel visitant.⁴

Però aquests reptes es van assolint de mica en mica i així, com diu Joan Pujolar,⁵ dins les modalitats de turisme existents, el turisme cultural creix, tant a Catalunya com a la resta del món i és realment un actiu econòmic amb perspectiva de generar nombroses oportunitats de negoci en el futur.

3 Segons la UNESCO corresponen a la categoria de manifestacions de patrimoni cultural intangible les tradicions i les expressions orals, les arts de l'espectacle, les pràctiques socials, els rituals i les festivitats, els coneixements i les pràctiques relacionades amb la naturalesa i l'univers, com també les tècniques pròpies de l'artesanía tradicional.

4 ANDRÉ, «Los intangibles en el turismo de ciudades».

5 PUJOLAR, *Llengua, cultura i turisme. Perspectives a Barcelona i Catalunya*.

També és doncs en aquest marc on la llengua pot ser un component important d'aquesta oferta única i diferenciada que identifiqui Catalunya, com altres destinacions, de cara als visitants.

Turisme i identitat: un binomi indissociable

Si una cosa ens ha quedat clara fins ara és que dins d'un món global, el progrés econòmic i social d'un país en totes les seves vessants es basa cada vegada més en l'habilitat de mostrar-se i projectar-se com a quelcom diferent, singular i atractiu. La possibilitat de competir ja no ve donada exclusivament per oferir preus baixos com passava anteriorment, ni per l'oferta de sol i platja —al que també s'anomena com «marca blanca»—, ni tan sols per la qualitat —això ho estan fent molt bé els nous mercats turístics, com Dubai—, sinó per mitjà de l'originalitat i l'autenticitat, per competir cal ser diferents.

Aquesta diferència és la pedra angular del turisme basat en la identitat, en allò que és inherent a un territori i una societat, i només a aquells. En el paisatge, en el llegat, en el capital

cultural que es pot oferir. Aquest turisme, com diu Roger Carter,⁶ consultor en turisme, no és el de les grans multinacionals on no importa on siguis, sinó un turisme que s'ha de realitzar enfortint els petits i mitjans empresaris, animant la població d'arreu del territori a ser emprenedora en el turisme, a muntar els seus petits allotjaments i productes. Això a Catalunya és del tot favorable, ja que l'economia catalana està basada en un teixit empresarial fonamentalment de petites i mitjanes empreses que vinculen el seu negoci amb el territori.

Aquesta diferència s'ha de saber traslladar al mercat, mitjançant l'articulació d'una oferta de productes originals, diferenciats, únics, que podríem incloure dins el concepte anomenat de «luxo intel·ligent».

L'aplicació d'aquesta estratègia de diferenciació de producte és la que estructura l'economia de la identitat i que se sustenta en tres principis:

6 Roger Carter és Director General de Team Tourism, consultora escocesa en turisme. CARTER, «Catalunya ha d'oferir un turisme basat en la identitat».

El turisme és sens dubte una de les activitats clau per a la construcció d'una economia de la identitat, ja que permet la projecció internacional i la generació d'activitat econòmica

- a) Buscar aquells trets que realment ens defineixen com a diferents, la majoria d'ells intangibles o immaterials, i que constitueixen l'imaginari i la imatge que volem projectar.
- b) Tangibilitzar-los a través de la creació de productes o serveis.
- c) Desenvolupar una estratègia de màrqueting al seu voltant que permeti una promoció i un posicionament potent.

El turisme és sens dubte una de les activitats clau per a la construcció d'una economia de la identitat, ja que permet d'una banda la projecció internacional de l'imaginari vinculat a aquesta diferenciació com a valor afegit i d'altra banda, la generació d'activitat econòmica en primera instància, però també la seva extensió a d'altres branques de l'economia, de nou fonamentades en la singularitat, a través dels seus importants efectes multiplicadors.

A la vegada, aquesta identitat és la clau de volta per al posicionament competitiu de les destinacions turístiques en el nou escenari mundial, amb una competència creixent, i una demanda cada vegada més madura

i amb més informació, que cerca vivències, experiències i emocions basades en la singularitat de l'indret que es visita.

Part d'aquesta estratègia passa també per ser capaços d'explicar la identitat, interpretar-la, atansar-la al consumidor —que sovint, en primer terme, serà local i de proximitat—, com a part de la seva posada en valor. El producte que cal «vendre», explicar, projectar, és, en el cas que ens ocupa, Catalunya, la nostra gent, els nostres creadors, els nostres artistes, la nostra història, la nostra llengua i tots els elements que ens distingeixin.

Per assolir aquest turisme basat en l'atracció i en la promoció desacomplexada de la pròpia identitat, com ho fan els països avançats d'Europa, es necessita que el patrimoni natural, històric i cultural estigui endreçat. Calen bones polítiques d'ordenació del territori, urbanístiques i de patrimoni, i de suport a la cultura tradicional i popular.

L'economia de la identitat és una aposta per un turisme de qualitat, orientat, amb demanda segmentada

i, alhora, desestacionalitzat i sostenible.

Cal parar especial atenció en aquest concepte de sostenibilitat, que és fonamental a l'hora de treballar la planificació territorial i social del turisme a les destinacions, i per suposat, a Catalunya. L'aposta del nostre país per un turisme sostenible es basa en el treball simultani en les tres vessants de la sostenibilitat marcades en la Cimera de la Terra a Rio de Janeiro del 1992: la mediambiental, l'econòmica i la social —incloent aquesta de forma destacada els aspectes culturals, tant tangibles com intangibles. Així, tal com recomana l'Organització Mundial del Turisme (OMT), l'aposta pel turisme sostenible es basa en tres eixos fonamentals:

- a) La preservació i l'ordenació dels usos del territori.
- b) El desenvolupament econòmic integral.
- c) La potenciació dels aspectes identitaris i la seva posada en valor.

Aquesta identitat inclou elements tangibles com són el paisatge o els

Europa va tendint al model de turisme de la identitat, en el qual la identitat esdevé no només un fet diferencial sinó que pot convertir-se en un instrument per generar desenvolupament

monuments històrics, i intangibles com són els estils de vida darrere dels quals hi ha generacions senceres, històries de vida, de persones i de pobles, i també mitologia. La identitat social, cultural i gastronòmica posada en valor és el que podem «explicar» al món. El primer que cal per aconseguir-ho és tenir autoestima com a poble, aprendre a valorar el que és propi; i paradoxalment, això molt sovint ho fem per primera vegada a través de la mirada del turista.

Turisme d'identitat a la UE

Malgrat que Europa es caracteritza per ser un centre de turisme cultural i haver atret al llarg dels anys aquest tipus de turisme, la materialització de les polítiques de turisme cultural específiques es pot titllar com a mínim de recent. No obstant això, aquestes neixen amb un gran dinamisme i amb una característica comuna a totes elles: emergeixen de baix a dalt⁷ i sovint sorgeixen de processos afectats per conflictes

entre parts amb identitats marcadament fortes i diferenciades —com és el cas d'Escòcia amb Anglaterra, el de Baviera amb Alemanya, el de Flandes amb Valònia o el de Catalunya amb l'Estat espanyol, entre d'altres. Tot i que analitzem com s'aplica aquest tipus de models en nacions sense estat, perquè ens facilita la comparació amb Catalunya i perquè és en aquest nivell territorial que la identitat adquireix més sentit, també existeixen models de turisme identitari a nivell estatal o de grans regions. Els models subestatals acostumen a tenir un ampli abast territorial, amb una implicació de diversos i diferents agents del territori, tot i que amb formes d'actuació molt dispars i diverses que sovint comporten un elevat grau de creativitat.

Val a dir que certament queden moltes pràctiques i models de turisme tradicional a Europa, però el que s'observa de l'anàlisi és que el vell continent va tendint cada vegada més al model de turisme d'identitat, en el qual aquest element esdevé no només un fet diferencial sinó que pot convertir-se en un instrument per generar desenvolupament.

Per a tots els models existents és important que destaquem que el turisme d'identitat no està només vinculat al passat, també està vinculat a la contemporaneïtat. És una suma de tradició i modernitat.

El marc institucional i accions de la UE respecte al turisme

La referència més rellevant que cal donar sobre el marc institucional del turisme a la UE és que el turisme s'esmenta una sola vegada en el Tractat de la Comunitat Europea⁸ com una activitat que pot ser objecte de «mesures», però no és concebuda com una política o competència de la UE. Tot i així, la UE té competències per adoptar mesures amb l'objecte d'assegurar un funcionament eficaç del mercat interior, inclòs el sector turístic.⁹

Així doncs, ens trobem davant d'un punt de partida poc definit a nivell teòric, però amb una altra realitat a nivell pràctic, ja que el sector turístic es troba en la intersecció de

7 ANDRÉ, «Referents d'èxit del turisme cultural en l'àmbit internacional».

8 Article 3 del Tractat CE.

9 Article 95 del Tractat CE.

La competitivitat i la sostenibilitat del turisme esdevenen peces claus que cal considerar a l'hora de dissenyar altres polítiques com poden ser la de transports o la d'innovació i coneixement

nombroses polítiques comunitàries que tenen un impacte considerable en la seva eficàcia i la seva capacitat per contribuir al creixement, a l'ocupació i a la cohesió social i territorial.

L'anunciada pèrdua de quota d'Europa, dins del mapa turístic establert per part de l'OMT, la creixent competència, els reptes de la indústria i l'activitat, així com la maduresa de moltes destinacions europees, l'ampliació de la UE i els nous equilibris, els canvis sociodemogràfics i la creixent consciència respecte a les qüestions relatives a la sostenibilitat, han obligat a l'adaptació a un nou escenari, per part de destinacions i empreses.

Conscients d'aquests riscos, les institucions europees i sobretot la Comissió Europea, van començar a treballar per tal de resoldre aquestes mancances i per dotar de contingut i de coherència a nivell europeu una política tan transversal com és la del turisme, que es demostra en aspectes com la competitivitat i la sostenibilitat del turisme esdevenen peces clau que cal considerar a l'hora de dissenyar altres polítiques comunità-

ries com poden ser la de transports, la regional o la d'innovació i coneixement.¹⁰

El model català

Catalunya és la principal destinació turística de l'Estat, de la Mediterrània i una de les principals d'Europa. Amb una població de 7'5 milions d'habitants Catalunya rep anualment 18 milions de turistes estrangers¹¹ i el turisme representa un 12% del PIB del país aproximadament.

Catalunya disposava de més de 834.000 places d'allotjament el 2015. Segons les dades de l'Eurostat, l'oferta turística catalana de 2014 representava un 22,2% del total de la de l'Estat espanyol, i un 2,5%, del de la UE.¹²

Pel que fa a la vessant del turisme que ens ocupa, hem de destacar que el turisme cultural és un fenomen emergent pel qual Catalunya està especialment ben dotada. L'interès

creixent dels turistes per aprofitar les seves visites a nous indrets per a conèixer també les seves tradicions culturals, el seu patrimoni artístic i arquitectònic, la seva història... requereix que les destinacions turístiques es preparin per atendre aquesta demanda d'una manera àmplia i eficaç. L'oferta de turisme cultural —o de cultura vinculada al turisme— constitueix, d'altra banda, un mecanisme idoni per facilitar la descoberta de la identitat pròpia de Catalunya. El turisme cultural abraça patrimoni —edificis singulars, museus, jaciments arqueològics...— i activitats —exposicions, concerts, teatre...—, però el seu abast va molt més enllà. En aquest sentit, també podem entendre com a turisme cultural fenòmens com:

- Els paisatges culturals i les rutes que s'hi dissenyen —el vi, els castells medievals, els monestirs, els càtars, el gòtic...
- Les festes populars i tradicionals —diades castelleres, aplecs, celebracions d'origen religiós— o de nova creació —festa de l'aire, de la natura— i les fires locals.
- L'oferta gastronòmica —des d'activitats d'àmplia difusió, com les jor-

10 ANDRÉ, «El turismo en la Unión Europea».

11 Idescat 2016.

12 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Turisme».

Catalunya és la principal destinació turística de l'Estat, la Mediterrània i una de les principals d'Europa

nades lligades als calçots, el xató, les garroines, els pèsols, els bolets, els cargols... fins a l'excel·lència i el prestigi de certs restaurants i cuiners.

Així, reprenent aquest darrer punt, existeix un acord generalitzat al voltant de la rellevància de l'oferta gastronòmica, que és un dels punts forts de l'oferta turística catalana. També cal destacar el prestigi dels grans xefs catalans arreu del món, l'existència de productes agroalimentaris d'alta qualitat i, en definitiva, una oferta cultural molt àmplia, rica i variada.

El model escocès

Escòcia compta amb gairebé 5,3 milions d'habitants. Rep anualment 2,7 milions de turistes estrangers i el turisme representa un 5% del PIB del país, aproximadament.¹³

Abans d'entrar al detall de l'estratègia seguida per Escòcia en relació amb el turisme, cal emmarcar la

importància d'aquestes polítiques per aquest país, ja que, com diu l'estudi realitzat per Pujolar,¹⁴ el Govern escocès considera el turisme com la seva indústria principal. Paisatge i història són els elements clau en la seva oferta i també han començat a desenvolupar-ne els aspectes lingüístics. El seu pla estratègic subratlla la necessitat de tenir capacitat de lideratge i actituds emprenedores per desenvolupar el producte i per innovar, innovació que sobretot està centrada en el client.

Una recerca del web de referència del turisme escocès, VisitScotland,¹⁵ mostra que el tipus de vacances que seran demandades d'ara endavant seran aquelles relacionades amb:

- Interessos amb turisme de salut i tot el que estigui relacionat a un bon estat de salut.
- La utilització de les vacances com a recompensa personal o experiència de benestar individual.
- L'interès en ampliar l'educació i els coneixements —major deman-

da per vacances relacionades amb la història i la cultura.

Aquest darrer tipus de vacances és el que ens incumbeix a nosaltres a l'hora d'estudiar el potencial del turisme d'identitat.

L'ambició del Govern escocès és mantenir-se a un bon ritme de competitivitat seguint les tendències globals al llarg dels propers anys. Però és vital assolir aquesta fita de manera perllongada, és a dir, amb sostenibilitat social, econòmica i mediambiental. El creixement turístic no es pot obtenir a costa del medi ambient, la cultura i les comunitats i identitats locals. La clau per fer-ho és que el turisme creixi en valor més ràpid que no pas en volum.

A partir d'aquesta conclusió, veiem que els objectius que marca l'estratègia turística del Govern escocès i els del català són similars. Sostenibilitat, qualitat i innovació, són elements comuns que tenen en compte els seus plans estratègics.

Un bon exemple de la bona manera que tenen a Escòcia de treballar els productes turístics respectant sem-

¹³ Veure «Economy of Scotland» a <www.en.wikipedia.org>.

¹⁴ PUJOLAR, *Llengua, cultura i turisme. Perspectives a Barcelona i Catalunya*.

¹⁵ Veure <www.visitscotland.com>.

pre, tant l'entorn natural i el medi ambient, com els diferents conceptes que engloben la identitat del país, és el tractament que fan del turisme de golf. Escòcia és el bressol i casa del golf. Disposa de les condicions climatològiques apropiades per la creació i el manteniment de camps de golf i és destinació líder a Europa. Al voltant del golf s'empaqueta la resta de l'oferta i es venen la resta d'atrac-tius del país, mitjançant productes singulars. L'oferta complementària a Escòcia és variada. Destaca la gastronomia, l'oferta d'entreteniment, esdeveniments artístics, culturals, la posada en valor de patrimoni històric i cultural, mitjançant visites guiades i teatralitzades i l'oferta esportiva.

Aquest aspecte és diferent a Catalunya, ja que l'oferta de golf no és tan àmplia, ni serveix d'eix vertebrador de l'oferta turística com passa en el cas d'Escòcia.

Observem que l'estratègia escocesa està més enfocada cap a la promoció de la innovació i l'emprenedoria del sector turístic que no pas la catalana. També veiem, paradoxalment, que el tema de la identitat i la diferenciació com a atractiu turístic no està espe-

cíficament esmentat en l'estratègia escocesa. Segurament això és així perquè és un tema inherent al turisme escocès que es treballa des de fa molts més anys o perquè tampoc no tenien altres opcions a explotar de cara a la captació de turistes —com va ser el cas del sol i la platja a Catalunya— i, per tant, ja és un model de turisme d'identitat més madur.

A banda de l'anàlisi de l'estratègia del Govern d'Escòcia pel que fa a la política turística, entrarem a comentar les entrevistes realitzades a Escòcia amb diferents autoritats del país. En primer lloc, destacaria el missatge i l'enfocament del ministre responsable de turisme, Jim Mather,¹⁶ que demana que el sector prengui responsabilitats, que assumeixi la iniciativa. Ja que el Govern no ho pot resoldre tot, el sector s'ha d'adaptar a la demanda. Per la seva banda, el que ha de fer el Govern és facilitar-los les eines per tal de fer-ho. El ministre creu que, en l'àmbit del turisme, Catalunya i Escòcia tenen en comú la vessant de

la gastronomia,¹⁷ que tots dos països volen potenciar en el marc del turisme d'identitat —en el cas d'Escòcia el producte més destacat d'aquest àmbit són les rutes del whisky que estan molt ben treballades i organitzades per regions com a producte.

L'entrevista amb VisitScotland va ser molt productiva i interessant. Philip Riddle, director executiu de VisitScotland, i Marco Truffelli, Director del web Visitscotland.com, van presentar la seva estratègia com a agència de màrqueting.

El que volen és que el turista, faci el següent cicle: mirar / reservar / viatjar / estada / explicar / mantenir el contacte. Per aconseguir això treballen organitzats en quatre divisions:

- a) Autenticitat, que és la que equivaldria al que hem anomenat fins ara diferenciació. —capitalitat cultural, patrimoni o noves experiències.
- b) Marca —que s'assimili a dramatisme, humanisme i persistència en el temps amb el patrimoni.
- c) Exploradors —en aquesta divisió fan recerca.

¹⁶ Jim Mather ha estat ministre escocès de Turisme, Empresa i Energia entre el 2003 i el 2011, a més de diputat al Parlament escocès.

¹⁷ Veure <www.eatScotland.com>.

La identitat és important per a la destinació turística perquè imprimeix autenticitat, singularitat i originalitat donant lloc a un turisme diferencial

d) Publicitat —ofereixen el valor afegit en els seus eslògans «A perfect day in Scotland».

En aquesta entrevista també destaquen que el whisky és el producte principal que es promou conjuntament, ja que es dona una situació desigual entre les marques més conegudes —per exemple Glenfiddish— i d'altres de totalment desconegudes.

Pel que fa a l'entrevista conjunta amb la presidenta de The National Trust of Scotland,¹⁸ Shonaig McPherson, i el director executiu de Historic Scotland,¹⁹ John Graham, dues entitats privades amb l'objectiu de protegir el patrimoni històric i natural del país, cal admetre que serveix per veure elements bàsics del model escocès que no són aplicables d'entrada a Catalunya per la concepció en què neixen.

Per exemple, el National Trust gestiona recursos procedents de la ciutadania i l'administració —donacions,

subvencions, llegats— i és propietària de les instal·lacions i immobles emblemàtics que articula en producte turístic cultural. Té moltes propietats de caire diferent —castells, illes, 76.000 hectàrees de camp i paisatge, jardins o dos camps de batalla.²⁰

Totes les seves propietats tenen una importància històrica o natural per al país i per això aquesta associació s'encarrega de facilitar-ne l'accés al públic i de millorar-ne la comprensió i el seu significat. Aquesta tasca és molt important a l'hora de reforçar la identitat d'aquesta nació i de treballar pel turisme d'identitat. Ara bé, la dada més rellevant és que compten avui en dia amb 366.000 membres que fan aportacions voluntàries. Hi ha coses inherents a la cultura d'un poble que són impossibles d'importar, i aquesta n'és una. A part d'aquestes donacions, els ingressos més importants pel manteniment d'aquestes propietats arriben de les cases que lloguen per vacances en latifundis de la seva propietat i del marxandatge. La majoria d'inversions que duen a terme els acaben generant beneficis i pel que fa a les donacions, tenen un equip de cap-

tació de fons que fa una tasca molt eficaç.

Tenen programes d'educació i d'aprenentatge i potencien la vessant d'interpretació i la captació d'interès de la joventut, un mercat potencial que cal treballar bé perquè és el futur del país. Les seves actuacions principals són: conservació, educació, promoció de la comunitat de membres de l'associació, promoció del voluntariat, foment de la participació i coneixement de la societat civil, atracció de turistes, venda de productes artesans i activitats vives a l'entorn del patrimoni. També s'hi introdueixen elements tan diversos com fauna i flora, recuperació de dunes, vida de celebritats —literàries, personatges històrics—, batalles i fets històrics i formes de producció artesanal.

De cara al futur, tant Historic Scotland com el National Trust for Scotland creuen que els queda pendent treballar i invertir molt més en interpretació, ja que consideren que cal explicar bé les històries del passat per tal de sentir l'autenticitat del lloc i explicar a la gent com s'ha pogut conservar aquell element

18 Més informació a <www.nts.org.uk>.

19 Més informació a: <www.historic-scotland.gov.uk/>.

20 Més informació a: <www.nts.org.uk>.

És clau la construcció de símbols i discursos turístics a partir d'elements intangibles basats en l'orgull nacional, com ara episodis històrics

patrimonial que se'ls presenta. Aquí podem trobar un punt en comú amb Catalunya i la posada en valor i la comercialització del patrimoni tangible i intangible.

Totes aquestes institucions, acompanyades per un bon pla estratègic, han aconseguit canviar el model de turisme a Escòcia. Com diu Roger Carter «a Escòcia, fa anys, el turisme era d'anglesos que s'estaven dues setmanes visitant tot el país en cotxe. Ara venen turistes que s'estan un parell de dies a Edimburg. Però hem aconseguit que també visitin la resta del país. Com els hem portat a les Highlands? Apostant per un model basat en experiències autèntiques, que els turistes vagin més enllà dels quatre llocs més coneguts». A més, com hem pogut observar per la descripció de les diferents institucions que intervenen en el sector, Carter destaca que «és important la implicació de la població local en les activitats i esdeveniments».²¹

Del cas escocès que acabem de veure, com opina Francesc Iglés-

es,²² sorprèn la concepció viva del patrimoni, ja que obre les portes de castells i palaus a actes, convencions i turistes com a forma de valorització patrimonial. Tanmateix, és clau la construcció de símbols i discursos turístics a partir d'elements intangibles basats en l'orgull nacional, com ara els episodis històrics, activitats relacionades i fets, llocs i personatges de diversa naturalesa.

Catalunya vs. Escòcia, anàlisi comparada

Pel que fa a Catalunya com a destinació turística segons el Pla Estratègic de Turisme de Catalunya (PETC) vigent en el moment de l'estudi,²³ les seves principals fortaleeses són la diversitat, el paisatge, la situació geogràfica, la forta personalitat i identitat, i el clima favorable. Les principals debilitats són la manca de model i de planificació turística, la falta de diàleg entre professionals, i entre públic i privat, la dispersió de

la inversió en promoció, i l'excessiva dependència del model tradicional de sol i platja —val a dir que, algunes d'aquestes debilitats ja han estat encarrilades amb actuacions fetes d'ençà de l'elaboració del PETC. Entre les oportunitats detectades de Catalunya com a destinació turística, destaquen posar en valor els atractius del país i la desestacionalització i fragmentació de les vacances per part de la demanda. En relació amb les amenaces, la més important és la competència basada en el preu, seguida per la degradació de les destinacions madures i les destinacions emergents.

En relació amb Escòcia, les principals fortaleeses que s'identifiquen en el seu Pla estratègic vigent en el moment de l'estudi²⁴ són la crida per visitar una destinació distintiva, productes de qualitat i produïts de manera natural, entorn natural ben preservat, distinció cultural, hospitalitat natural dels escocesos. Les seves debilitats són una temporada turística curta i els conseqüents problemes per reinvertir en la mi-

21 ESQUERRA NACIONAL, Entrevista a Roger Carter, p. 3-11.

22 IGLÉSIES, «Identitat i turisme: l'aliança estratègica».

23 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Pla Estratègic del Turisme a Catalunya 2005-2010».

24 SCOTISH EXECUTIVE, «A new strategy for Scottish tourism».

Catalunya té un bon clima i no hi pot renunciar del tot, tot i que tampoc s'hi pot recolzar exclusivament com havia estat fent durant anys

llora de la qualitat del producte, i del servei —especialment si aquesta es compara amb els competidors més directes—, manca d'habilitats de direcció entre els empresaris, preus elevats comparats amb els competidors. Entre les oportunitats que es detecten hi ha un increment en les sortides curtes de cap de setmana, un interès creixent en les vacances amb activitats i també culturals, la tendència cap a les compres de vacances «verdes i mediambientals», increment de conferències de negocis tant a nivell domèstic com a nivell internacional, i gran augment a nivell mundial de l'ús de noves tecnologies. Per últim, les principals amenaces són l'impacte de les sortides curtes de cap de setmana en les àrees del territori més remotes, la tendència dels residents al Regne Unit de passar les seves vacances a l'estranger, i la competència per captar el turisme de sortides curtes i de cap de setmana per part de la resta de destinacions a l'estranger. Veiem que també queda reforçada l'aposta per un model de turisme identitari.

A nivell general, tot i les incerteses d'un món en canvi constant, hi ha elements suficients per considerar

que, davant de les possibles amenaces globals com poden ser el canvi climàtic, la crisi energètica, la manca de disponibilitat d'aigua, etc.; també existeixen importants oportunitats per al turisme de Catalunya i d'Escòcia derivades d'aquests mateixos fenòmens globals. Ho són: l'increment de viatges i de viatgers i l'ampliació dels mercats emissors, tant des de nous països com des de nous segments de demanda; la major accessibilitat del territori gràcies a la millora de les comunicacions ferroviàries, aèries i marítimes; l'interès creixent per experiències turístiques que fugin de la monotonia i, per tant, la revitalització de l'atractiu dels llocs amb personalitat pròpia; la capacitat d'oferir una destinació amb un alt nivell de seguretat i de prestacions en tots els ordres.

Diagnosi d'aplicabilitat a Catalunya

Segons deia el conseller d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya entre el 2004 i el 2010, Josep Huguet a una entrevista que li van realitzar, ens queda molt per fer en relació amb Escòcia. El motiu pel qual anem endarrerits

respecte Escòcia, segons Huguet, és perquè ells havien de jugar aquesta carta de la identitat perquè el clima del país és dolent. En canvi, Catalunya té bon clima i no hi pot renunciar del tot, tot i que tampoc no s'hi pot recolzar exclusivament com havia estat fent durant anys. La part del model escocès que és aplicable a Catalunya és la d'afavorir els intangibles, els productes culturals, els productes artesans, la música i els mites convertits en producte turístic —com el monstre del llac Ness. A Catalunya, sense renunciar als avantatges del clima, s'ha de donar més suport als temes d'identitat.

L'exdirector de Turisme de Catalunya, Ignasi de Delàs, creu que a Catalunya s'ha treballat molt la identitat, però que ara ens falta treballar la qualitat, cal prestar també valor afegit en aquest sentit. Les rutes gastronòmiques a Catalunya, com a seqüència organitzativa del producte gastronòmic, són minses. Existeix en iniciatives locals, però no existeix una iniciativa de país com és el cas d'Escòcia. A més, recorda, Catalunya no és Escòcia, on les iniciatives són més senzilles d'organitzar, ja que tot gira entorn els nuclis de Glasgow

i Edimburg. A Catalunya el pes de cada territori és molt més important.

Segons l'exsubdirector de Programació del Departament de Turisme, Jaume Font, a Escòcia la recuperació històrica de la identitat és un moviment popular, és la societat civil que l'ha promoguda, i això no és així a Catalunya, per tant, ja des d'un punt de partida, veiem que són dos models basats en una realitat molt diferent. També creu que a Catalunya falta gent que comercialitzi els productes dels quals disposem i això a Escòcia està molt ben treballat.

El professor Jordi Tresserras diu que a Escòcia el pes de la identitat juga molt a l'hora de triar-la com a destinació de vacances, però a Catalunya encara no és així, encara predomina el preu i el valor afegit, així com les destinacions especialitzades —turisme familiar, de festa, de parcs temàtics com Port Aventura. Tresserras, com en Font, creuen que hi ha molt recurs potencial i poca posada en pràctica, està poc aprofitat. Caldria innovar sumant la cultura del passat amb la cultura del present com han fet a Escòcia per exemple amb l'Edinburg International Festival.

Això avui en dia es fa més a Barcelona, però a Catalunya encara tenim un territori més pensat en el ciutadà que no pas en el turista.

En definitiva, a Catalunya encara cal millorar el valor afegit que proporcionem als turistes quan ens visiten, sobretot en matèria de turisme d'identitat queda molt per fer comparat amb l'organització, la creació de producte i la comercialització que tenen a Escòcia. Des de Catalunya es poden estudiar alguns aspectes del model escocès, però això no vol dir que puguin tenir aplicació en el model català, com per exemple:

- El tractament i la preservació del patrimoni.
- El patrimoni en mans de la propietat privada.
- El rol del National Trust.

La promoció del whisky com a marca conjunta seria molt difícil a Catalunya amb les rutes del vi i del cava, tot i que és un bon model a estudiar si mai es plantegés la seva aplicació a nivell català.

Escòcia treballa molt més que Catalunya el mercat del turisme de pro-

ximitat, però no tanca les portes al turisme estranger i per això comparteix objectius amb Catalunya. Queda clar però, que tots dos prioritzen la cultura d'emprenedoria i innovació —tot i que Escòcia ho fa amb més insistència en el seu pla estratègic que Catalunya— i que el repte i la filosofia principal que tenen en comú és el desenvolupament sostenible de tots dos models de turisme identitari.

Conclusions

La materialització de les polítiques de turisme cultural específiques a diferents destinacions d'Europa és recent, i més recent encara és el concepte de turisme d'identitat. No obstant, aquestes polítiques neixen amb un gran dinamisme i amb una característica comuna a la majoria d'elles: emergeixen de baix a dalt i sovint sorgeixen de processos afectats per conflictes entre parts i com a resposta a la necessitat de diferenciació en una societat globalitzada i de respecte per la diversitat cultural.

Així, tots aquests models comparteixen la premissa que el turisme és un fenomen sociològic de gran impacte

en la societat. També tenen en comú el fet de considerar la diversitat lingüística i cultural com a factor clau per potenciar la identitat dels pobles i, finalment, a tots ells la teoria posada a la pràctica els ha demostrat que, si parteixes d'un model turístic ben organitzat i amb una estratègia, aquesta identitat esdevé un fet indissociable al turisme i fonamental de cara a ser una destinació competitiva, especialment dins el context d'un món globalitzat.

En un món global, el progrés econòmic i social que comportarà el turisme a la zona de destinació està basat, i seguirà estant-ho per molt de temps, en l'habilitat de mostrar-se i projectar-se diferent, singular i atractiu. Per competir cal ser diferent i això ens porta al model de turisme identitari pel qual s'ha apostat en aquest treball.

Com a resum, podríem dir que Catalunya és una gran potència turística receptiva, molt ben dotada a nivell de recursos culturals i identitaris, que es troben en procés d'ordenació en forma de producte turístic.

Una línia de futur en la qual cal invertir per part de les destina-

cions turístiques analitzades és la de la interpretació de la història, aquesta és una feina molt important per tal de reforçar la identitat d'un poble.

Tot i així, hi ha un punt de partida del model escocès que de moment és difícilment exportable a Catalunya i que és la base on aquest es fonamenta. Es tracta del fet cultural i el sentiment d'orgull i de propietat dels escocesos respecte el seu patrimoni que fa que gairebé tot escocès sigui membre d'una de les associacions que posen en valor i cuiden aquest patrimoni i facin donacions per contribuir a la seva conservació. A Catalunya la realitat és ben diferent i majoritàriament són les entitats públiques les que han de vetllar i conscienciar el ciutadà per la preservació del patrimoni. ■

■ Bibliografia

ANDRÉ, Marien. «Referents d'èxit del turisme cultural en l'àmbit internacional». Ponència presentada al seminari «L'Aposta pel Turisme Cultural» organitzat per la Fundació Josep Irla. Vic, 2005. Document inèdit.

ANDRÉ, Marien. «El turismo en la Unión Europea». A *Anuario AECIT El Turismo en España*. Madrid: Editorial Fundación Ramon Areces, 2005.

ANDRÉ, Marien. «Los intangibles en el turismo de ciudades». A Ponència a les *Jornadas de Turismo Cultural*. Màlaga: Feria Internacional de Turismo Cultural, 2007.

IGLÉSIES, Francesc. «Identitat i turisme: l'aliança estratègica». A *Eines*, núm. 3, p. 133-143, 2008.

IGLÉSIES, Francesc. «Catalunya ha de basar la seva oferta en el turisme d'identitat». A *Esquerra Nacional*, núm. 98, p. 6-7, 2008.

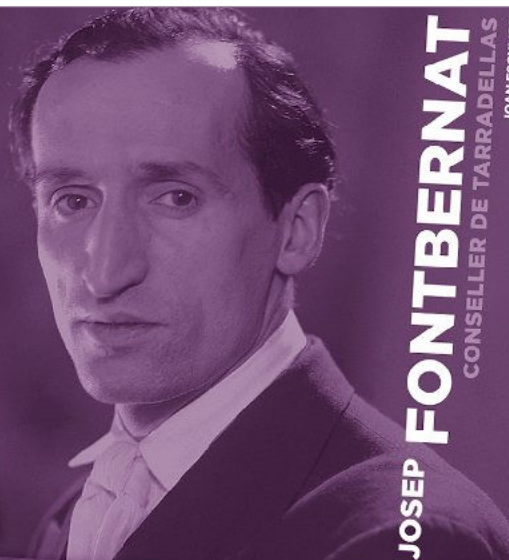
PUJOLAR, Jordi. *Llengua, cultura i turisme. Perspectives a Barcelona i Catalunya*. Barcelona: Turisme de Barcelona, 2006.

SCOTTISH EXECUTIVE. *A new strategy for Scottish Tourism*. Edinburgh, 2000.

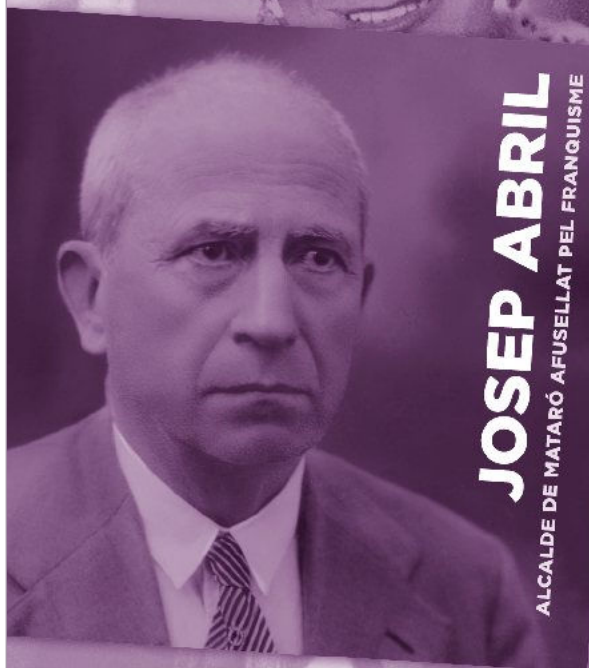
TRESSERRAS, Jordi. «Turisme i sostenibilitat cultural. Identitat(s), marca i destinacions turístiques. Límits i riscos dels models turístics». A *DCIDOB*, núm. 93, 2006.

AURORA BERTRANA
UN ESPERIT LLIURE I COMPROMÈS

JOSEP FONTBERNAT
CONSELLER DE TARRADELLAS
JOAN ESCULIES

JOSEP ABRIL
ALCALDE DE MATARÓ AFUSELLAT PEL FRANQUISME
MARGARIDA COLOMER

MARIA DOLORS BARGALLÓ
FEMINISTA I PROPAGANDISTA D'ESQUERRA
BETSABÉ GARCIA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BIOGRAFIES POLÍTIQUES

www.irla.cat/publicacions

arxiu

Els Catorze Punts de Woodrow Wilson

[vista prèvia >](#)

El dret a l'autodeterminació és un principi recollit a la Carta de les Nacions Unides de 1945. Però no era la primera vegada que aquest dret era plantejat a nivell internacional. Enmig de la Primera Guerra Mundial el president nord-americà Woodrow Wilson va enumerar catorze punts sobre els quals s'havien de basar les relacions internacionals, centrades en edificar una pau justa i duradora. I entre ells, el dret a l'autodeterminació.

Joan Villarroya

Catedràtic d'Història Contemporània de la UB

joanvillarroya@ub.edu

Quan el 8 de gener de 1918, el president nord-americà, Woodrow Wilson (1856-1924), va pronunciar el discurs davant el Congrés que ha passat a la història com el dels Catorze Punts, feia quasi nou mesos que els EUA estaven en guerra amb Bulgària, l'Imperi alemany, l'Imperi austrohongarès i l'Imperi otomà, anomenades potències centrals. I feia poc més d'un any que el president americà havia fet unes primeres propostes per tal d'aturar la que seria coneguda com la Gran Guerra i més endavant, Primera Guerra Mundial, i per assolir la pau.

Aquest discurs on mitjançant els Catorze Punts, el president Wilson va precisar els seus plantejaments sobre la guerra, fou una iniciativa personal, actuant de manera unilateral i sense consultar la Gran Bretanya, França i Itàlia, els seus aliats. Aquesta proclamació tenia com a rerefons la idea que el seu assessor, el «coronel» Edward House (1858-1938), havia proposat durant la conferència interaliada de novembre de 1917, que consistien en que les potències aliades fessin una declaració conjunta sobre els seus objectius de guerra i com encarar el conflicte.

Sembla clar que en el moment de plantejar els objectius de cara a assolir una pau justa i duradora, en el pensament de Wilson, hi havia sobretot el fet d'evitar que els russos firmessin la pau per separat amb les potències centrals.

Si analitzem el missatge, veiem que els primers punts enumeren una sèrie de principis generals, amb una certa i volguda imprecisió, com per ser subjecte a interpretacions: convenis de pau sense diplomàcia secreta; supressió en la mesura que fos possible de les barreres econòmiques; reducció de l'armament fins el mínim compatible amb la seguretat interna, però amb la condició que s'oferissin unes garanties eficaces per preservar la seguretat nacional; solució dels problemes colonials dins d'un esperit ampli i absolutament imparcial, i tenint en compte els desitjos de les poblacions... Dins d'aquestes generalitats hi ha una declaració important el contingut de la qual podia preocupar a Gran Bretanya, per la seva condició de potència colonial: llibertat absoluta de navegació marítima, tal com diu el segon punt, tant en temps de guerra com de pau.

Després d'una referència als russos, que havien de tenir tot tipus de facilitats per determinar sense cap obstacle i amb plena independència la seva organització política i nacional i que a més a més podien confiar en rebre tota l'ajuda que necessitessin, el president Wilson en els punts del set al tretze va considerar tota una sèrie de casos especials: evacuació de Bèlgica, sense cap intent de limitar la seva independència; restitució d'Alsàcia i Lorena a França, però sense fer cap esment a les pretensions franceses sobre Renània; restabliment d'un Estat polonès independent que incloïa els territoris habitats per les poblacions indiscutiblement poloneses, i que havia de tenir sortida al mar. Aquestes fórmules estaven bastant clares. El punt que es refereix a les reivindicacions italianes és més ambigu. Una rectificació de fronteres a Itàlia havia de fer-se seguint unes línies clarament identificables de les nacionalitats. El problema era determinar on estaven aquestes línies clarament identificables de què parla Wilson i sembla evident que aquesta frase tenia un sentit clar: el refús del tractat de Londres, firmat el 1915 i el qual exposava els guanys territorials que obtindria Itàlia si abandonava la

En el pensament de Wilson hi havia sobretot el fet d'evitar que els russos firmessin la pau per separat amb les potències centrals

Triple Aliança, acord de suport mutu davant qualsevol agressió d'un tercer país, signat amb els imperis alemany i austrohongarès, i s'integrava a les forces aliades.

La resta dels punts són més imprecisos i exigeixen una interpretació cuidadosa. El punt onzè aborda els problemes balcànics. El document de Wilson aconsella que després d'evacuar els territoris envaïts, es produeixi un intercanvi amistós d'opinions que permetria una nova distribució territorial basada en vincles de fidelitat i en les diferents nacionalitats creades per la història; una fórmula flexible, però alhora feta a mida, per exemple, en el cas de Bulgària, que mantenia relacions diplomàtiques amb els EUA. El punt dotzè es referia a les nacionalitats sotmeses al Govern otomà i a les que prometia la possibilitat plena d'un desenvolupament autònom. En relació al problema de les nacionalitats dins l'Imperi austrohongarès, el president nord-americà el va afrontar amb prudència. Pronunciar-se a favor de la independència txeca o dels eslaus de l'Imperi, era renunciar definitivament a la possibilitat que el nou emperador, Carles I d'Àus-

tria i IV d'Hongria (1887-1921), es deslliurés de l'aliança amb l'Imperi alemany. Seguint els consells dels seus assessors, la política dels EUA, primerament, havia de fomentar el descontentament nacional, per després refusar la conseqüència última i lògica, d'aquests descontentaments, que significaria el desmembrament de l'Imperi austrohongarès. Per aquesta raó el desè punt es limita a prometre als pobles de la monarquia austrohongaresa la més amplia facilitat de desenvolupament autònom. Promesa insuficient per respondre les esperances de les nacionalitats, però suficient per a preocupar al govern de Viena. Fins que Wilson no va canviar d'opinió a finals de maig de 1918, i el 3 de setembre va acceptar el principi d'una Txecoslovàquia i d'una Iugoslàvia independent,¹ res feia pensar que l'Imperi austrohongarès seria destruït. A partir de setembre del 1918 res podia evitar el seu desmembrament. Finalment, el catorzè punt, preveu la formació d'una Societat de Nacions, que tindria com a objectiu aportar a tots els estats,

grans o petits, les garanties mútues d'independència política i d'integritat territorial.

Els governs britànic i francès, no es van sumar al programa «wilsonià» de manera expressa, però van evitar enfrontar-se al missatge del president dels EUA i es limiten a fer declaracions més breus. Malgrat d'algunes divergències mínimes i un to molt diferent respecte a la qüestió d'Alsàcia i Lorena, aquestes declaracions simultànies tenen almenys dues característiques comunes: Anglaterra, França i els EUA ofereixen sincerament el seu recolzament per primer cop als polonesos: els tres governs estan d'acord en mantenir en la base dels seus objectius de guerra, el principi de les nacionalitats; però no s'atreveixen a anar fins les darreres conseqüències d'aquest programa i en el cas d'Àustria i Hongria mantenen algunes reserves. Tenen por que prometre a les nacionalitats de l'Imperi austrohongarès la seva independència pugui provocar la revolució en aquests territoris. Encara confien, tractant amb tacte al govern de Viena, que aquest s'avin- guí a negociar.

¹ BÉRENGER, *El Imperio de los Habsburgo 1273-1918*.

La formació d'una Societat de Nacions tindria com a objectiu aportar a tots els estats les garanties mútues d'independència política i d'integritat territorial

La Conferència de Pau de París

Un cop finalitzada la Guerra i la victòria dels aliats assegurada, va arribar l'hora de fer la pau. I el novembre de 1918 París fou la ciutat escollida per negociar les condicions de pau entre guanyadors i perdedors. Aquesta negociació va centrar-se en àmbits com delimitar fronteres, aconseguir el restabliment de l'ordre internacional, potser creant noves organitzacions internacionals que evitessin confrontacions futures. També en el transcurs de les negociacions els guanyadors van haver d'escollar noves veus que arribaven des de la Xina, el Kurdistan o de Polònia. Aquesta negociació tenia uns reptes als quals els dirigents de França, Georges Clemenceau (1841-1929), Gran Bretanya, Sir David Lloyd George (1863-1945) i els EUA, Woodrow Wilson, havien de donar resposta fet que va propiciar que es reunissin a la ciutat de la llum a partir del gener de 1919 i no deixessin de fer-ho i d'intercanviar opinions durant els sis mesos següents. Durant aquells mesos París fou la capital del món i com molt aviat va descobrir Clemenceau, era més fàcil fer la guerra que la pau.

Si ens centrem en la figura de Wilson, era indiscutiblement el dirigent sobre el que queien totes les esperances d'una pau justa i duradora i que allunyés el món de futures guerres. Quan Wilson va embarcar-se el 4 de desembre de 1918 amb destinació a Europa per liderar les negociacions, es convertia en el primer president nord-americà a viatjar-hi durant el seu mandat en actiu. Si una paraula l'acompanyava en el seu viatge, aquesta era la paraula autodeterminació. Era la paraula de moda, però no ajudava a escollir entre nacions rivals.²

Tot i que la major part del temps de la Conferència de Pau, Wilson, ajudat pels seus assessors, el va dedicar al que considerava més important per ell, la necessitat de trobar una nova manera de dirigir les relacions internacionals, el concepte que més rius de tinta va fer córrer, és el d'autodeterminació. Mai ha estat fàcil determinar el sentit exacte de les paraules de Wilson. Paraules com «desenvolupament autònom», «principi de justícia per a tots els pobles i totes les nacionalitats, i el

dret que tenen a viure en igualtat de condicions de llibertat i seguretat, tant si són fortes com si són dèbils», «que el món sigui un lloc apte i segur per viure-hi i, en particular, per a qualsevol país que vulgui viure en pau i que, com el nostre, vulgui viure la seva pròpia vida, decidir les seves pròpies institucions» havien sortit de la Casa Blanca i inspirat a tots els pobles del món.³ Però què significaven? Es referien només a l'extensió de la capacitat d'autogovern democràtic? O volia dir clarament que qualsevol poble que es considerés nació havia de tenir el seu propi estat? En una declaració redactada per ell mateix, però que mai va utilitzar, afirmava «diem ara que totes aquestes persones tenen dret a viure la seva pròpia vida sota els governs que escullin. Aquest és el principi nord-americà». ⁴ Ara bé, és coneguda la seva poca simpatia pel moviment nacionalista irlandès i la seva lluita contra l'Imperi britànic. Durant la Conferència de Pau va insistir que la qüestió irlandesa era un assumpte intern dels anglesos.

³ EINES, «Els Catorze Punts de Wilson», p.138.

⁴ MacMILLAN, *París 1919*.

² MacMILLAN, *París 1919*.

El nou mapa d'Europa al finalitzar la Conferència de París el 1919 era molt diferent al de 1914

Malgrat aquestes contradiccions i que aplicar aquests nous conceptes fou fàcil en el cas de les potències derrotades, no ho fou tant i no s'aplicà en el cas de les potències guanyadores principalment França i Gran Bretanya. Només cal comparar el que va passar amb l'Imperi colonial alemany i els imperis colonials de França i Gran Bretanya. Durant el 1919, els polítics aliats i els experts que els assessoraven van haver de fer front a una sèrie d'interrogants. Per exemple, no hi havia cap dubte que el cas polonès era una nació ben definida, però ho era l'eslovaca i la ucraïnesa? Precisament a l'Europa Central on la presència de pobles, cultures i religions era molt àmplia, va fer impossible que en cadascun dels nous estats nascut sobre la base del principi de les nacionalitats, no tinguessin en el seu si fortes minories nacionals, com és el cas del nou Estat txec, on al costat dels txecs hi havia una gran presència de minories eslovaques i alemanyes. Una solució que va sorgir fou donar als habitants d'un territori l'oportunitat d'escollir per mitjà d'un plebiscit, en votació secreta, controlat per un organisme internacional, a quin estat volien pertànyer. Ara bé, aques-

ta solució, en aparença molt més democràtica, fou refusada per estats com França, en el cas de l'Alsàcia i Lorena, ja que consideraven que els alemanys havien expulsat la població francòfona i per tant el resultat seria injust. Injust per a uns —irlandesos, eslovacs, minories alemanyes— però no per altres —txecs, polonesos, serbis.

El nou mapa d'Europa al finalitzar la Conferència de París el 1919 era molt diferent al de 1914 i encara ho hagués estat més si les pretensions italianes sobre Fiume no haguessin estat refusades pel mateix Wilson. La base dels moviments nacionals que buscaven un estat propi era molt anterior als Catorze Punts de Wilson, però és indubtable que els va fomentar en plantejar el principi d'autodeterminació de manera tan clara.

El resultat de la Conferència de París fou el tractat de Versalles. Aquest tractat fou firmat entre les potències guanyadores i l'Imperi alemany. L'Imperi va perdre un 13% del seu territori i el 10% de la seva població. La conca minera del Sarre fou ocupada per França, sota la supervisió de la Societat de Nacions i pendent

de celebrar un plebiscit al cap de quinze anys. La creació d'un pas-sadís territorial perquè el nou Estat polonès tingués sortida al mar Bàltic, va separar Prússia Oriental de la resta d'Alemanya. El port de Danzig, fins aleshores alemany es convertí en ciutat lliure sota l'administració de la Societat de Nacions. En canvi, però, va poder mantenir dins d'Alemanya la regió de l'Alta Silèsia, després d'un plebiscit celebrat el 1921. Aquest Tractat fou des del primer moment refusat pels alemanys. Argumentant que era una pau imposada per la força i que aplicava els principis de Wilson de manera unilateral. Alemanya perdia les seves colònies, però els aliats conservaven les seves. El dret d'autodeterminació s'aplicava allà on perjudicava Alemanya, i s'ignorava en els altres casos. A part, les clàusules de reparacions de guerra i desarmament també foren percebudes com a nous greuges per una part de la classe dirigent i l'opinió pública alemanyes. Amb tot, és simplista veure en el Tractat de Versalles els fonaments i la causa de la Segona Guerra Mundial.

El Tractat de Versalles va vinculat, també, a la creació de la Societat

La base dels moviments que buscaven un estat propi era molt anterior a Wilson, però els va fomentar al plantejar el principi d'autodeterminació de manera tan clara

de Nacions. Aquest organisme, no solament era un element clau per la pau en el pensament de Wilson, sinó també pel primer ministre britànic Lloyd George. Més que entrar en el detall de com i quan es va aprovar la Societat de Nacions i el seu funcionament, crec interessant l'opinió demolidora de la historiadora nord-americana Margaret MacMillan (1943), sobre la nova institució: «Resulta difícil imaginar avui que semblant projecte pogués ser tingut en consideració. Solament alguns historiadors excèntrics tenen encara interès en estudiar la Societat de Nacions. Quasi ningú visita els seus arxius, amb la riquesa dels seus materials. El nom mateix evoca imatges de buròcrates seriosos, partidaris liberals d'idees confuses, resolucions inútils, missions d'investigació que no conduïen a res i, sobretot, fracassos: Manxúria el 1931, Etiòpia el 1935 i, el més catastròfic de tot, l'esclat de la Segona Guerra Mundial solament vint anys després que va acabar la primera. Els líders dinàmics del període d'entreguerres —Mussolini, Hitler, els militaristes japonesos— es mofaren de la Societat de Nacions i acabaren donant-li l'esquena. Els seus principals partidaris,

Gran Bretanya, França i les democràcies menors, foren tèbies i dèbils. La URSS va ingressar-hi només perquè a Stalin no se li va ocórrer una opció millor. Els EUA mai s'hi van afegir. Tan gran era l'olor del fracàs que quan les potències van pensar en una associació permanent de nacions després de la Segona Guerra Mundial, van decidir crear-ne una totalment nova: les Nacions Unides. La Societat de Nacions fou declarada oficialment morta el 1946. No comptava per res des de 1939».⁵ Potser aquest trist final va començar quan el Congrés americà, dominat pels republicans, no va rubricar el Tractat de Versalles i per tant els EUA no van entrar a la Societat de Nacions.

Si tornem als anys del final de la Primera Guerra Mundial i ens situem lluny d'Europa i concretament a Egipte i els territoris àrabs, semblava que tenien a l'abast la seva independència.⁶ El dotzè punt dels Catorze Punts afirmava que els àrabs, al costat de la resta de pobles sotmesos de l'Imperi otomà, tenien dret a una indubtable i segura sobirania

i l'oportunitat d'un desenvolupament autònom absolutament lliure d'entrebancs. Les elits polítiques egípcies, després de 36 anys d'ocupació britànica volien aconseguir la plena independència del país. Només dos dies després de firmar-se l'armistici, el 13 de novembre de 1918, un grup de polítics egipcis van demanar a l'Alt Comissionat d'Egipte, Sir Reginald Wingate (1863-1953), permís per presentar les seves reivindicacions a la Conferència de Pau. La resposta fou negativa i pocs mesos després, el març de 1919, els dirigents egipcis, entre ells el líder nacionalista Saad Zaghloul (1859-1927), que persistien en la idea, foren detinguts i deportats a Malta. A tot Egipte es van iniciar aldarulls, que els britànics sufocaren utilitzant l'Exèrcit. Alguns historiadors a part de les reivindicacions nacionals, opinen que la duríssima càrrega que va representar l'escassetat, les requisites i la inflació provocades pel paper desenvolupat per Egipte com a base militar, foren la causa dels aldarulls.⁷ Les víctimes mortals entre la població civil passaren de 800. Per

⁵ MacMILLAN, *París 1919*.

⁶ ROGAN, *La caïda de los otomanos*.

⁷ STEVENSON, *1914-1918. Historia de la primera guerra mundial*.

Woodrow Wilson fou vist com el sant patró de les nacions sense estat i com el referent dels ideals democràtics i de l'alliberament nacional

tal de restablir la calma, els britànics van alliberar Zaghloul i li van permetre encapçalar una delegació a París. Ara bé, la delegació no fou rebuda, ja que el primer ministre britànic, va convèncer els seus aliats francesos i nord-americans que Egipte era una qüestió imperial i no internacional. El mateix president Wilson el dia que la delegació egípcia arribava a París va declarar que reconeixia el protectorat que la Gran Bretanya exercia sobre Egipte. Aquest país i la resta de territoris àrabs, haurien d'esperar encara unes dècades per aconseguir lliurar-se del jou colonial.

Els Catorze Punts de Wilson i Catalunya

A finals de 1917, entre els cercles catalanistes, partidaris dels aliats i profundament francòfils, hi havia un gran desencís respecte a l'actitud de França a les seves reivindicacions. Cada cop tenien més clar que a la República Francesa l'interessava més una amistat amb la monarquia espanyola que no pas amb Catalunya. Aquest fet resultava difícil d'acceptar en els centres o dirigents catalanistes més radicals, ja que fer-

ho representava deixar de creure en un miratge, que feia gairebé quatre anys que durava.

No ens ha d'estranyar, que en aquestes circumstàncies, els Catorze Punts del president dels EUA, fossin acollits amb esperança i il·lusió pel catalanisme d'esquerres i pel moviment més radical, Woodrow Wilson fou vist com el sant patró de les nacions sense estat⁸ i com el referent dels ideals democràtics i de l'alliberament nacional. Encara que amb una certa ambigüitat i contradiccions, el mandatari nord-americà expressava, com ja hem explicat, la possibilitat de l'autodeterminació dels pobles. És en aquest context que un nou horitzó d'esperança es va obrir en el si del catalanisme.

Des del primer moment que la Guerra va finalitzar, el novembre de 1918, París fou el centre d'atenció de la majoria de la política catalana i fins i tot Francesc Cambó (1876-1947) va fer un intent d'anar a la capital francesa per tal de tractar de l'autonomia de Catalunya. Aquest

intent resultà fallit, ja que a Cambó, vist a França com a germanòfil, li va arribar la notícia que la seva visita no era ben vista. Fallida l'opció dels despatxos internacionals, el dirigent de la Lliga va intentar aconseguir del Govern espanyol una autonomia integral per a Catalunya. L'intent fou un fracàs total.

Entre els catalanistes d'esquerres molt influenciats per l'idealisme petit burgès, «la guerra per acabar amb la guerra», defensors dels drets de les petites nacions, els Catorze Punts de Wilson, foren acollits amb entusiasme perquè introdueixen «el concepte de fronteres nacionals i lingüístiques al dret internacional» i omplien totes les seves aspiracions programàtiques.⁹ Però, amb la Revolució Russa d'octubre de 1917, bona part de l'esquerra nacionalista catalana, en paraules de David Martínez Fiol (1962),¹⁰ va acabar de submergir-se en un mar de confusions teòriques i ideològiques sense sortida aparent. L'article «Wilson i

9 UCELAY DA CAL, «Wilson, i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917».

10 MARTÍNEZ FÍOL, *El catalanisme i la Guerra (1914-1918)*.

8 ESCULIES, Joan Solé i Pla. *Un separatista entre Macià i Companys*.

no Lenin, l'esquerra catalana i l'any 1917» d'Enric Ucelay da Cal (1948), defensa la tesi que, malgrat el que es pensava o suposava tradicionalment, el model d'alliberament nacional adoptat per l'esquerra catalana a la immediata postguerra, fou influït per Wilson i no per Lenin. Aquesta adopció fou entre els anys 1919 i 1923, un punt d'incomprensió, no l'únic, entre l'esquerra petit burgesa i el sindicalisme proletari. Els intents de fusionar Wilson i Lenin, com el del Partit Republicà Català, estaven abocats al fracàs.

També estaven abocats al fracàs els intents per part d'alguns sectors del catalanisme més radical, com fou el cas de Joan Solé i Pla (1874-1950), militant de la Unió Catalanista i pare dels Voluntaris Catalans, grup de joves independentistes que van anar a lluitar al costat dels aliats durant la Primera Guerra Mundial.¹¹ El cap del Govern espanyol, el comte de Romanones (1863-1950), es va traslladar a París i es va entrevistar amb el president americà, Wilson i el president Clemenceau. D'aquestes

converses en va aconseguir el suport polític per la Corona espanyola i l'entrada a la Societat de Nacions. L'alternativa «wilsoniana» per resoldre la qüestió nacional catalana era una via morta. ■

■ Bibliografia

BERENGER, Jean. *El imperio de los Habsburgo 1273-1918*. Barcelona: Crítica, 1992.

ESCOLIES, Joan. *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys*. Barcelona: Edicions de 1984, 2011.

MacMILLAN, Margaret. *París 1919*. Barcelona: Tusquets, 2005.

MARTINEZ-FIOL, David. *Antologia. El Catalanisme i la Gran Guerra 1914-1918*. Barcelona: La Magrana, 1988

MARTINEZ-FIOL, David. *Els voluntaris catalans a la Gran guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

ROGAN, Eugene. *La caída de los otomanos*. Barcelona: Crítica, 2015.

STEVENSON, David. *1914-1918 Historia de la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: Debate, 2013.

UCELAY DA CAL, Enric. «Wilson, i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917». A *L'Avenç*, núm. 9, 1978.

11 MARTINEZ FIOL, *Els voluntaris catalans a la Gran Guerra (1914-1918) La Falsa oportunitat mancada*.

explorador

Alternative für Deutschland: un nou actor d'extrema dreta a la política alemanya?

[vista prèvia >](#)

El partit Alternative für Deutschland (AfD) ha aconseguit un èxit fulgurant a la política alemanya. Fundat el 2013, en els últims quatre anys ha entrat a gairebé tots els parlaments dels lands. A les eleccions federals del 2017, l'AfD va assolir prou vots per a establir-se com a tercera força. Va significar la fi de l'excepcionalitat alemanya sense partits d'extrema dreta al Bundestag.

Adam Holesch

Professor associat de Ciència Política de la UPF i investigador postdoctoral de l'IBEI

aholesch@ibei.org

El populisme de dretes creix entre les múltiples capes de les estructures de la UE. Diferents partits populistes o d'extrema dreta com el Front National francès, el Schweizerische Volkspartei (SVP) [Partit Popular Suís] o el Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVP) [Partit Popular per la Llibertat i la Democràcia] neerlandès han esdevingut actors importants a la política estatal i europea. Els partits nacionalistes conservadors com Fidesz, Fialat Demokraták Szövetsége - Magyar Polgári Szövetség [Aliança dels Joves Demòcrates - Unió Cívica Hongaresa] o Prawo i Sprawiedliwość (PiS) [Llei i Justícia], ambdues formacions que filtregen amb l'extrema dreta, governen a Hongria i Polònia. El 2017, el Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) [Partit de la Llibertat d'Àustria] d'extrema dreta va formar coalició governamental a Àustria amb els conservadors del Österreichische Volkspartei (ÖVP) [Partit Popular d'Àustria]. Fins fa poc, la resistència del sistema de partits a Alemanya a incloure un partit d'extrema dreta ha estat l'excepció a aquesta tendència. Això va canviar amb l'arribada de la Alternative für Deutschland (AfD) [Alternativa per Alemanya].

Abans de fundar-se l'AfD el 2013, va actuar com a moviment social liderat per conegudes figures públiques alemanyes. El primer líder del partit, Bernd Lucke (1962), era professor d'Economia a la Universität Hamburg. Li va donar suport entre altres Hans-Olaf Henkel (1940), expresident de la Bundesverband der Deutschen Industrie [Federació d'Indústries Alemanya] i Konrad Adam (1942), un experiodista del *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. El seu protagonisme i àmplies xarxes en l'opinió pública van ajudar a fer visible el nou partit.

El nom del partit va sorgir d'una campanya contra l'afirmació de la cancellera Angela Merkel (1954) durant la crisi de l'euro el 2013, en el sentit que «no hi havia alternativa» als rescats per a Grècia. Al contrari, el nou partit polític volia oferir exactament aquesta alternativa, per tant Alternative für Deutschland.

Tot i fracassar en el seu primer intent d'entrar al Bundestag el 2013, el partit va guanyar 7 escons un 7.1% en les eleccions següents, les del Parlament Europeu de 2014. Els dos anys successius, el partit va

aconseguir representació en totes les eleccions en què va participar, superant sempre els dos dígitos als lands de l'antiga República Democràtica Alemanya —veure taula 1.

A més del lideratge neoliberal i euroescèptic de Lucke, el partit també tenia una important ala conservadora nacional amb polítics provinents de la CDU de Merkel, com ara Alexander Gauland (1941). Alguns membres, com Frauke Petry (1975), s'associaven amb la *Neue Rechte* [la Nova Dreta] alemanya. Sota el paraigua del partit també s'hi troben antics membres d'altres partits d'extrema dreta com Die Republikaner [Els Republicans], el Schill-Partei, nom amb el que és conegut el partit liderat pel jutge Ronald Schill (1958), el Partei Rechtsstaatlicher Offensive [Partit per una ofensiva de l'estat de Dret], o l'Nationaldemokratische Partei Deutschlands (NPD) [Partit Nacional Demòcrata Alemany].

L'èxit electoral a l'Alemanya de l'est va portar molts polítics d'aquests lands orientals al capdavant del partit. Van desafiar obertament els dirigents occidentals conservadors-euroescèptics més moderats.

Abans de fundar-se el 2013, l'AfD va actuar com a moviment social liderat per conegudes figures públiques alemanyes

Taula 1
Resultats electorals de l'AfD des del 2013

Tipus d'eleccions	Data	%	Vots
Federals	Setembre 2013	4,7%	2.056.985
Federals	Setembre 2017	12,6%	5.878.115
Europees	Maig 2014	7,1%	2.070.014
Land (Hesse)	Setembre 2013	4,1%	126.906
Land (Saxònia)	Agost 2014	9,7%	159.611
Land (Brandenburg)	Setembre 2014	12,2%	120.077
Land (Turíngia)	Setembre 2014	10,6%	99.545
Land (Hamburg)	Febrer 2015	6,1%	214.833
Land (Bremen)	Maig 2015	5,5%	64.368
Land (Baden-Württemberg)	Març 2016	15,1%	809.564
Land (Saxònia-Anhalt)	Març 2016	24,3%	272.496
Land (Renània-Palatinat)	Març 2016	12,6%	268.628
Land (Mecklenburg-Pomerània Occidental)	Setembre 2016	20,8%	167.852
Land (Berlín)	Setembre 2016	14,2%	231.492
Land (Saarland)	Març 2017	6,2%	32.971
Land (Slesvig-Holstein)	Maig 2017	5,9%	86.711
Land (Rin del Nord-Westfàlia)	Maig 2017	7,4%	626.756
Land (Baixa Saxònia)	Octubre 2017	6,2%	235.863

Font: Elaboració pròpia

L'AfD s'ha articulat com oberta a tots els votants, fent èmfasi en el seu caràcter «antiestablishment» i en «l'interès de l'alemany» que no pas en el pol tradicional «esquerra/dreta»

El conflicte va acabar al Congrés del partit del 2014, on Frauke Petry va ser confirmada la nova líder, i Bernd Hocke va renunciar. Com a conseqüència, molts polítics moderats van abandonar el partit. També es va desfer el grup d'AfD al Parlament Europeu, on només un dels set parlamentaris va mantenir-se sota la bandera d'AfD.

Amb el temps, l'AfD va adoptar posicions més antiimmigració. Aquesta evolució es va veure reforçada per la «crisi» dels refugiats a partir de 2015. L'estació de ferrocarril de Keleti a Budapest, plena a vessar, es converteix en el símbol de la manca de solucions, la *orientierungslosigkeit* [desorientació] de la UE de com fer front a aquesta nova situació. La cancellera Merkel prengué la iniciativa i va «obrir» les fronteres alemanyes amb el famós «*Wir schaffen das*» [Podem fer-ho]. A mesura que anaven arribant centenars de milers de refugiats i immigrants econòmics a Alemanya durant els mesos següents, l'AfD es va convertir en el gran partit catch-all per a aquells votants descontents amb aquella decisió, la qual fou acceptada per la gran coalició entre els democrata-

cristians i els socialdemòcrates. Va ser en el punt culminant de la crisi dels refugiats, el 2016, quan l'AfD va obtenir els seus millors resultats, esdevenint la segona força al Parlament de Saxònia-Anhalt amb un 24,3%, i superant el 15,1% al land occidental de Baden-Württemberg.

Quan varen començar a amainar la crisi de l'euro primer i la crisi dels refugiats després, la majoria dels analistes pronosticaren que també disminuiria el suport electoral de l'AfD. És per això que els resultats de les passades eleccions federals al Bundestag de l'octubre de 2017 van sorprendre el públic alemany. L'AfD es va convertir en la tercera força amb el 12.6% dels vots i 94 escons. Mentre que a l'oest, a l'antiga República Federal Alemanya, el suport popular ha estat del 11,1% del vot, a l'est ha arribat a ocupar el segon lloc amb el 21,5% dels vots. Poc després de les eleccions, Frauke Petry va abandonar el partit com a conseqüència d'un conflicte intern que ja havia començat abans de les eleccions. Com Lucke abans, Petry va voler fer evolucionar el partit vers posicions més moderades i va fracassar. Com a conseqüència,

el lideratge del partit va acabar en mans de Gauland i l'economista Alice Weidel (1979), responsable econòmica de la formació.

Una enquesta de l'institut Forschungsguppe Wahlen poc abans de les eleccions del 2017 ofereix una visió interessant de les característiques socioeconòmiques del votant de l'AfD.¹ Assenyala que un indicador important del suport per a l'AfD és el sexe: mentre que només el 9% de les dones ha votat a favor del partit d'extrema dreta, ho ha fet un 16% dels homes. Aquesta disparitat es produeix tant a l'oest, on l'opció populista d'extrema dreta ha obtingut un 13% del suport entre els homes i un 8% entre dones, com a l'est, amb un 26% i un 17%, respectivament. En termes d'edat, trobem que l'AfD atreu al votant de mitjana edat 16% de suport entre els votants de 30 a 44 anys, i el 15% entre els de 45 a 59 anys— en major mesura que els joves —11% entre menors de 30 anys— i els votants més veterans —10% entre majors de 60 anys.

1 STEPPAT, «Wahlanalyse: Merkel und die Koalition der Zufriedenen».

L'AfD és com a partit «camaleó» que s'adapta fàcilment a les condicions particulars imperants als lands o a les diferents finestres d'oportunitat de la política alemanya

Si observem altres aspectes demogràfics, com la situació professional, la mateixa enquesta mostra que l'AfD té èxit entre els empleats un 19% de suport electoral— i els aturats un 22%—, però no tant entre altres categories com ara els autònoms un 12%— i els funcionaris públics un 10%. Finalment, el fet d'haver finalitzat els estudis universitaris sembla associar-se negativament amb el vot als ultres: l'AfD només rep un 7% de suport entre els titulats universitaris, en contrast amb els ciutadans que han completat l'educació general bàsica o la secundària —amb un 14% i 17% del vot, respectivament.

Les claus de l'èxit de l'AfD

Per analitzar les claus de l'èxit de l'AfD, proposo interpretar-lo com a partit «camaleó» que s'adapta fàcilment a les condicions particulars imperants als lands o a les diferents finestres d'oportunitat de la política alemanya. Una expressió d'aquesta flexibilitat s'observa en els canvis nombrosos de lideratge del partit que distingeix l'AfD d'altres partits d'extrema dreta amb lideratges clars, com el de Marine Le Pen

al Front National a França, o encara més el de Geert Wilders (1963) al VVP als Països Baixos.

L'èxit de l'AfD ha estat un conjunt de diferents variables indicadores, com ara la finestra d'oportunitat, l'establiment com a partit de protesta, les tendències vers l'extrema dreta a la societat alemanya i l'ús reeixit de la construcció de xarxes socials amb un enfocament en l'hegemonia cultural.

La finestra d'oportunitat

L'AfD va ser producte de dos fenòmens socials a principis del 2010, dels quals se'n va beneficiar molt: primerament l'enèrgic debat sobre la identitat nacional alemanya i per altra banda, un impuls antieuro a causa de la crisi de l'eurozona i un possible rescat grec.

Quant al debat identitari, a partir del *best-seller* del polític del Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) [Partit Socialdemòcrata Alemany], Thilo Sarazin (1945), *Deutschland schafft sich ab* [Alemanya s'aboleix], es va obrir un nou

debat sobre la conveniència i el lloc dels emigrants a la societat alemanya. En el seu treball polèmic, Sarazin no només va advertir dels riscos de la immigració, sinó que també va establir una connexió causal entre la intel·ligència individual i l'origen nacional o ètnic de les persones. Així va suposar que els immigrants àrabs tenen un nivell d'intel·ligència més baix. La seva tesi va trobar un ampli ressò mediàtic, sobretot gràcies a l'ajuda del principal diari alemany, el sensacionalista *Bild*. Un estudi electoral publicat aleshores va estimar que un partit hipotètic liderat per Sarrazin hauria comptat amb un percentatge d'aprovació del 26%.² En un altre estudi d'aquell període, es va demostrar que al voltant d'una quarta part de la població alemanya exhibeix actituds xenòfobes.³ Aquestes xifres eren semblants als països veïns d'Alemanya, però mentre que els partits d'extrema dreta i de dreta populistes a l'estranger podien rendibilitzar aquestes actituds, fins el 2013 els partits d'extrema dreta

2 STEPPAT, «Wahlanalyse: Merkel und die Koalition der Zufriedenen».

3 Els estudis s'esmenten en l'article aparegut al diari *Frankfurter Allgemeine*. STEPPAT, «Wahlanalyse: Merkel und die Koalition der Zufriedenen».

L'AfD és producte de dos fenòmens: l'enèrgic debat sobre la identitat nacional alemanya i el moviment antieuro a causa de la crisi de l'eurozona i el possible rescat grec

només tenien un suport marginal a Alemanya.

La segona oportunitat fou la crisi de l'euro i la crida al rescat per al sud d'Europa, i a Grècia en particular. A Alemanya, la integració europea va ser durant dècades un projecte de les elits, on amb prou feines es consultava als ciutadans i es predicava la dinàmica de la integració com a model sense alternativa. Tanmateix, sempre hi havia un potencial d'escepticisme entre els votants alemanys, sense materialitzar-se per cap partit ja que fins i tot el postcomunista Die Linke [L'Esquerra] seguia una línia de simpatia amb la UE. L'AfD va ser el primer partit que va basar el seu programa en posicions euroescèptiques, propugnant la sortida d'Alemanya de l'euro i el retorn de la sobirania a nivell nacional, tot i sense demanar explícitament la sortida de la UE.

Aquesta barreja d'elements de política d'identitat i d'euroescepticisme va ser el terreny abonat perfecte per a l'establiment d'aquest nou partit. La finestra d'oportunitats també és un factor important a l'hora d'explicar el creixent suport el 2015 i 2016.

En aquell moment en què va esfumar-se la crisi de l'euro, va començar la crisi dels refugiats i la política d'identitat lligats a l'element de forta preocupació per la seguretat interior que varen substituir els temes de l'euroescepticisme i l'euro. L'AfD va aconseguir ser una resposta moderna a totes aquestes pors.

L'AfD com a partit antiestablishment *catch-all*

Va haver-hi un període a la política alemanya en què els governs de la Gran Coalició entre la Christlich Demokratische Union Deutschlands (CDU) [Unió Cristianodemòcrata Alemanya], els seus aliats bavaresos de la Christlich-Soziale Union in Bayern (CSU) [Unió Socialcristiana de Baviera] i l'SPD foren l'excepció ja que des de la Segona Guerra Mundial tan sols entre el 1966 i el 1969 es va donar aquesta forma de govern. Això va canviar després del 2005, quan aquesta aliança, va repetir-se durant la legislatura 2005-2009 i la 2013-2017, i van semblar convertir-se en la regla. Una de les conseqüències d'aquesta associació ha estat que les posicions dels partits de centre-

dreta, la CDU, i de centreesquerra, l'SPD, han esdevingut semblants. A més a més, la cancellera Merkel va fer evolucionar el seu partit cap a posicions més progressistes, ja sigui en qüestions socials o per exemple, ambientals. Mentre ocupava les posicions més centristes, la CDU va deixar un buit a la dreta que no podia ser ocupat per la CSU, el seu aliat bavarès i amb qui fa coalició electoral, més dretana, ja que es presenta només a Baviera i no té representació estatal.

L'AfD sempre s'ha articulat com oberta a tots els votants, fent èmfasi en el seu caràcter «antisistema», basant-se més en «l'interès de l'alemany» que no pas en el pol tradicional «esquerra/dreta». Fent un cop d'ull als nous electors de les eleccions al Bundestag de 2017, es confirma que l'AfD ha tingut èxit amb aquest plantejament de «atrapa-ho tot». Gairebé un milió de nous votants de l'AfD havien votat a favor de la CDU/CSU el 2013. També part del suport electoral de l'SPD i el postcomunista Die Linke han migrat a la força d'extrema dreta, concretament 470.000 i 400.000 respectivament. No obstant, el segment amb més vot

Merkel va fer evolucionar el seu partit cap a posicions més progressistes, fent que la CDU deixés un buit a la dreta que l'AfD ha sabut aprofitar

a l'AfD prové de ciutadans que s'havien abtingut el 2013 un 1,2 milions. Finalment, és important no subestimar la capacitat de mobilització dels votants d'extrema dreta que havien donat suport a altres partits minoritaris sense representació parlamentària a les eleccions de 2013 i que el 2017 van optar per AfD, aportant-li uns 690.000 vots.

Integració de tendències d'extrema dreta a la societat alemanya

Com va aconseguir l'AfD integrar els votants d'extrema dreta sense espantar els seus partidaris més conservadors de centredreta? Hi ha diferents variables que ho expliquen, i potser la més important d'aquestes és que l'AfD, al contrari d'altres partits d'extrema dreta, sap jugar a partir de les regles institucionals.

Per tal d'entendre aquest factor, fem un cop d'ull a la història d'Alemanya. Després del final de la Segona Guerra Mundial i la «*Stunde Null*» [Hora Zero] el 1945, els Aliats van començar la reeducació de la societat alemanya basant-se en aspectes de desnazificació. Tot i que a causa

de l'inici de la Guerra Freda, aquest procés va realitzar-se de forma poc enèrgica, va portar a un dels principals rectors de la política alemanya després de la Segona Guerra Mundial: el principi de la «Wehrhafte Demokratie» o democràcia militant, que defensa activament l'ordre de la democràcia liberal. Seguint aquest principi, la democràcia no es pot abolir per llei o per majoria de vots. En el cas que un actor posi en perill aquest ordre, l'Estat pot actuar de forma preventiva contra individus o grups, ja siguin partits, associacions o organitzacions. Seguint aquesta lògica, l'Estat va il·legalitzar dos partits polítics a la dècada de 1950, un de neonazi, el Sozialistische Reichspartei Deutschlands [Partit del Reich Socialista d'Alemanya] i un d'extrema esquerra, el Kommunistische Partei Deutschlands [Partit Comunista d'Alemanya].

Des de la Segona Guerra Mundial i fins ara, hi ha hagut dos consensos a nivell federal que deriven del principi de la democràcia militant. D'una banda, l'extrema dreta és marginal i marginada. Tot i que les forces ultres com Die Republikaner o el NPD han obtingut representació en

alguns lands al llarg de les últimes dècades, la seva rellevància ha estat poc menys que testimonial i poques vegades han superat una legislatura als parlaments dels lands.

I per altra banda, no hi ha cap coalició a nivell federal formada pel partit postcomunista Die Linke. Mentre el Die Linke ha governat a alguns lands, fins i tot amb el suport de partits de l'espectre ideològic de l'esquerra, com l'SPD o Die Grünen [Els Verds], el consens governamental l'ha exclòs del poder a nivell federal. L'AfD, fundada per personalitats alemanyes respectades, va acceptar des de bon principi aquest particular marc de democràcia militant. A diferència de la resta de partits a la dreta de la CDU, es va iniciar com a partit euroescèptic moderat, i tot i que s'ha anat radicalitzant a poc a poc, segueix condemnant la violència política. Amb això, han trobat l'acceptació del públic alemany i han seduït els votants que altrament no podrien donar suport a un partit d'extrema dreta, que fos obertament xenòfob o racista.

La dificultat d'abordar les preocupacions típiques de l'electorat de l'AfD

Tot i passar desapercbut pel públic europeu, les forces populistes d'extrema dreta comencen a guanyar la batalla ideològica sobre la immigració

es mostrava en una enquesta d'Infratest Dimap abans de les eleccions del 2017,⁴ en la que es va demanar als enquestats que completessin la frase «Eestic preocupat/da per...» amb respostes múltiples. El 70% va dir que estaven preocupats per les divisions de la societat, el 62% estava preocupat pel creixement dels delictes, el 46% va dir que «la influència de l'Islam a Alemanya és massa gran» i el 38% que «arriben massa estrangers a Alemanya». Mentre que el 60% dels votants de l'AfD va assenyalar que «la immigració i els refugiats» han estat una motivació important en el moment de votar, el «terrorisme» amb un 69% o la «criminalitat» amb un 61% són altres aspectes urgents que els populistes d'extrema dreta han pogut capitalitzar. Per tant, la gestió de la crisi dels refugiats no explica tot el creixement de l'AfD, sinó que està relacionada amb qüestions de solidaritat i la seguretat nacionals. Tots aquests temes també són importants per als votants conservadors, i fins i tot pels d'esquerra.

Els mitjans socials i l'enfocament de l'hegemonia cultural

Una clau important per a l'èxit de l'AfD ha estat l'ús de les noves tecnologies, com ara les xarxes socials. L'AfD va actuar en aquest camp com a actor polític modern, sovint en contraposició als «partits vells», sobretot la CDU/CSU i l'SPD, que es basaven en mètodes de difusió més clàssics. A causa de la visibilitat a internet, l'AfD va poder arribar a persones que no estaven generalment familiaritzades amb posicions d'extrema dreta.

A més a més, com a part d'una coalició d'extrema dreta populista més àmplia juntament amb PEGIDA, sigles de *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes* [Patriotes europeus contra la islamització d'Occident] i altres actors com el *Identitäre Bewegung Deutschland* [Moviment Identitari] —present a diversos estats occidentals com els EUA o França—, l'AfD segueix una estratègia a llarg termini, lluitant per l'hegemonia cultural a Alemanya. Aquest concepte va ser desenvolupat pel pensador d'esqueres Antonio Gramsci (1891-1937),

i ha estat incorporat al vocabulari marxista des d'aleshores. En resum, l'hegemonia cultural és la dominació d'una societat culturalment diversa per part de la classe dirigent, que controla aquesta societat manipulant les seves creences, explicacions, percepcions o valors culturals. En conseqüència, la visió global preeminent de la classe dominant es converteix en la norma cultural generalment acceptada.

L'ús d'una idea marxista per part de l'extrema dreta pot semblar una paradoxa, però no és una invenció alemanya. Es basa en les idees d'un dels principals pensadors de la *Nouvelle Droite* [Nova Dreta] francesa, Alain de Benoist (1943), que fa dècades que reclama una «revolució cultural des de la dreta» i un «gramscianisme».⁵ De Benoist sosté que, abans de poder fer-se càrrec de les institucions estatals, la Nova Dreta primer ha de guanyar la lluita per l'hegemonia cultural.

A Alemanya, els proponents d'aquesta revolució de dretes afirmen que

4 STEPPAT, «Wahlanalyse: Merkel und die Koalition der Zufriedenen».

5 Alain de Benoist (2001). *Vu de droite*. Paris: Copernic, p.456-460.

L'AfD probablement no perdrà suport. S'ha consolidat a la política alemanya com a alternativa, fent equilibris amb èxit entre posicions conservadores, populistes i d'extrema dreta

el públic alemany i el seu discurs estan controlats per un consens d'esquerres, que exclou les posicions «de dretes» i les defineix com a extremistes i perilloses. De forma semblant a les *fake news* del president dels EUA Donald Trump (1946), descriuen la premsa alemanya com a *lügenpresse* [premsa mentidera]. Aquest plantejament d'una «revolució cultural des de la dreta» no és només exclusiva de l'AfD, és una línia d'actuació clarament compartida amb el contingut d'altres actors d'extrema dreta. En aquest conglomerat, a banda de la nova dreta, hi trobem el «moviment identitari», que segueix sense acceptar l'existència de la Bundesrepublik Deutschland [República Federal d'Alemanya]. Aquest plantejament forma una part important del moviment PEGIDA, fundat a Dresden però que organitza manifestacions a tota Alemanya. Tot i passar desapercebut pel públic europeu, les forces populistes d'extrema dreta comencen a guanyar aquesta batalla ideològica, sobretot en algunes parts d'Alemanya oriental. Des de 2013 aquestes regions són forteses electorals de l'AfD.

Previsions

Tot i que les previsions són sempre una empresa arriscada, aquesta anàlisi permet algunes prediccions sobre el futur de l'AfD. Tal com s'indica a suara, aquest partit va poder ingressar a gairebé tots els parlaments subestats i té una representació de 92 escons —Petry i un diputat afí han abandonat el partit— al Bundestag. Això els permet no només gaudir de major visibilitat, sinó també obtenir generosos fons estatals. L'estructura del partit és forta i el nombre de militants, amb més de 20.000 afiliats, és estable. A més a més, el partit cobreix dos temes importants, la política identitària i l'euroescepticisme, que no desapareixeran de la política alemanya. També, en els propers quatre anys, Alemanya serà governada per una Gran Coalició sota la direcció d'Angela Merkel, i la CDU es mantindrà proper a les posicions del votant centrista. Per tant, l'espai a la seva dreta tornarà a ser presa fàcil per a l'AfD, que es pot tornar a postular com l'oposició real i el partit «anti-establishment». L'AfD té una base sòlida a l'est i, fins i tot a risc d'equivocar-me, diria que en algunes parts

d'Alemanya oriental ja s'ha conquerit l'hegemonia cultural.

Si el partit ja va arribar al 12,6% del suport a nivell federal el 2017, podem presagiar què passaria en cas d'una hipotètica crisi econòmica, en què Alemanya es veïés obligada a fer transferències per rescats a nivell de la UE: el suport pel partit podria augmentar fins al 25%. No obstant, a causa de tots els factors esmentats, fins i tot en un escenari normal, l'AfD probablement no perdrà suport. S'ha consolidat a la política alemanya com a alternativa, fent equilibris amb èxit entre posicions conservadores, populistes i d'extrema dreta. Pel que sembla, l'AfD ha vingut per quedar-se. ■

* L'autor vol agrair a Amel Bouchareb i Janni Orfanidis per la seva ajuda en la recerca per a aquest article.

■ Bibliografia

ARZHEIMER, Kai. «The AfD: Finally a Successful Right-Wing Populist Eurosceptic Party for Germany?». A *West European Politics*, núm. 38, p. 535-556, 2015.

BERBUIR, Nicole, LEWANDOWSKY, Marcel i SIRI, Jasmine. «The AfD and its sympathisers: Finally a right-wing populist movement in Germany?». A *German Politics*, núm. 24(2), p.154-178, 2015.

BORNSCHEIR, Simon. «Why a Right-Wing Populist Party Emerged in France but Not in Germany: Cleavages and Actors in the Formation of a New Cultural Divide». A *European Political Science Review*, núm. 4, p.121-45, 2012.

DE BENOIST, Alain. *Vu de droite*. París: Le Labyrinthe, 2001, p. 456-60.

GORRES, Achim, SPIES, Dennis C. i KUMLIN, Staffan. «The Electoral Supporter Base of the Alternative for Germany: An Analysis of a Panel Study of German Voters 2015-16». A *Paper for the annual conference of the Specialist Group on Political Economy of the German Political Science Association*. Düsseldorf, 30 i 31 de març del 2017.

MUDDE, Cas. «The Study of Populist Radical Right Parties: Towards a Fourth Wave». A *C-REX- Center for Research on Extremism Discussion Paper*, 2016.

SARRAZIN, Thilo. *Deutschland schafft sich ab*. Berlín: DVA Sachbuch, 2010.

SCHWANDER, Hanna i MANOW, Philip. «It's not the economy, stupid! Explaining the electoral

success of the German right-wing populist AfD». A *CIS Working Paper*. núm. 94. University of Zurich, 2017.

finestra

Anne Phillips

“Feminisme, republicanisme i democràcia”

Lliçó Inaugural Josep Irla 2017-2018

Auditori de l'IDEC-UPF Barcelona School of Management, 25 d'octubre del 2017

Fotografia: Marc Puig i Pérez

Anne Phillips (1950) és una prestigiosa teòrica política de la London School of Economics, on dirigeix el Gender Institute. Des del 2003 és membre de la British Academy.

Phillips s'ha caracteritzat al llarg de la seva trajectòria per aprofundir en la diversitat de les societats, la representació política en les democràcies i la defensa del feminisme. Precisament és com a teòrica del feminisme que ha recollit un gran nombre de reconeixements. També és per aquests motius, que ha estat convidada per la Fundació Josep Irla a impartir la Lliçó Inaugural Josep Irla del curs 2017-2018.

A finals de 1992 —és a dir, no-més fa 25 anys— els acadèmics respectats encara consideraven que podrien descriure un sistema polític com a democràtic fins i tot si aquest negava el vot a les dones. Hi ha, sens dubte, moltes persones que han continuat pensant això molt més temps; i m'imagino que una cerca acurada descobriria acadèmics respectats entre aquestes persones. Però he escollit aquesta data, perquè aquest és l'any en què Francis Fukuyama (1952) va publicar *The End of History and the Last Man*, un llibre que ara sembla una mica optimista en la seva projecció de l'èxit de la propagació de la democràcia liberal a tot el món, però que em va sorprendre particularment per la seva identificació de Suïssa com una de les primeres democràcies del món. La definició estrictament formal de la democràcia de Fukuyama era aquesta: «Un país és democràtic si atorga a la seva gent el dret d'escollir el seu propi govern mitjançant eleccions periòdiques, de votació secreta i de múltiples partits, sobre la base d'un sufragi adult, universal i igual». Aquesta és una definició prou estàndard. La sorpresa, per

a mi, era que en la seva taula de «Liberal Democracies Worldwide», no obstant això, va identificar Suïssa com un dels tres únics països que podien rebre l'etiqueta de democràcia al 1790 —França i els EUA eren els altres dos. Quan, de fet, per a qualsevol que hagi estat pensant en el feminisme en relació amb la democràcia o el republicanisme, Suïssa es destaca com el darrer país d'Europa —de fet, un dels últims països del món—, en acceptar que les dones tinguessin el mateix dret al vot que els homes. Les dones suïsses no van ser ciutadanes de ple dret fins al 1971: com pot algú descriure Suïssa com una de les primeres democràcies del món? Hom es podria demanar, igualment, de quina manera algú pot descriure els EUA com un dels primers països del món a «concedir a la seva gent el dret a triar el seu propi govern sobre la base d'un sufragi adult universal i igual», atès que l'economia de gran part del país es va basar en l'esclavitud fins el 1865, que les dones no van tenir dret al vot fins a 1919, i que els afroamericans no varen tenir garantit aquest dret fins a la Voting Rights Act de 1965.

Una democràcia no només ha de poder garantir el dret igualitari al vot sinó també una representació justa de les dones a les institucions parlamentàries

En el seu estudi de les democràcies, Fukuyama es cobreix a si mateix amb una suau nota al peu. «L'expansió de l'emancipació», va assenyalar, «va ser un procés gradual en la majoria de les democràcies, incloses les d'Anglaterra i els EUA: moltes democràcies contemporànies no van aconseguir l'emancipació universal dels adults fins a finals del segle XX i, tanmateix, es podria parlar de democràcies abans d'aquest punt».¹ El missatge, sembla, és que era una anomalia relativament menor que la democràcia encara excloués la meitat de la població; i en realitat, quan sumem les moltes exclusions racials i de classe, l'exclusió abastava considerablement més de la meitat de la població. Hi ha, per descomptat, graduacions en la democràcia: entre els sistemes als quals estem disposats a adjuntar l'etiqueta de democràcia, n'hi haurà alguns que considerarem més profundament democràtics que altres. Però segurament hi ha unes condicions mínimes, i un es podria imaginar que el reconeixement de les dones com a política-

ment iguals als homes seria una d'aquestes condicions.

D'alguna manera pot semblar injust que interpreti Francis Fukuyama d'aquesta manera, ja que en cap cas és l'únic pel que fa a ignorar o menystenir la importància de l'exclusió de les dones del dret de vot. Recordo que al llarg dels meus estudis universitaris de ciències polítiques un dels meus professors ens va proposar aquest dilema: atès que les enquestes suggerien que les dones suïsses eren més conservadores en les seves opinions polítiques que els homes suïssos, algú d'inclinacions progressistes hauria realment de donar suport a la seva emancipació? No seria millor, com a progressista i demòcrata, deixar-les sense dret de vot? També recordo, en els comentaris dels mitjans de comunicació sobre les primeres eleccions posteriors a l'apartheid a Sud-àfrica el 1994 —les primeres eleccions en què tots els ciutadans tenien el mateix dret a vot, independentment del gènere o la raça— la freqüència amb què la gent utilitzava la frase «un home, un vot»

com si fos un sinònim de sufragi universal. Ens ha portat molt de temps pensar que la democràcia exigeix la participació equitativa tant de dones com d'homes.

Hem avançat des d'aleshores, fins al punt que molts —entre els quals m'hi incloc— ara pensen que una democràcia ha de poder garantir, no només el dret igualitari al vot sinó també una representació justa de les dones a les institucions parlamentàries. Des de la dècada de 1980 hi ha hagut una mobilització cada vegada més gran en defensa d'aquest objectiu, i ara les dones representen el 23,5% dels polítics del món.² Aquesta situació no és gaire propera a la igualtat —a nivell global, les dones continuen essent superades en nombre de tres a un— però sí que representen un augment molt significatiu respecte a les dècades anteriors. Al Parlament espanyol avui, la xifra és un impressionant 39,1%; sobretot si la comparem amb la xifra de la Cambra dels Comuns del Regne

1 FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man*, p.347.

2 Les xifres actualitzades periòdicament de la proporció de dones en les legislatures mundials es publiquen a la pàgina web de la Unió Interparlamentària. www.ipu.org.

Unit que és del 32%. Al Parlament de Catalunya, les dones assoleixen un encara més impressionant 43%; al Parlament escocès, un 34,9%, aquesta xifra representa un descens, per cert, des del moment més alt del 2003, en què les dones representaven el 39,5% dels elegits al Parlament escocès. Encara no hem arribat al punt en què es consideri que una excessiva representació dels homes és suficient per a minar les pretensions democràtiques d'un país, però la idea que les dones hagin de formar almenys una quarta part, preferiblement una tercera part, dels representants polítics d'un país, és ara més propera al sentit comú compartit.

Hem avançat, des de les llargues batalles sobre el dret al sufragi igualitari per a tothom, i —gràcies a les lluites posteriors de les dones organitzades dins dels seus partits polítics, particularment els partits de l'esquerra o del centreesquerra— ara tenim alguna forma de quota de gènere vigent en uns 128 països. En molts casos, això no es deu tan sols a la decisió voluntària de cada partit, sinó a un requisit legislatiu per a tots els que partici-

pin les eleccions. Aquest encara no és el cas de la legislació al Regne Unit: s'ha proposat en diverses ocasions, inclosa la recent Gender, Inequality and Power Commission presentada per la meua pròpia universitat, la London School of Economics, però mai no s'ha debatut seriosament al Parlament. A l'Estat espanyol, per contra, la llei d'igualtat de 2007³ va introduir un requisit perquè «totes» les parts s'adaptessin a una quota de gènere neutral —un mínim del 40% i un màxim del 60% per sexe? en la proposta de les llistes del partit; i això va ser seguit per una llei d'igualtat catalana al 2015.⁴ Puc estar exagerant el canvi en l'opinió pública, però crec que ara podem reclamar, com a part de la comprensió compartida de la democràcia en moltes parts del món, que aquesta ha d'implicar com a mínim algun component del que s'ha conegut —seguint Hanna Pitkin (1931)— com a representació «descriptiva».⁵ Els polítics, els

comentaristes polítics i els ciutadans, per la seva banda, ara parlen rutinàriament sobre la composició de gènere i d'ètnia de les assemblees electes, i entenen com un progrés evident que unes eleccions generin una major proporció de representants de dones o una major diversitat ètnica en la legislatura. Cada cop més s'entén que la democràcia implica no només el sufragi realment universal —masculí i femení— sinó que la presa de decisions polítiques sigui compartida de forma significativa entre dones i homes.

Més enllà dels números: què és la democràcia?

Els números, però, no ens diuen prou coses. Seria una comprensió empobrida de la democràcia aquella que mesuri l'èxit merament per la proporció de dones i homes elegits en un parlament; empobrida en apuntar que la democràcia és simplement una qüestió del que succeeix als parlaments i en suggerir que els números són tot el que importa. Un dels patrons notables, per exemple, en els

3 Llei Orgànica 3/2007, del 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.

4 Llei 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes.

5 PITKIN, *El concepto de representación*.

No podem afirmar que un sistema sigui democràtic si exclou les persones per motius de gènere o raça

últims anys és que les societats postconflicte sovint adopten mecanismes efectius per a abordar la composició de gènere de les seves assemblees legislatives, amb el resultat que són països com Ruanda o Sud-àfrica que ara prenen la iniciativa en les taules de la lliga mundial per a la proporció de dones en política. Tanmateix, tinc les meves reserves per celebrar que Ruanda —actualment líder mundial amb un 60% de dones en la legislatura present— sigui un èxit democràtic destacat. Fins i tot si ens centrem només en els parlaments i deixem de banda les mesures més àmplies d'igualtat i participació democràtica en tota la societat civil, les pràctiques institucionals poden ser tan importants com els números.

Permeteu-me tornar breument a l'exemple del Parlament escocès, establert el 1998 durant el procés de la *Devolution* dut a terme al Regne Unit. Els dissenyadors d'aquesta nova institució estaven disposats a demostrar la seva distància del model de Westminster, el Parlament del Regne Unit, i la política de gènere inicialment va

tenir un paper important en això. En gran part com a resultat de la mobilització activa i imaginativa de les dones escoceses, la promoció de la igualtat de gènere es va veure de manera gairebé tan emblemàtica com l'aspiració d'un nou tipus de política i els quatre principis fundacionals del nou Parlament, establerts pel Consulting Steering Group,⁶ eren l'accés i la participació, la igualtat d'oportunitats, la responsabilitat i el repartiment de poder. Aquests es van traduir, entre altres coses, en un sistema electoral més proporcional, un calendari parlamentari que es va organitzar per adaptar-se als terminis escolars i un compromís amb la creació de pressupostos amb perspectives de gènere. Però tal com han dit les politòlogues feministes, allò nou neix d'allò vell, i als vells hàbits els costa morir.⁷ Les noves normes, per exemple, afavorien la col·laboració sobre la competència, però en poc temps, els líders polítics van «recordar» les pràctiques

6 Aquest grup va elaborar un document recomençant certs aspectes per posar en marxa el nou Parlament escocès.

7 MACKAY, «Nested Newness, Institutional Innovation and the Gendered Limits of Change».

adversarials del Torn de preguntes al Primer Ministre a la Cambra dels Comuns i van adoptar una pràctica similar per al Parlament escocès. I només quatre anys després de l'obertura del nou Parlament, s'havia oblidat la igualtat de gènere que se suposava que era un dels quatre principis fundacionals: una revisió dels procediments simplement va ometre esmentar-la com un dels principis clau. Els números, per si mateixos, no expliquen la història completa, i amb més freqüència, els guanys aconseguits en un any han hagut de lluitar-se de nou en les següents dècades.

Per tant, vull aprofundir en aquest creixent consens i explorar amb més detall el que implica tant la democràcia com el republicanisme quan la igualtat de gènere està inclosa com un dels principis bàsics. En fer-ho, també identifiquem aspectes potencialment divergents de la democràcia i el republicanisme. Aquestes són les tensions en les quals cal pensar. La democràcia s'ha definit de diverses maneres: les persones esmenten les eleccions de múltiples partits, l'estat de dret, les llibertats d'expres-

La igualtat política entre dones i homes es converteix en una frase buida en una societat que exigeix que les dones —però no els homes— realitzin la major part del treball de cura

sió i associació, les proteccions per a les minories, però per a mi, totes aquestes deriven del principi fonamental d'igualtat política.

La igualtat política és el cor de qualsevol democràcia. Per això, no podem afirmar que un sistema sigui democràtic si exclou les persones per motius de gènere o raça. Aquesta és la raó per la qual aquella pregunta que em va fer el meu professor de ciències polítiques al 1970, sobre si hem d'estar disposats a acceptar rebaixes en la igualtat dels drets de ciutadania per tal d'assegurar polítiques més progressistes, és tan fonamentalment antidemocràtica.

La igualtat política és el nucli de qualsevol democràcia, i encara que la igualtat política no és igual a la igualtat econòmica, sí que comporta certes implicacions per a l'estructura econòmica i social d'una societat. La igualtat política, considerada de forma aïllada, es pot convertir fàcilment en una frase buida; serà el cas, per exemple, d'una societat on el poder dels diners privats sigui tal que exerceixi una enorme pressió

als governs perquè actuïn a favor seu; o d'una societat on el fugaç moment d'igualtat a les urnes es veu superat per recordatoris diaris i setmanals de la poca influència que la majoria de nosaltres tenim; o d'una societat on el nostre accés a la informació política sigui manipulat i limitat pels que controlen els diaris i les notícies televisives.

La majoria de les «democràcies» actuals s'ajusten almenys a algunes d'aquestes descripcions. De la mateixa manera, la igualtat política entre dones i homes es converteix de nou en una frase buida en una societat que exigeix que les dones —però no els homes— realitzin la major part del treball de cura dels joves, dels malalts i de la gent gran, ja que aquesta divisió sexual del treball continua sent una de les forces poderoses que limita la capacitat de les dones de participar en la política de manera igualitària. La democràcia és fonamentalment un compromís amb la igualtat «política», però hi ha condicions socials i econòmiques sense les quals és molt difícil conviure políticament com a iguals. L'altre punt nuclear de la democrà-

cia és que és, gairebé per definició, pluralista. Els ciutadans tenen diferents interessos, prioritats i idees —de fet sovint tenim interessos, prioritats i idees en «competència», ja que aquí hi ha qüestions de poder— i si la democràcia és bàsicament un compromís amb la igualtat política, ha d'haver-hi una translació d'aquestes diferències per tal que puguem parlar amb confiança de democràcia o representació justa. Una democràcia satisfactòria tindrà com a objectiu un bon grau de proporcionalitat entre els vots emesos pels ciutadans per als diferents partits polítics, i el nombre d'escons ocupat per cadascun d'aquests partits, —el meu propi país falla miserablement en aquesta mesura. Una democràcia satisfactòria també tindrà com a objectiu un bon grau de proporcionalitat entre el ventall d'experiències, perspectives i inquietuds en l'electorat i el rang entre aquells que actuen i parlen en nom nostre. Això forma part de la base per a reclamar proporcionalitats de gènere, ètnia i classe.

A vegades, la gent parla com si l'enfocament feminista d'assegu-

Cal assegurar que en una societat estructurada per gènere, classe o ètnia, les diferents experiències, interessos i preocupacions de tota la ciutadania tinguin la mateixa veu

rar la paritat de gènere al parlament fos una mena de política identitària —com si el que estigués en joc fos la representació d'una cosa anomenada «identitat femenina». Això, per a mi, és molt enganyós. El motiu pel qual el gènere és molt important en la política és que vivim en societats molt estructurades pel gènere. Sabem que estan estructurades pel gènere: no ens cal res més que observar la preponderància dels homes al parlament, a les altes finances, entre els professors universitaris; i observar la preponderància de les dones entre les persones que cuiden els joves, els malalts i a la gent gran, les que cuinen, el personal de neteja i qui recull els nens a l'escola. En molts sentits, els arguments sobre la representació de gènere són molt semblants als vells arguments sobre la representació de la classe treballadora. Sabem que vivim en societats estructurades per classes socials: podem dir-ho simplement observant les desigualtats en els ingressos, l'habitatge, la influència, la salut, i és a causa d'aquestes desigualtats que no podem deixar que les persones més

privilegiades siguin les que parlin i representin les que no ho són. El pluralisme, que és una condició necessària de la igualtat política, no implica simplement representar les identitats de les persones, o representar-les simplement de la manera més general. Implica assegurar que en una societat estructurada per gènere, classe o ètnia, les diferents experiències, interessos i preocupacions de tots els ciutadans tinguin la mateixa veu. En una democràcia, se suposa que cadascú ha de comptar per un i no per més d'un. Això continua sent un ideal, lluny de la realitat de qualsevol democràcia existent, però és un ideal que necessàriament ens compromet cap a la diversitat i al pluralisme.

Més enllà dels números: què és el republicanisme?

La democràcia es defineix de diverses maneres. El republicanisme és un terme encara més discutit. A Gran Bretanya, per exemple, s'entén bàsicament com l'oposició al paper polític d'una monarquia hereditària, i que per tant exigeix

la desaparició de la figura dels reis i les reines, i el naixement d'una república. A França, el republicanisme invoca els valors de la Revolució de 1789, i implica, per tant, no només l'oposició al domini monàrquic, sinó la promoció dels principis seculars de llibertat, igualtat i fraternitat. Un component d'això, sobre el qual tornaré, és que aquesta versió del republicanisme es relaciona amb un repudi de l'interès sectorial, una resistència a tot allò percebut com a «diferencialisme», i com a conseqüència, una resistència a alguna de les implicacions del pluralisme. A Irlanda, el republicanisme es va inspirar inicialment, en gran mesura, en la Revolució Francesa; els republicans irlandesos van desafiar el govern corrupte d'una Gran Bretanya aristocràtica i van defensar una Irlanda independent basada en els valors seculars de llibertat, igualtat i fraternitat. Tanmateix, a mesura que la política evolucionava i sobretot amb la partició d'Irlanda en la República d'Irlanda i Irlanda del Nord, el republicanisme va assolir fortes connotacions religioses: si un era republicà, era gairebé per definició

La democràcia és un compromís amb la igualtat política, però hi ha condicions socials i econòmiques sense les quals és molt difícil conuiu políticament com a iguals

catòlic; si un era unionista, gairebé segur que era un protestant. Als EUA, encara trobem una altra semàntica. El republicanisme inicialment s'encarnava en el Republican Party d'Abraham Lincoln (1809-1865), que defensava la «unió» dels estats durant la Guerra Civil Americana (1861-1865) i s'oposava als demòcrates del sud que es resistien al que consideraven la imposició «antidemocràtica» de les mesures centrals —federal— contra l'esclavitud. En un dels canvis més estranys de la història política, el Republican Party va evolucionar fins a convertir-se més aviat en el partit dels grans negocis i, per tant, contrari a la despesa federal o la intervenció governamental a l'economia; si, anteriorment, el republicanisme havia representat una visió federal dels EUA contrària als interessos més localistes, més tard es va convertir en defensor de l'autonomia local en aspectes com ara l'escolarització segregada i el control local dels impostos.

I després hi ha el que el republicanisme ha arribat a significar en la recent teoria política. Gràcies, en particular, a l'obra de J.G.A. Pocock

(1924), Quentin Skinner (1940) i Philip Pettit (1949), hi ha hagut una exploració i re-elaboració de les idees del republicanisme cívic, que es remunta a la República romana i el ressorgiment de les idees romanes durant el Renaixement italià, del qual s'intenten extreure elements útils de cara a afrontar el que es perceben com a deficiències de la política actual.⁸ L'adversari d'aquesta versió del republicanisme no és particularment la monarquia, encara que certament descarta les formes de govern monàrquiques. Els seus objectius principals, més aviat, són tres. En primer lloc, es considera que el republicanisme implica desconfiança vers el pluralisme de grups d'interès, percebut com a reductor de la política a una negociació i intercanvi amoral: la política, es diu, hauria de centrar-se en el bé de la república, no la lluita d'individus i grups per a obtenir beneficis per a ells mateixos. Quan es tracta la política pública com un subproducte de l'interès privat en com-

petència —en la famosa frase de Harold Lasswell (1902-1978), com a qüestió de qui obté què, quan i com—, això no només perjudica els grups més febles de la societat, sinó que també buida el concepte «públic» de qualsevol significat real, convertint qualsevol noció de bé públic en una broma.

En segon lloc, el republicanisme implica insatisfacció amb la idea que la llibertat només és una qüestió d'estar lliure de la coerció o la interferència. Aquesta visió —liberal i clàssica— de la llibertat es veu, des del republicanisme, com una espècie d'antipolítica; com un fonament de l'opinió que els estats haurien d'interferir el mínim possible, ja sigui en els mercats o en la vida de les persones, i de que com menys interferència estatal hi hagi, més lliures som tots. Però tal com diuen els republicans cívics contemporanis, si la llibertat simplement és una qüestió de no interferir, podríem dir que un esclau deixat al seu aire per un amo mandrós o absent és lliure; o que una dona estimada pel seu marit amorós i complaent és tan lliure com un ocell, fins i tot si la situem

8 POCKOCK, *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*; SKINNER, *Liberty Before Liberalism*; PETTIT, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*.

El republicanisme considera que les societats contemporànies experimenten un declivi preocupant en la qualitat de la vida pública

en els temps en què les lleis de la seva societat li neguen un estatus d'independència. En la concepció republicana, cap d'aquests exemples té gaire sentit. Les persones que viuen a discreció dels seus mandataris no es poden qualificar de lliures, fins i tot quan tenen la sort de viure sota mandataris que decideixen no interferir en les seves vides. Les úniques persones lliures són aquelles que es governen a elles mateixes.

La tercera característica d'aquesta versió del republicanisme està molt relacionada amb les dues primeres. El republicanisme considera que les societats contemporànies experimenten un declivi preocupant en la qualitat de la vida pública, una reducció del rol de la discussió pública o l'ús de l'espai públic, una retirada de la política al consumisme i, en general, el que Richard Sennett (1943) ha anomenat «la caiguda de l'home públic».⁹ Aquestes característiques s'intensifiquen encara més sota la influència del neoliberalisme, que celebra el

poder dels mercats privats sobre la provisió pública. Arreu d'Europa, tot i que en diversos graus, cada vegada hi ha més serveis públics contractats a empreses privades, fins al punt que ja no compartim, com a ciutadans, les rutines de la nostra existència quotidiana. Els que tenen més diners es compren una xarxa privada de serveis —paguen per escoles privades, hospitals privats o piscines privades—, mentre que la qualitat dels serveis públics empitjora. En lloc de veure'ns units entre nosaltres com una ciutadania compartida o treballar junts per millorar el bé públic, busquem cada vegada més la nostra satisfacció a través dels béns i serveis privats que consumim. La ciutadania pública cedeix pas al consum privat. Gran part de l'interès actual pel republicanisme entre els teòrics polítics té a veure amb aquesta preocupació.

Democràcia i republicanisme: possibles tensions

Tal com fins i tot aquest resum indica, la democràcia i el republicanisme no són necessàriament la mateixa

cosa. En almenys algunes versions, fins i tot poden estar en tensió. Per dir-ho esquemàticament, podríem dir que la democràcia fa èmfasi en la naturalesa fundacional de la igualtat i les implicacions necessàries d'aquesta respecte al pluralisme, mentre que el republicanisme se centra en la importància d'allò «públic» i la participació dels ciutadans en l'autogovern. Aquí pot haver combinacions creatives, però també àrees de dificultat. En particular, quan el republicanisme fa èmfasi en el bé de la república en oposició al que veu com a interès privat o sectorial, pot trobar-se en conflicte amb el pluralisme que he suggerit com un component fonamental de la democràcia. Aquesta tensió ha estat especialment preocupant per les feministes. Encara que moltes feministes comparteixen amb la tradició republicana una crítica del paper de l'interès propi en la política, les feministes també han alertat sobre les formes en què les invocacions a «l'interès comú» o «el bé públic» poden servir per a silenciar veus prèviament marginades. De manera correcta o equivocada, el republicanisme s'ha associat amb ideals de transcendència, amb crides als ciutadans per allunyar-se

9 SENNETT, *The Fall of Public Man*.

L'ideal republicà francès és una ciutadania que no reconeix cap distinció, on no cal diferenciar entre homes o dones, blancs o negres, musulmans, cristians o jueus

de les seves preocupacions egoistes i fraccionals per a abordar qüestions d'interès més general. Invocant els ideals de la virtut pública contra l'egoisme privat, molts republicans volen que les institucions d'auto-govern serveixin per a alguna cosa més important que la protecció de l'interès individual o grupal: alguna cosa més en la línia de lleis justes, el major benefici mutu, la llibertat de la gent. Per bonic que això pugui sonar, fa saltar les alarmes per a moltes feministes, que pregunten què garanteix que els interessos i les preocupacions de les dones s'incorporin a aquest bé «comú». «Des del punt de vista de la història de la dona», escriu Mary P. Ryan (1945), «la identificació d'un interès polític propi no era un pas enrere respecte la virtut pública sinó un pas cap a l'apoderament».¹⁰ Sovint, les dones han hagut d'alliberar-se de les expectatives de submissió pròpies i alienes, i per tant han hagut d'esdevenir menys abnegades, en comptes de més. Aquesta experiència posa una llum més positiva sobre l'afirmació dels interessos propis o de grup.

10 RYAN, «Gender and Public Access: Women's Politics in Nineteenth-Century America».

També hi ha un problema —i aquí torno a la concepció francesa del republicanisme— amb la crítica del partidisme i la resistència al que es consideren «interessos» sectorials, i és que tot plegat pot promoure una concepció excessivament autoritària de la identitat nacional. Això sempre és un risc per al republicanisme, fins i tot quan s'allunya explícitament del nacionalisme ètnic i per contra insisteix sobre la naturalesa «cívica» del republicanisme. França és avui una societat multiètnica i multicultural, amb una minoria significativa de ciutadans provinents d'ex-colònies franceses a l'Àfrica del Nord i l'Oest, i una proporció important de musulmans, però el discurs polític dominant encara continua sent hostil al reconeixement de la diversitat; hostil, fins i tot, a registrar-la, perquè la recopilació de dades censals sobre l'origen ètnic va ser prohibit el 1978 pel mal record de les classificacions racials nazis. L'ideal és una ciutadania que no reconeix cap distinció, on no cal diferenciar entre homes o dones, blancs o negres, musulmans, cristians o jueus. Sona molt bé, però la inclusió no s'assoleix simplement rebutjant el reconeixement de les diferències. Tal com

indica el moviment en defensa de les quotes de gènere, de vegades potser necessitem ressaltar les distincions, donar un pes explícit al gènere o a la raça, per tal d'aconseguir la igualtat. Quan es convida la gent a veure's com a ciutadans, no com a dones o musulmanes o negres, hi ha el risc d'enfortir el poder d'aquells que estan tan arrelats al centre del poder que es contemplen simplement com la norma. Iris Marion Young (1949–2006) ho diu així: «En una societat on alguns grups són privilegiats, mentre que altres són oprimits, insistir que, com a ciutadans, les persones han de deixar enrere les seves afiliacions i experiències particulars per a adoptar un punt de vista general només serveix per a reforçar aquells privilegis; perquè les perspectives i interessos dels privilegiats tendeixen a dominar aquest espai públic unificat, marginant o silenciant els d'altres grups».¹¹

La insistència en la ciutadania com a concepte universal, i en la igualtat absoluta entre ciutadans, que en altres contextos pot ser admirable, pot

11 MARION, *Young Justice and the Politics of Difference*.

La insistència en la ciutadania com a concepte universal, pot convertir-se en el cas francès en la demanda que, per a ser «francès», tothom ha d'ajustar-se als ideals «francesos» dominants

convertir-se en el cas francès en una demanda que, per a ser «francès», tothom ha d'ajustar-se als ideals «francesos» dominants.

La legislació que regula les formes de vestir per a les nenes i les dones musulmanes és una il·lustració d'aquesta afirmació. Al 2004, França va aprovar una llei que prohibia l'ús de «símbols religiosos conspicus» a les escoles públiques. Tot i que es va emmarcar en termes no confessionals —en principi, aplicant-se als alumnes sikh que portaven un *patka* o als jueus que portaven un quipà— es va entendre àmpliament que s'adreçava a les estudiants musulmanes que volien seguir utilitzant els seus vels a la classe. El 2011, aquest projecte d'exclusió va fer un pas més, amb una legislació que prohibia la cobertura completa de la persona en públic. Una vegada més, la llei estava emmarcada en termes generals, per la qual cosa s'aplicava, en principi, a persones que es cobrissin la cara amb una bufanda o portessin un casc de moto amb la visera abaixada, però es va entendre àmpliament i correcta com a destinat a les —poques— dones musulmanes que portaven el nicab,

una peça de roba que deixa només els ulls al descobert. Alguns van defensar aquesta legislació com a necessària per a protegir les nenes i les dones de les normes patriarcales opressives de les seves comunitats, però aquesta defensa va ignorar la gran evidència que les noies que escollien usar vels a l'escola o les dones que portaven el nicab al carrer solien fer-ho en contra dels consells dels seus familiars.¹² Altres veien la legislació com una eina necessària per defensar la «cultura francesa» —la cultura, és a dir, de la república francesa secular— contra l'amenaça de l'islam radical. Aquesta recerca d'una concepció excessivament homogenia de la cultura francesa ha fet més difícil —no pas més fàcil— que els ciutadans musulmans de França aconseguixin un estatus d'igualtat.

Hi ha un gir en aquesta història d'especial rellevància per a les feministes. El 2000, les feministes franceses van aconseguir un pas extraordinari cap a la paritat de gènere en la política quan van pressionar amb èxit a l'Assemblea Nacional per a aprovar

¹² Entre els nombrosos estudis d'aquest fet, consultiu WALLACH, *The Politics of the Veil*.

una llei electoral que exigia a tots els partits polítics que seguissin un principi de paritat al 50/50 entre candidats masculins i femenins en les seves llistes per a les eleccions. Tot i que inicialment només s'aplicava a les eleccions en què hi havia llistes de partits, i no a les circumscripcions d'un sol membre de la pròpia Assemblea Nacional, i que, a més, podien ser omeses pels partits polítics si simplement optaven per pagar una multa, la legislació va provocar un augment important en la representació de les dones a les eleccions municipals i europees. Esmenes posteriors van ampliar el principi de paritat, i en les últimes eleccions del 2017 a l'Assemblea Nacional la proporció de dones va augmentar fins a gairebé el 39%. Aquesta és, en molts sentits, una gran història d'èxit. Però hi ha un aspecte que il·lustra algunes de les meves preocupacions pel que fa al republicanisme.

Els advocats de la *parité* van ser conscients que tindrien dificultats per guanyar el suport per al seu cas si ho argumentaven en termes d'interès o experiència grupal. Reconeixent i compartint àmpliament el discurs dominant d'un

El feminisme i el republicanisme poden córrer el risc de tancar-se a veus alternatives: a la multiplicitat de veus de dones, o a l'heterogeneïtat nacional

republicanisme universalista, es va plantejar una forma d'argumentació que no depenia de cap manera de les afirmacions sobre les dones que tenien «interessos o preocupacions diferents» en relació als homes. En termes més abstractes, simplement van insistir que el cos ciutadà és masculí i femení, de manera que els representants de la nació també han de ser homes i dones. En paraules de destacades activistes: «les dones estan a tot arreu. N'hi ha a totes les classes, a totes les categories socials. Són catòliques, protestants, jueves, musulmanes, agnòstiques... *I no es poden comparar amb cap grup de pressió... que exigeix estar millor representat... Les dones no són ni un grup ni un lobby.*¹³ Constitueixen la meitat del poble sobirà, la meitat de l'espècie humana».¹⁴

L'objectiu, per tant, no era aconseguir res que poguéssim descriure com «la representació de les dones». I ja que no es tractava d'aconseguir una millor representació per a interessos o preocupacions

prèviament marginats, no va tenir implicacions pel que fa a la representació d'altres grups marginats. Aquest no era el tipus d'argument que es podria estendre als grups oblidats en virtut de la seva raça o ètnia o religió, perquè no parlava de la marginació de les veus grupals.

Quan França va prohibir els vels a les escoles públiques i portar la cara tapada al carrer, relativament poques feministes franceses de la comunitat majoritària es van manifestar contra aquesta negació de les llibertats religioses de noies i dones musulmanes. Tot i que la legislació podria ser descrita com un atac a un grup marginat de dones, no hi havia cap camí evident cap a una aliança feminista contra això, perquè el terme «grup marginat» no es trobava en el llenguatge en què les feministes havien fet les seves reivindicacions de paritat. Les partidàries de la *parité* havien aconseguit construir un cas reeixit per a la participació igualitària de les dones en la legislatura sense invocar el pluralisme, i sense recolzar l'opinió que la política implica apel·lar als interessos de diversos grups.

Per a mi, això va ser un fracàs de la política feminista: el fet de no reconèixer que l'opressió funciona a través d'interseccions de gènere, raça i classe —per esmentar només els més destacats—; i una incapacitat per a relacionar-se amb dones situades de manera diferent dins les estructures de poder. En la mesura que això deriva d'una visió del republicanisme, també posa de relleu les àrees de tensió entre el feminisme, la democràcia i el republicanisme. La democràcia es basa fonamentalment en la igualtat política, apuntant cap a un ideal en què cada ciutadà es consideri d'igual importància i pes. Com a tal, la democràcia és necessàriament pluralista i implica compartir el poder amb aquells amb qui no estem d'acord. El republicanisme, almenys en algunes de les seves versions, tendeix a veure amb més suspicàcia el pluralisme, perquè considera que és massa proper a una política de negociació entre interessos de sector. En fer èmfasi en l'interès comú i el bé públic, el republicanisme corre tanmateix el risc de promoure una versió excessivament autoritària del concepte d'allò «públic» o de la «nació» que

¹³ Les cursives és una nota de l'autora.

¹⁴ GASPARD, SERVAN-SCHREIBER, LE GALL, *Au pouvoir citoyennes : Liberté, Egalité, Parité.*

La democràcia s'ha d'entendre com a afirmació ferma de la nostra igualtat política i el reconeixement del pluralisme inevitable a qualsevol societat democràtica

exclogui aquells que no en formen part. El feminisme i el republicanisme poden, de forma similar, córrer el risc de tancar-se a veus alternatives: el feminisme, tancat a la multiplicitat de veus de dones; el republicanisme, adherit a una visió excessivament homogènia de la «cultura nacional» i tancat a la diversitat de l'Europa contemporània. La protecció fonamental contra aquestes dues tendències és la democràcia, no la democràcia que va acceptar casualment l'exclusió de la meitat de la població com una anomalia menor, sinó la democràcia com a afirmació ferma de la nostra igualtat política i el reconeixement del pluralisme inevitable a qualsevol societat democràtica. ■

Casa Irla

Sant Feliu de Guíxols

Algavira, 65-69
Telèfon 972 11 74 39
casa@irla.cat
www.irla.cat

HORARI D'ESTIU

De dimarts a diumenge, de 18 a 21 h
Dissabte i diumenge, de 10 a 13 h
Dilluns tancat

HORARI D'HIVERN

Divendres i dissabte, de 17 a 20 h
Dissabte i diumenge, de 10 a 13 h

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

clàssic

Louis D. Brandeis

Jurista i membre del Tribunal
Suprem dels EUA entre 1916 i 1939
(1856-1941)

«Regulació de la competència vs. regulació del monopoli»

Els monopolis, les grans concentracions empresarials o el poder excessiu dels bancs poden ser perjudicials per la bona marxa de qualsevol economia, però sobretot poden ser letals per la democràcia. Un dels primers a reconèixer aquesta amenaça va ser el jurista nord-americà Louis D. Brandeis, fill de pares jueus emigrats de Praga. Impulsor del dret a la privacitat als EUA, va ser així mateix un ferm defensor del moviment obrer. Aquest fet, sumat a la seva lluita contra la corrupció, els monopolis i la gran banca el van fer antipàtic per l'establishment. Oposat tant al poder excessiu del govern central com al de les grans corporacions privades, es va guanyar el sobrenom de «l'Advocat del Poble», tot esdevenint membre del Tribunal Suprem a proposta del president Woodrow Wilson, l'any 1916. Aquest discurs, pronunciat al The Economic Club de Nova York l'1 de novembre de 1912, és un testimoni de les seves idees sobre la regulació de la competència com a via per a evitar l'aparició dels monopolis empresarials.

Senyores i senyors: fa menys de divuit mesos des que les sentències dels casos de Standard Oil i [American] Tobacco van fer que els americans s'adonessin de la importància i la urgència del problema dels monopolis. Des d'aleshores hi ha hagut més reflexió intensa i debat seriós sobre el tema que durant els 21 anys precedents, des que es va aprovar la llei Sherman,¹ fins a la resolució d'aquestes sentències.² I aquesta reflexió, sumada al debat general, ha donat resultats fructífers. No ha madurat fins a produir una nova legislació, però ha fet més que això. Ha il·lustrat el poble nord-americà, i ha portat la deliberació sobre el tema a un nivell en el que sí que és possible una legislació sàvia. El debat ha eliminat nombrosos equívocs que van embrollar, als ulls del país, les consideracions sobre les mesures a prendre. També ha espolsat malentesos, i ha reduït l'amplitud de la controvèrsia. Una gran part del

¹ La Sherman Antitrust Act és una llei antimonopoli que afavoria la competència.

² En ambdós casos, el Tribunal Suprem dels EUA va ordenar la dissolució i fragmentació de les dues empreses en diferents companyies.

poble nord-americà s'adona avui que la competència no és en cap cas incompatible amb la producció i la distribució a gran escala. S'adona que mantenir la competència no implica necessàriament una competència destructiva i sense restriccions, com el manteniment de la llibertat no implica llicenciositat o anarquia. Fa temps que vam aprendre que la llibertat només es pot preservar limitant d'alguna forma la llibertat d'acció dels individus; que altrament la llibertat cedirà pas, necessàriament, a l'absolutisme; i de la mateixa manera hem après que, tret que hi hagi regulació de la competència, els seus excessos portaran a la destrucció de la competència, i a que el monopoli ocupi el seu lloc.

La major part del nostre poble també ha après que l'eficiència en els negocis no creix indefinidament amb la mida de l'empresa. Tot sovint, un negoci guanya eficiència en créixer, passant de ser una petita empresa a una gran companyia; però hi ha una unitat de màxima eficiència en cada negoci, en tot moment, i de la mateixa manera que un negoci pot

ser massa petit, també pot esdevenir massa gran com per ser eficient. El nostre poble també ha après a entendre la veritable raó de bona part dels grans beneficis que han fet que certs monopolis esdevinguin conspicus. Ha après que aquests beneficis no es deuen principalment a l'eficiència, sinó al control del mercat; a l'exercici, per part d'un petit grup d'homes, del poder sobirà sobre els tributs. Res no ha ajudat tant a deixar-ho clar al nostre poble com un incident en la vida del monopoli del tabac. Quan va començar la guerra de Cuba entre els EUA i el Regne d'Espanya i necessitàvem ingressos addicionals, el Congrés va augmentar apropiadament l'impost sobre el tabac; aleshores el monopoli va pujar molt sobtadament el preu dels productes del tabac. Tres anys més tard, quan el nostre país ja no necessitava ingressos addicionals, el Congrés va mirar d'eliminar la càrrega que havia imposat al poble; però es va veure impotent per eliminar-la. I quan el Congrés va reduir l'impost, l'efecte va ser simplement transferir, de la Hisenda dels EUA a la tresoreria del monopoli, els molts milions

de dòlars a l'any que representava la reducció de l'impost; perquè el mercat dels productes del tabac era controlat pel monopoli, que mantenia el preu de venda pràcticament sense canvis.

La història del monopoli del tabac també mostra, en el detall de les seves operacions, el paper del control del mercat en l'obtenció de beneficis, ja que el grau de control exercit per aquest gran monopoli ha estat molt diferent a cadascun dels seus negocis. I tal com va esbrinar el Comissari de Societats, la ràtio de beneficis normalment es relacionava directament amb la ràtio de control d'aquests mercats. Quan el monopoli tenia un alt grau de control, els beneficis eren excel·lents; on tenia un control menor, els beneficis eren menors. En el negoci del cigar, en el qual el monopoli no tenia el control del mercat, i en què era només una gran empresa més, acaparant tal vegada una vuitena part del volum total de negoci, els beneficis del monopoli no eren només petits, sinó que eren molt menors del que seria satisfactori per al fabricant normal. En el

mateix any en què algunes de les empreses filials del monopoli tenien rendibilitats del 50, 60, 80 o 100% sobre els actius materials, el negoci de cigars del monopoli guanyava només entre el 4 i el 6%, tot i que la gestió primordial de tots els departaments del negoci del monopoli restava en mans dels mateixos homes talentosos, i tenia la mateixa quantitat de recursos. Fets com aquests han dut els homes a adonar-se que, tot i que de vegades els monopolis són eficients, de la mateixa manera que les empreses independents són a vegades eficients, no és la seva eficiència, sinó el control dels mercats, el que explica els ingents beneficis del monopoli.

I la gent també ha après un fet potser encara més important. Han arribat a adonar-se de l'efecte del monopoli en la retenció del progrés, en la retenció de l'avenç de la indústria sense el qual la seva prosperitat futura esdevé impossible.

Fa tretze anys, abans que apareguessin les concentracions a la indústria de l'acer, a Europa hi havia autèntic pànic al que anomenaven «la invasió nord-americana». Portàvem fabri-

cant l'acer de forma més barata que qualsevol altre país i Alemanya, Bèlgica i Anglaterra van alarmar-se davant la competència nord-americana. El 1911, dotze anys després que comencés l'era de la concentració a la indústria siderúrgica, *The Engineering News*, una autoritat nord-americana en el sector, asseverà:

«Avui estem a uns cinc anys darrera d'Alemanya en la metal·lúrgia del ferro i de l'acer, i la majoria de les innovacions que introdueixen els nostres fabricants només segueixen allò que van establir els estrangers fa anys. No creiem que això es degui a que els enginyers nord-americans siguin menys enginyosos o originals que els d'Europa... Creiem que la causa principal són les àmplies consolidacions que s'han produït a la indústria nord-americana. Una organització enorme és massa maldestre per emprendre el desenvolupament d'una idea original. Amb el mercat estretament controlat i els beneficis assegurats seguint els mètodes habituals, als que controlen els nostres monopolis no els cal molestar-se en desenvolupar res de nou. Només fem servir l'exemple de la metal·lúrgia a tall d'il·lustració. Hi ha molts altres

campes de la indústria on existeixen exactament les mateixes condicions. Estem construint les mateixes màquines i utilitzant els mateixos mètodes que fa una dotzena d'anys, i els veritables avenços tècnics els fan inventors i fabricants europeus.»

Aquesta declaració de *The Engineering News* es va confirmar d'una manera sorprenent en un memorial presentat al President pel Gremi d'Inventors l'any passat. El memorial s'associava específicament amb la llei de patents, però va començar amb el relat d'alguns fets, i aquest n'és un:

«És un fet reconegut que les concentracions comercials modernes tenen una forta tendència a la constància de preus i de productes, i per la seva pròpia naturalesa s'oposen a nous processos i nous productes originats per inventors independents i, per tant, tendeixen a restringir la competència en el desenvolupament i la venda de patents i drets de patents».

Així queda clara la tendència del monopoli a aturar el progrés i homogeneïtzar preus i productes. Es parla molt de l'estandardització de preus i

Membres de la Cort Suprema dels EUA, c. 1916. Brandeis es troba a la cantonada superior esquerra.

productes, però aquesta només pot tenir una justificació: la d'eleva-ne la qualitat. Quan s'homogeneïtzen preus i productes per a mantenir-ne estancada la qualitat, es detura el progrés tècnic, i aquest progrés és l'element més important per a l'eficiència en la indústria.

Ara, el que han dit aquests experts pel que fa al desenvolupament de la indústria a Amèrica durant els últims dotze anys l'il·lustra la controvèrsia del rail d'acer de la què vostès hauran llegit molt durant l'últim any. Per descomptat, les exigències pel que fa als rails d'acer avui dia són molt més importants del que eren fa tretze anys. El pes dels trens és més gran, així com la velocitat. Però cal destacar que, malgrat totes les possibilitats inherents a la manufactura nord-americana del rail d'acer, per alguna raó aquesta indústria no s'ha mantingut al dia de les exigències de rails més eficients; i aquesta condició s'ha donat de forma continuada durant el període en què, tal com s'exposen als informes del Comissari de Societats i del Comitè Stanley,³

el monopoli de l'acer fabricava rails d'acer a un cost que els deixava un benefici operatiu de gairebé 13 dòlars la tona, dels 28 dòlars que pagaven els ferrocarrils. Tenint en compte l'exigència creixent als rails, la deficiència d'aquests demostra el resultat de l'estandardització, que com s'ha dit és el camí pel qual el monopoli pot reduir costos.

Aquests fets, sobre els quals he cridat l'atenció, han fet que el nostre poble apreciés millor que abans la gran veritat econòmica que es va encarnar en la llei Sherman —li ha fet apreciar el valor de la competència. Però el debat ha fet molt més que no pas això. Tot i que ens ha fet comprendre millor el valor de la competència, també ens ha fet comprendre els defectes d'aquesta llei.

Aquests defectes es troben en la seva aplicació i en la maquinària destinada al seu compliment. La llei té greus defectes. Té, entre altres coses, el defecte de la incertesa de la seva aplicació. Atès que el Tribunal Suprem ha declarat que només

són il·legals aquelles concentracions que no siguin raonables, existeix una manca de certesa sobre què és o no raonable. Heus aquí un ampli camp per a la millora legislativa per a la qual és necessari innovar a nivell jurídic.. Aquests 22 anys sota la llei Sherman ens han proporcionat experiències que es poden emprar a bona fi. Hem après a establir els reglaments que es dedueixen d'aquesta experiència, per tal de determinar, en gran mesura, el que no és raonable. És pràctica no raonable aquella que tendeix a destruir la competència. I ja sabem quines són les pràctiques principals que han seguit aquestes grans companyies per tal d'aconseguir el control monopolista de la nostra indústria. Es tracta de la competència despietada, l'espionatge, les falses empreses independents, l'execució de contractes exclusius, així com molts altres mètodes i pràctiques de competència deslleial, les quals s'han emprat no pas per a competir, sinó amb la finalitat d'exterminar els competidors.

Un cop més, hem trobat greus deficiències a la nostra maquinària jurídica. Els resultats del suposat desmembrament del monopoli del

³ El Comitè Stanley, que va ser operatiu entre 1911 i 1912, rep el nom de qui en va ser president, el congressista demòcrata Augustus O. Stanley

(1867-1958), que va impulsar una investigació sobre el monopoli de la US Steel.

tabac i del monopoli de Standard Oil han fet que aquests defectes siguin obvis; i la proposta de legislació Follette-Stanley,⁴ va plantejar solucionar aquests defectes a través de la innovació jurídica, de la mateixa manera que es comprometia a eliminar la incertesa en l'aplicació de la llei Sherman. Per exemple: quan el Tribunal Suprem es va proposar dividir el monopoli del tabac amb la intenció de restablir-hi la competència, les propietats principals es van distribuir en tres corporacions que se suposava competirien diligentment entre elles; i tanmateix, aparentment el Tribunal es va considerar incapaç d'evitar que aquesta disposició de les propietats resultés en que cadascuna d'aquestes tres noves corporacions acabés en mans de les mateixes persones que dirigien el monopoli inicial. Aquest desenllaç es va tractar com si fos necessàriament el resultat de la legislació vigent. Si així és la llei, era obvi que hauria de canviar. Hauria de ser no només possible, sinó necessari, que a

l'hora de disgregar un monopoli els diversos fragments en els quals sigui dividit passin a ser propietat de diferents grups d'accionistes, en lloc de continuar sent propietat de les mateixes persones, al menys durant un període limitat.

Les propostes de llei Follette-Stanley, en les que no tinc temps ara per entrar en detall, contenen moltes disposicions que tenen per finalitat fer per la legislació antimonopolista el que han fet els inventors mecànics per a milers de màquines a les nostres fàbriques: perfeccionar la maquinària per tal de fer possible el funcionament d'un bon principi.

Però, a més d'infondre certesa a la llei Sherman i proporcionar la maquinària legal, cal una maquinària administrativa. A la indústria, com a les nostres ciutats, a més d'un fiscal, necessitem inspectors i policia. Es parla molt de corregir els abusos de la publictat. Necessitem publicitat; però com a requisit previ necessitem coneixement. Hem de saber què està fent la gran empresa, i ho hem de saber a temps. Quan ho puguem saber mitjançant una font fiable, haurem avançat molt vers la prevenció dels

mals que acompanyen la conducció dels negocis.

També necessitem donar un ampli poder a un comitè governamental per ajudar el petit contra el seu oponent més poderós. Part del patriotisme més gran que ha conegut aquest país en els últims deu anys ha estat el d'aquells petits homes que, a risc de perdre-ho tot, han estat disposats a ajudar el govern en el seu esforç per aconseguir l'aplicació de la llei Sherman. Necessitem un comitè que protegeixi aquesta gent, perquè en protegir els seus interessos, es protegirà l'interès de tota la comunitat. Per això necessitem una comissió o una agència governamental.

Però necessitem més que no pas això. He dit que necessitem coneixement; i ho he de dir una vegada i una altra, necessitem coneixement —coneixement exhaustiu, complet i exacte del que estan fent les empreses. I el que sorprèn és l'absència, a dia d'avui, d'aquest coneixement. Coneixem raonablement bé les pràctiques dels monopolis grans i conspicus que han assolit privilegis exclusius. Però no sabem

4 Llei antimonopolista elaborada pels congressistes Augustus Stanley i Robert La Follette (1855 - 1925), dels partits Demòcrata i Republicà, respectivament.

res sobre els acords i les relacions entre empreses en comptència —sobre els acords comercials i les relacions mútues entre empreses competidores. En altres paraules, coneixem els fets relatius a les concentracions monopolístiques; però no coneixem els fets relatius a la combinació de firmes competidores. Dic que no sabem els fets. Per descomptat, tenim coneixements puntuals, oficiosos i, en gran mesura, inexactes sobre aquestes concentracions. Però abans de poder legislar o actuar, sàviament, sobre aquest tema important —del grau en què les empreses competidores poden tenir relacions entre elles— necessitem un coneixement exhaustiu i precís, i només una comissió pública pot assegurar-nos aquest coneixement.

Tal com he comentat, les investigacions i els debats dels últims anys ens han aportat ara molta claredat, molt espai d'acord, i el camp de la controvèrsia s'ha reduït. Però també hi ha molt en què no s'està d'acord, i el títol del tema d'aquesta tarda suggereix la gran i fonamental diferència d'opinions.

«Hem de regular la competència,

o hem de regular el monopoli?» Això vol dir, per descomptat, si hauríem de legalitzar el monopoli, i considero que la diferència que es dibuixa clarament entre els punts de vista del nou partit Progressista⁵ i d'altres —en particular del Partit Demòcrata— és aquesta: el nou partit afirma que el monopoli privat en la indústria és, en alguns sectors, desitjable o en tot cas inevitable i que l'esforç del govern s'ha de restringir a limitar el camp del monopoli i a evitar els abusos que solen acompanyar als monopolis.

La posició dels Demòcrates, d'altra banda, és que el monopoli privat a la indústria mai no és admissible; mai no és desitjable, i no és inevitable; es pot preservar la competència, i on se suprimeix, pot restaurar-se.

Hi ha qui nega que el nou partit proposi legalitzar el monopoli. Aquesta negació s'ha basat, crec, en l'afirmació que el Partit Progressista s'esforça per preservar la competència. Així és. Però, tal com ho plantejaria,

5 Theodore Roosevelt va fundar al 1912 el partit Progressista al no ser escollit candidat pel Partit Republicà.

el nou partit està a favor tant de la competència com del monopoli, i cito, com a referència, aquesta afirmació, molt recent, del seu gran líder, en Theodore Roosevelt:

«Compregueu-me, no estic a favor del monopoli quan podem evitar-ho. Pretenem restablir la competència. Pretenem acabar amb les condicions que duen al monopoli. Però hi ha certs monopolis que no podem evitar. Entenc que el monopoli de l'acer no és un monopoli absolut, però si ho fos, quina finalitat tindria la divisió de la concentració de l'acer en empreses controlades pel financer J.P. Morgan,⁶ pel magnat Andrew Carnegie⁷ i per l'empresari J. D. Rockefeller,⁸ per exemple? Milloraria les condicions en res? Faria que els preus baixessin pel consumidor? Que els salaris i les condicions del treballador milloressin? No supposeu que aquests tres individus es posarien d'acord sobre

6 John Pierpont Morgan (1837-1913), financer i banquer que va dominar les finances corporatives i la concentració industrial de la seva època.

7 Andrew Carnegie (1835-1919), magnat empresarial i filantrop nord-americà d'origen escocès.

8 John Davison Rockefeller (1839-1937) va ser un magnat americà de la indústria petroliera —fundà la Standard Oil. També va ser conegut per la seva faceta de filantrop.

preus i mètodes de forma extraoficial?».

Ara, senyors, veieu el que això implica. Implica que hi ha almenys alguns camps de la indústria en què acceptem el monopoli privat, i indica quelcom que, al meu entendre, és molt més important fins i tot que plantejar-nos la gran pregunta de si tindrem monopoli o competència. Implica que en aquest país uns quants homes concentren un poder prou gran com per situar-se per sobre de la llei; que la voluntat del poble nord-americà expressada a la llei Sherman —que el poble nord-americà s'ha negat fermament a alterar malgrat molts esforços destinats a tal efecte— no es pot aplicar a causa del poder de determinats individus; que, ens agradi o no, hem de tenir un monopoli privat a la indústria en certa mesura, a causa del poder que tenen alguns conciutadans. Adoneu-vos, senyors, de què significa això. Significa que hem de declarar solemnement que el poder del poble nord-americà per fer complir la llei no és absolut; que hi ha unes poques persones que són superiors al poble nord-americà. El programa polític del Partit Pro-

gressista promet als seus membres treballar incessantment per restablir un major respecte per la llei. Quin serà el respecte per la llei quan venen i declaren: «No podem executar la voluntat del poble americà. No podem evitar que hi hagi individus que s'uneixin de forma extraoficial per fer allò que prohibeix la llei.»?

Avui mateix, si no fos per les demandes absorbents d'una campanya política i l'interès que concentra, els nostres pensaments serien pels dos grans processos que s'estan duent a terme, els grans processos penals d'aquest país, més importants en molts aspectes que les preguntes que nosaltres i altres ens estem fent: en primer lloc, els processos a Indianapolis sobre l'atemptat amb dinamita contra *Los Angeles Times*⁹ i altres ultratges que van ocupar la nostra atenció fa un any; en segon lloc, els processos de Salem, en el meu propi estat [Massachusetts], on s'estan investigant grans qüestions derivades de la vaga de Lawrence.¹⁰

9 Atemptat contra la seu del diari *Los Angeles Times*, perpetrat el 1910 pels germans John J. i James B. McNamara, ambdós sindicalistes.

10 Vaga de treballadors immigrants del sector tèxtil d'aquesta ciutat duta a terme entre gener i març

Quina significació tenen aquests processos? Signifiquen que una gran part del poble nord-americà, que desitja assolir el progrés social i industrial que aquest nou partit declara en el seu programa com la finalitat a la qual s'hauria de dirigir tot esforç polític, ha conclòs que la justícia social i industrial no s'aconseguiran mitjançant la llei; que ja no hi ha igualtat davant la llei als EUA; que el ric té tal control sobre la vida nacional que els treballadors pobres i amb menys capacitat econòmica no poden tenir assegurats els seus drets d'acord amb la Constitució nord-americana i, per tant, han recorregut a la violència. Vostès mateixos a Nova York, en els processos recents, han vist què significa la falta de respecte per la llei; no només estan en joc els nostres béns i les nostres institucions, sinó la pròpia vida. I tanmateix, amb aquesta gran demanda que ens trobem de cara, que ens exigeix que fem tot el que puguem per retornar al poble nord-americà el respecte a la llei, se'ns diu que alguns homes rics i poderosos poden desafiar la

de 1912. La duríssima repressió contra els vaguistes va atraure l'atenció del país, i finalment bona part de les seves demandes van ser acceptades pels propietaris del sector.

lleï; que el seu poder és tan gran que hi haurà monopoli privat i no podrem evitar-ho; i que, per tant, ens hem d'acontentar amb tractar de mitigar el mal. El respecte a la llei—la supremacia de la llei—és la gran qüestió que cal tractar—una qüestió més fonamental, gairebé, que qualsevol altra.

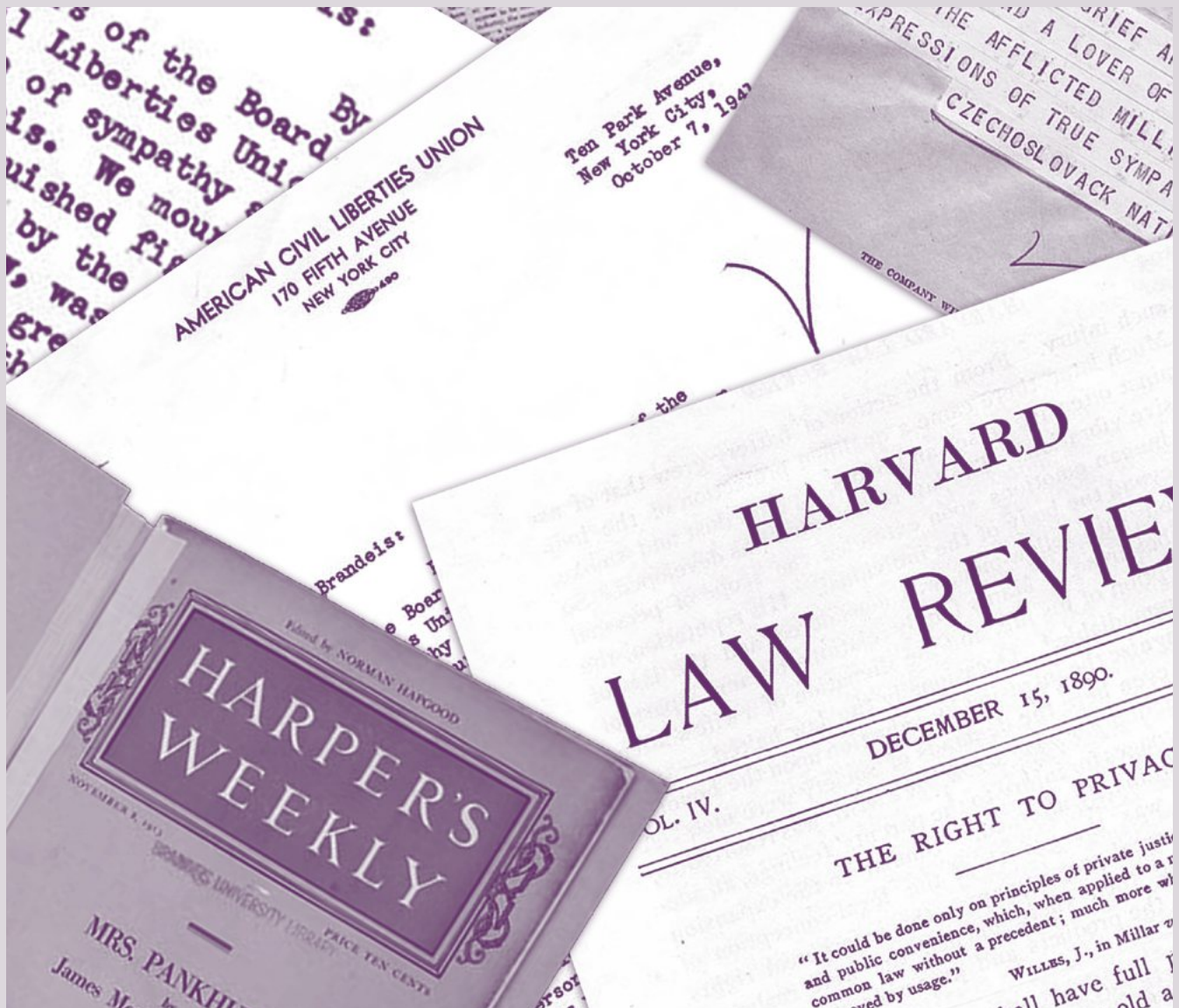
Però a aquesta mateixa entrevista amb el gran líder dels Progressistes, Theodore Roosevelt, trobem una altra proposta, potser igualment fonamental per a la nostra governança. L'entrevista finalitza amb aquestes paraules: «Darrere tota aquesta xerradissa sobre el monopoli i la competència hi ha la gran pregunta: “Què faràs amb les dones i els homes?”».

Entenc que als EUA el que hem de fer és el següent: no fer tal o qual cosa per a les dones i els homes, sinó donar a les dones i als homes dels EUA la oportunitat per fer coses per ells mateixos. Si aquesta oportunitat no és el que representa el nostre país, aleshores tot el nostre esquema de govern es queda en no res. Què implica la democràcia? No només la llibertat política i religiosa, sinó també la llibertat industrial. No

forma part el món de l'empresa, avui en dia, de la major part de la vida, no només dels homes, sinó també en gran mesura, de les dones? Hi ha set milions de dones que han irromput a la indústria. El que necessita el nostre país no és que fem alguna cosa pels nostres conciutadans, sinó que mantinguem obert el camí de l'oportunitat per permetre'ls que facin per ells mateixos. Quan aquests nord-americans es posen a fer coses per ells mateixos, troben la següent situació: el monopoli no és només una forma de control capitalista sobre els homes. És la pitjor forma de control capitalista. És un control capitalista absentista. Es diu que hi ha 150.000 persones interessades com a accionistes en el monopoli de l'acer. Què tenen a veure aquestes 150.000 persones amb el control del monopoli de l'acer? El monopoli de l'acer és una flagrant instància de propietat separada de la responsabilitat. El monopoli de l'acer presenta una condició similar a la que va provocar la decadència d'Irlanda— la condició absentista dels propietaris. Els directius poden ser bons homes, i lleials, però la separació permanent entre propietat i control resultarà inevitablement fatal per a l'interès

públic. Manca la responsabilitat dels propietaris. D'haver existit la responsabilitat de la propietat al monopoli de l'acer, hauria estat impossible que, amb els ingents beneficis de la corporació, que el Comissari de Societats estima en 650.000.000 de dòlars en deu anys,¹¹ per sobre d'un retorn equitatiu sobre el capital inicialment invertit en aquesta empresa, els treballadors fossin obligats a treballar dotze hores al dia, set dies a la setmana, i amb sous tan baixos que, fins i tot si treballessin 365 dies l'any, set dies a la setmana, els seus ingressos anuals haurien estat per sota del que el treballador, la seva dona i tres fills necessitarien per viure a la ciutat de Pittsburgh de forma mínimament decent. Quina desgràcia! ■

11 Equivalent a 16.092.530.000 de dòlars actuals.

tribut Mercè Rodoreda

Marc Artigau

Escriptor

@martigau

*«No puc canviar res de la meva vida.
La mort va fugir pel cor i quan ja no
vaig tenir la mort a dintre em vaig
morir...»*

Mercè Rodoreda

La mort i la primavera

Sempre he cregut que les lectures obligatòries si no van acompanyades de la passió poden ser la pitjor condemna. Gran obres mestres han quedat arraconades a l'imaginari col·lectiu, odiades per molts alumnes perquè no han rebut el suport adequat, el comentari just, l'anècdota precisa o el desig desmesurat d'un bon mestre. Si parles amb la majoria de gent que ens dediquem a les lletres, tots tenim un tutor que ens va inspirar, una mestra que duia als ulls un misteri descobert a les paraules. Recordo, de fet som amics, un pro-

fessor d'Economia tan fascinant que a segon de batxillerat va arruïnar la vocació d'uns quants alumnes que, com cants de sirena, van començar Administració i Direcció d'Empresa. Dos anys després de realitat i tedi, no van tenir més remei que abandonar la carrera perquè aquells números no tenien res a veure amb les històries que ens explicava a classe.

De fet, les històries és el que m'ha interessat sempre. Com la ficció té un poder tan subtil i contundent. I és clar, els noms obligatoris a l'aula de la meva adolescència eren Salvat-Papasseit, —la seva poesia em va fer descobrir la poesia—, Narcís Oller, Ramon Llull, Llorenç de Vil·longa —*Bearn o la sala de les nines*, ho confesso, és malauradament la meva novel·la abandonada a la llibreria—, Prudenci Bertrana o Mercè Rodoreda.

Havia sentit a parlar de *La plaça del Diamant*, sabia qui era l'autora, —la seva fisonomia em recordava a la tieta Dolores del poble—, em sonava la Colometa, però jo vaig entrar al seu món a través dels contes. *La meva Cristina i altres contes*. En aquells relats es condensa tot l'univers

La mort i la primavera és una lectura visceral, que ens endinsa per paisatges tendres i tenebrosos, d'una poesia esmolada, d'una lectura voraç

«rodoredià». Petits fragments que conviuen perfectament amb *Mirall trencat*, amb *Aloma* o fins i tot amb *Quanta, quanta guerra*. He tingut la sort de treballar aquests textos anys més tard, fent adaptacions o lectures pels instituts. I com més es treballa Rodoreda més infinita es fa.

D'*Aloma* vaig aprendre que si no se'n fa una lectura amb certs mínims, el lector jove pot caure en el perill de culpar a la protagonista de la novel·la de tot allò que li passa. Quan, en canvi, Rodoreda ens mostra les diferents maneres de poder, d'abús de poder: un home jove vingut d'Amèrica, encantador, que s'aprofita d'una noia jove. La doble moral, la hipocresia d'obligar a la dona ser l'epicentre de la culpa i les pràctiques consentides i acceptades en aquell context.

Però no és d'*Aloma* que vull parlar. De fet, he començat parlant dels contes de la Rodoreda, dels seus petits universos que esclataven en novel·les, per arribar a la narració —incompleta— que més em va trasbalsar. La més allunyada dels seus paisatges i al mateix temps la més «rodorediana» de totes. El pinyol d'on neix la seva poètica.

Parlo de *La mort i la primavera*, i ho faig aprofitant que fa poc Club Editor ha tornat a editar-la. *La mort i la primavera* és una lectura visceral, que ens endinsa per paisatges tendres i tenebrosos, d'una poesia esmolada, d'una lectura voraç —cap endavant, enrere, llegint els apèndixs.

Rodoreda és una majúscula de les lletres europees. Sovint ens n'oblidem i han de venir autors de fora a recordar-nos-ho, l'escriptor canadenc Wajdi Mouawad per exemple, que en la seva xerrada a la Biblioteca de Catalunya, l'estiu del 2017, va parlar de la prosa de l'escriptora des de la perplexitat i l'admiració, en acabar la conferència va córrer cap a la plaça del Diamant perquè volia veure-la amb els seus ulls.

És difícil saber per què un escriu. Suposo que és la barreja de viure. Però quan un s'endinsa a la primavera, quan un olora la mort, quan les pàgines són un glop de vida ferotge que s'aferren a dins, recorda, encara que només siguin per uns instants, aquella passió secreta, aquell misteri que guardaven als ulls els nostres professors a les classes de literatura.

La mort i la primavera
Mercè Rodoreda

Club Editor
Barcelona, 2017

Mercè Rodoreda és una de les plomes més importants de la literatura catalana i amb la seva obra ha estat capaç de crear un imaginari col·lectiu a partir de les seves històries i dels personatges que hi han donat vida. *La mort i la primavera* és una novel·la inacabada, una novel·la que va anar evolucionant al llarg del temps, des de la primera versió del 1968 fins a la primera edició publicada, ja de forma pòstuma, el 1986. Ara una nova edició analitza i explica de forma diferent aquest text, atorgant a la història un missatge de rebel·lia i sedició. Un text per rellegir i per tornar a entendre. ■

filmoteca

En el nom del pare

Laura Pinyol

Periodista

@laurapinyol

Fa 25 anys, s'estrenava la pel·lícula *En el nom del pare* [*In the Name of the Father*] que, basada en fets reals, explica la història de Gerry Conlon —interpretat per Daniel Day-Lewis— un jove conflictiu que viu a Belfast. Corre el 1974 i la societat nord-irlandesa està acostumada a la violència, al silenci, a l'estat d'excepció, i a la tensió entre l'IRA i l'Exèrcit britànic.

Conlon malviu de petits furts però, un dia, provant d'escapar d'un control de soldats britànics prop d'un amagatall de membres de l'IRA, els posa en alerta i el grup se sent al descobert. Interrogat i amenaçat per l'organització armada, Gerry fuig a Londres amb el seu amic Paul, on declina instal·lar-se a casa d'una tieta per raure a una comuna de hippys, un catau de sexe i drogues.

El 5 d'octubre del 1974, a Guildford, un suburbi de Londres, dos pubs sovintejats per soldats britànics són l'objectiu d'un atemptat. El resultat són cinc morts. L'atac al cor del Regne exaspera l'Estat i la societat britànica, que exigeix una resposta ràpida i contundent. Paul i Gerry són detinguts per una falsa

denúncia. I Gerry és llargament torturat, acusat de pertinença a l'IRA, gràcies a la llei antiterrorista que emparava la seva detenció durant més d'una setmana sense la obligatorietat de passar a disposició judicial.

Gerry, després de negar durant dies la seva vinculació amb l'IRA, signa una declaració on s'autoinculpa, implica el seu amic Paul Hill, els seus companys hippys —coneguts com els Quatre de Guildford—, el seu pare, que és detingut quan viatjava a Londres per ajudar-lo i, fins i tot, la seva tieta després d'un muntatge policial per incriminar-los.

Condemnats per assassinat i altres càrrecs, se'ls imposa una pena de cadena perpètua, en un judici farsa ple de falsedats i proves manipulades. El drama del pare i el fill Conlon també és en el que es converteix la seva relació dins d'una mateixa cel·la a la presó. El film narra aquesta decrepitud i l'odi creixent en Conlon, que veu com les seves penes no són commutades quan es deté l'autèntic autor dels atemptats i se'n declara culpable després de ser arrestat per la policia.

**En el nom del pare és una elegia per als nostres dies,
25 anys després de la seva estrena, gairebé 45 anys
després dels fets que s'hi expliquen**

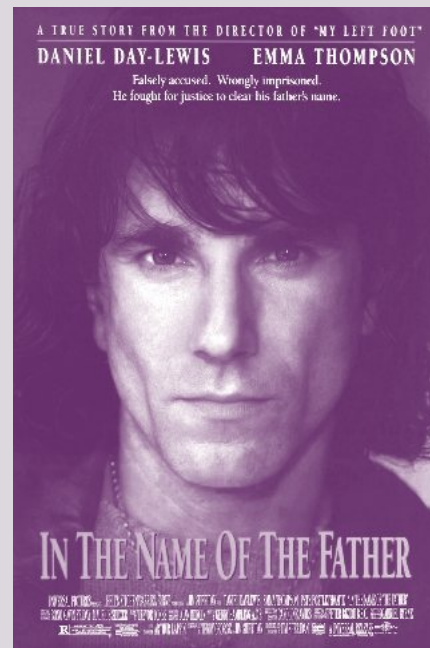
Davant l'escàndol, la jerarquia policial decideix no remoure el cas. Giuseppe Conlon veu amb desesperació com el seu fill Gerry cau en les drogues, la frustració i l'odi corrosiu en coincidir amb el responsable de l'atemptat al mateix centre. Però la malaltia del pare impulsa Gerry a buscar una sortida a la situació i netejar el seu nom, el nom del pare. És el torn de l'advocada Gareth Peirce —interpretada per Emma Thompson— que es fa seva la causa de la indefensió dels acusats per treure'ls de la presó en una lluita judicial que s'allargarà tres anys. En aquest temps, el cas es reobre i es reverteix la situació injusta dels presos, en un clímax emotiu i terrible, a la vegada.

En definitiva, *En el nom del pare* és una petita obra d'art que va commoure l'opinió pública fa 25 anys i té el poder de commoure avui. Fa un acurat retrat de l'univers social d'Irlanda del Nord de la dècada de 1970: amb la discriminació dels catòlics per part de la classe dirigent protestant; de com l'IRA era una poderosa organització a l'ombra que articulava tota la societat nord-irlandesa a través del terror però també d'un relat de pertinença; de com els braços de

l'Estat poden trepitjar drets fonamentals en benefici propi, saltant-se si cal els fonaments de la democràcia; i de com pot enquistar-se la corrupció en sistemes com el jurídic o policial.

Una pel·lícula que, tanmateix, no es rendeix al victimisme i aleteja símptomes d'esperança amb l'abnegació de l'advocada Peirce, per exemple amb la seva cèlebre declaració quan, davant la prova exculpatòria, afirma que «aquest document desacredita el sistema legal britànic en la seva totalitat». És a dir, que la llei si és arbitrària o s'extralimita, dinamita el sistema de dalt a baix.

En el nom del pare és una elegia per als nostres dies, 25 anys després de la seva estrena, gairebé 45 anys després dels fets que s'hi expliquen. Perquè hi ha arguments que sempre són universals. ■

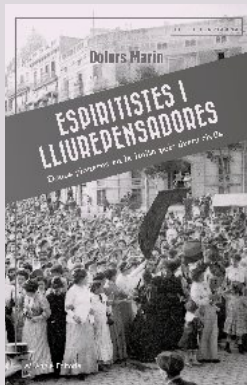
En el nom del pare

Jim Sheridan

1993

llibreria

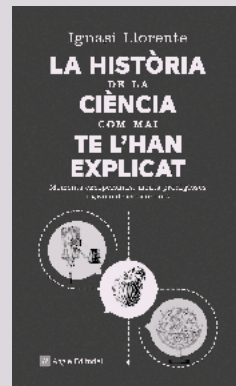
Espiritistes i lliuredensadores

Dolors Marín

Angle Editorial

Barcelona, 2018

La Barcelona d'inici del segle xx és una ciutat que bull per l'impacte de la industrialització. En aquest magma destaquen un grup de dones que van trencar estereotips, que van assolir la capacitat i el reconeixement intel·lectual i que van lluitar per la independència econòmica i laboral. Són les responsables de portar a casa nostra l'espiritisme, que ja es practicava a la resta d'Europa, entès com una confrontació al sistema, com una manera d'espiritualitat radical que capgira l'ordre social representat per l'església oficial i com un primer pas cap al lliure pensament.

La història de la ciència com mai te l'han explicat

Ignasi Llorente

Angle Editorial

Barcelona, 2018

Com eren i com van viure els grans científics de la història? Com van fer avançar la humanitat amb les seves idees i teories? Com encaixava la seva genialitat amb una societat que sovint els prenia per bojos? Llorente ens acostava a la ciència mitjançant episodis significatius en les vides dels científics, desmantlant mites absurds al voltant d'ells, les seves idees i els seus avenços.

Política-ficció. L'anàlisi política a través de les sèries de televisió

Damià del Clot

Editorial UOC

Barcelona, 2018

La política ha entrat de ple en el món de les sèries televisives. Des de *The West Wing* fins a *House of Cards*, per posar-ne només dos exemples, que permeten analitzar des de tots els punts de vista —comunicació, estratègia, interessos personals...— els diferents àmbits de la política. Sovint, les sèries ho fan de forma tan realista que fins i tot moltes vegades hom no sap on comença la ficció. Aquest llibre pretén mostrar una de les dimensions des d'on s'explica la política, en aquest cas, des de la petita pantalla.

República pagesa
Montserrat Tura

Editorial Pòrtic

Barcelona, 2018

Montserrat Tura parteix de la història del seu avi, Feliu Tura Valldeoriola, per reivindicar la Unió de Rabassaires, el moviment dels pagesos que s'organitzà per combatre l'impacte de la fil·loxera i com els propietaris van aprofitar la plaga per desposseir de la terra als pagesos que tenien camps arrendats pel contracte de rabassa morta. Així neix un sindicalisme agrícola modern, massa sovint oblidat, i que esdevé clau per l'eclosió del catalanisme progressista.

Vam fer un referèndum
Andreu Pujol

Edicions Saldonar

Barcelona 2018

L'1 d'octubre quedarà marcat per sempre a la història del país. Més de dos milions de persones van participar en el referèndum per la independència desafiant les prohibicions de l'Estat espanyol. Aquest llibre explica com va ser possible aquest referèndum i les tensions i estira-i-arronsa que va generar al si de la majoria parlamentària i del govern, mostrant una nova visió d'aquella jornada històrica. ■

eines

**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

FUNDACIÓ **JOSEP IRLA**

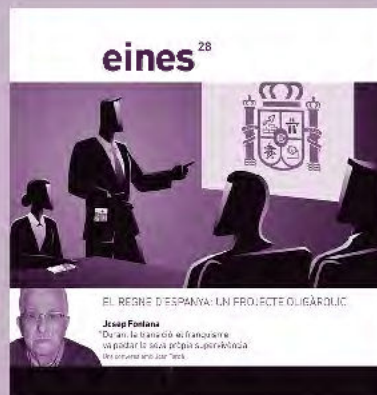
TARDOR 2016

**PAÏSOS CATALANS,
RITMES D'UN
PROJECTE
COMPARTIT**

DESEMBRE 2016

**LA CIÈNCIA
ECONÒMICA
EN CRISI**

JUNY 2017

**EL REGNE
D'ESPANYA:
UN PROJECTE**

SETEMBRE 2017

**LA GLOBALITZACIÓ
I LA CRISI DE LA
DEMOCRÀCIA**

DESEMBRE 2018

**LA NACIÓ
AL SEGLE XXI:
REPLEGAMENT
O EVOLUCIÓ?**

eines³¹

PORTAL

Drets i estats: el retrocés europeu

Raül Romeva

CONNEXIONS

Escac a la llibertat d'expressió

Catalina Gayà

La paraula lliure contra

les noves blasfèmies

Daniel Gamper

L'eina en mans equivocades.

Privacitat i vigilància

en l'era digital

Ferran Esteve

Llibertats civils i seguretat:

és possible l'equilibri?

Marta Galceran

NAVEGADOR

Hongria: democràcia

il-liberal al si de la UE

Marta Brik

FÒRUM

Anaïs Franquesa:

**"Una societat segura és aquella
en què qualsevol persona és lliure
d'exercir els seus drets i llibertats
a tot arreu"**

Una conversa amb Ernest Maragall

VARIABLES

**Gènere i temps: en què inverteixen
les hores les catalanes
i els catalans?**

Mireia Duran

Silvia Carrillo

FULL DE CàLCUL

**Turisme identitari i diversitat
cultural a la Unió Europea.**

Aplicació a Catalunya

Laura Foraster

ARXIU

**Els Catorze Punts
de Woodrow Wilson**

Joan Villarroja

EXPLORADOR

**Alternative für Deutschland:
un nou actor d'extrema dreta
a la política alemanya?**

Adam Holesch

FINESTRA

**"Feminisme, republicanisme
i democràcia"**

Anne Phillips

CLÀSSIC

**Regulació de la competència
vs. regulació del monopoli**

Louis D. Brandeis

TRIBUT

Mercè Rodoreda

Marc Artigau

FILMOTECA

En el nom del pare

Laura Pinyol

LLIBRERIA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA